

EKONOMICKÝ ČASOPIS | 6

1966
XIV

Z OBSAHU

Mokrý Vladimír, Použitie ukazovateľa fondovej náročnosti produkcie, prípadne účinnosti výrobných fondov v národohospodárskom plánovaní – Nosek Jan, Úvahy o intenzívnom rozvoji údržby hutních podniků na Ostravsku – Graziani Augusto, Nová politika rozvoja južného Talianska – Kým O., Hejl L., Sekerka B., Vlastnosti dvoukanálového typu ceny – Diskusia o učebnej pomôcke V. Pavlendu a kolektivu – Pavlenda Viktor, Prvý krok k druhému – Šíbl Drahoš, EHS a pridružené země – Recenzie – Zprávy

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

OBSAH

State

Mokrý Vladimír, Použitie ukazovateľa fondovej náročnosti produkcie, prípadne účinnosti výrobných fondov v národohospodárskom plánovaní	465
Nosek Jan, Úvahy o intenzívnom rozvoji údržby hutných podniků na Ostravsku	482
Graziani Augusto, Nová politika rozvoja južného Talianska	497
Kýn Oldřich, Hejl Luboš, Sekerka Bohumil, Vlastnosti dvoukanálového typu ceny	514

Diskusia

Diskusia o učebnej pomôcke V. Pavlendu a kolektívu „Politická ekonómia socializmu“	533
Pavlenda Viktor, Prvý krok k druhému	540

Konzultácie

Šíbl Drahoš, EHS a pridružené země	551
--	-----

Recenzie

E. A. Gromov, O faktorach povýšenija efektivnosti obščestvennogo proizvodstva – R. Krč	565
Štatistické pramene z Ďalekého východu – M. Senčák	568
Viet Jean, Input-output. Essai de présentation documentaire du système de W. Leontief – R. L.	570

Zprávy

Štruktúrne zmeny a nové smery vývinu politickej ekonómie v kapitalizme (E. Freistadt)	571
Zpráva zo seminára o teóriách rastu socialistickej ekonomiky (Fr. Kosorin)	573
Docent dr. Chorváth šesťdesiatročný	576

Vedúci redaktor Ivan Okáli

Tajomníčka redakčnej rady Katarína Rybanská

Redakčná rada: Jozef Dančo, Ján Ferienc, Zdeněk Hába, Štefan Heretik, Félix Hutník, Jan Iša, Anton Klas, Milán Kodaj, Ján Kúkeľ, Andrej Lantay, Jaroslav Němec, Viktor Pavlenda, Pavel Rapoš, Jozef Rosa, Jozef Sojka, Miloš Švantner, Ján Tomčáni, Pavel Turčan

Adresa redakcie: Bratislava, ul. Obrancov mieru 4, tel. 379-61-5

Toto číslo bolo redakčne spracované v apríli 1966

VLADIMÍR MOKRÝ

Použitie ukazovateľa fondovej náročnosti produkcie, prípadne účinnosti výrobných fondov v národohospodárskom plánovaní

V článku sa chceme zaoberať problémom využitia ukazovateľa fondovej náročnosti produkcie, resp. účinnosti výrobných fondov v národohospodárskom plánovaní. Stručne sa dotkneme obsahu a formulovania tohto ukazovateľa, ale ťažiskom nášho skúmania budú možnosti jeho použitia.

Predovšetkým nás budú zaujímať tieto dva problémy:

a) ako možno pri použití tohto ukazovateľa (pochopteľne s prihliadnutím na ďalšie ekonomické faktory) stanoviť tempo rastu spoločenského produktu;

b) ako možno pri použití tohto ukazovateľa určiť podiel akumulácie do výrobných fondov (základných a obratových) na spoločenskom produkte a národnom dôchodku.

Ide o dve dôležité národohospodárske (makroekonomické) úlohy. Prvá vlastne rieši otázku tempa rastu rozšírenej reprodukcie vôbec. Vyriešenie druhej úlohy naproti tomu nám môže pomôcť pri hľadaní optimálneho vzťahu medzi fondom akumulácie a fondom spotreby v národnom hospodárstve.

Ukazovateľa fondovej náročnosti produkcie Fq môžeme matematicky vyjadriť ako pomer výrobných fondov (základných a obratových) F k produkcii Q .

Ukazovateľ fondovej náročnosti produkcie sa potom rovná:

$$Fq = \frac{F}{Q}.$$

Tento ukazovateľ vyjadruje, ako je produkcia náročná na výrobné fondy. Z toho istého dôvodu sme ho označili ako fondovú náročnosť. Sme toho názoru, že tohto ukazovateľa možno formulovať na úrovni celého národného hospodárstva (presnejšie povedané za celú sféru materiálnej výroby), na úrovni jednotlivých odvetví výrobnej sféry (priemysel, poľnohospodárstvo, stavebníctvo atď.) ako aj na úrovni jednotlivých podnikov. Tohto ukazovateľa budeme vždy chápať vo vzťahu k celej výrobnej sfére.

Samozrejme tento vzťah možno vyjadriť tiež v prevrátenej forme ako

$$\frac{Q}{F} = \acute{u},^1$$

kde \acute{u} — účinnosť.

Vtedy už nemožno hovoriť o fondovej náročnosti produkcie, ale o účinnosti výrobných fondov pri tvorbe určitého objemu produkcie v danom plánovanom období. A preto sme aj prevrátenú formu nášho vzťahu označili ako účinnosť.

Pokiaľ ide o veličinu F , pokladáme za potrebné zdôrazniť, že sovietski ekonómi, ako napr. Kronrod v knihe *Obščestvennyj produkt i jeho struktura pri scializme*, Moskva 1958, Bor v knihe *Voprosy metodologii planovogo balansa narodnogo choziajstva SSSR*, Moskva 1960, Tureckij v knihe *Problemy i planirovanije balansa narodnogo choziajstva*, Moskva 1961, a ďalší používajú vo svojich analýzách prvú formu ukazovateľa. Pritom s úhrnným spoločenským produktom Q býva porovnávaný ako veličina F celkový objem výrobných fondov (základných i obratových), alebo celkový objem základných výrobných fondov. Celý rad ekonómov² je tej mienky, že takýto ukazovateľ neumožňuje správne skúmať vplyv výrobných prostriedkov na rast spoločenského produktu, pretože výška tohto ukazovateľa je vo veľkej miere ovplyvňovaná existujúcim stavom a rastom obratových fondov ako aj stavebnej časti základných fondov, ktoré nehrajú takú dôležitú úlohu pri zaisťovaní rastu produktivity práce výrobnými fondmi. Navrhujú, aby so spoločenským produktom Q ako veličina F bola porovnávaná iba strojová časť základných fondov. Túto pripomienku na adresu ukazovateľa fondovej náročnosti Fq nepokladáme za podradnú. Pravda, forma ukazovateľa

$$Fq = \frac{F}{Q},$$

kde ako veličina F vystupuje celkový objem výrobných fondov, alebo celkový objem základných výrobných fondov, nie je bez významu pri riešení týchto

¹ Profesor J. Rudolf z Vysokej školy ekonomickej z Berlína nazýva takto formulovaného ukazovateľa výnosovosťou a vyjadruje ho takto:

$$g_i^t = \frac{P_{B_i}^t}{P_{G_i}^t},$$

kde g_i^t — výnosnosť základných výrobných fondov odvetvia i v čase t ,

$P_{B_i}^t$ — hrubá produkcia odvetvia i v čase t ocenená v bežných cenách P ,

$P_{G_i}^t$ — priemerný ročný objem základných výrobných fondov odvetvia i v čase t ocenený v bežných cenách P .

Ako vidno z uvedených symoblov, hovorí prof. Rudolf o ukazovateli výnosnosti základných fondov na úrovni určitého odvetvia výrobnjej sféry. Rovnako však pripúšťa jeho použitie vo vzťahu k celej výrobnej sfére, čo je totožné s poňatím v našich ďalších analýzách.

² Podobný názor majú u nás napr. pracovníci Katedry národohospodárskeho plánovania Vysokej školy ekonomickej v Prahe. Tento názor publikovali v skriptách *Problémy sestavování dlouhodobých perspektivních plánů*, SNP, Praha 1964.

dvoch makroekonomických (národohospodárskych) úloh, ktoré sme uviedli v úvode článku. Z toho dôvodu sa aj v ďalších analýzach budeme opierať o túto formu a vyjadrenie ukazovateľa fondovej náročnosti.

Spomínaný ukazovateľ hrá skutočne dôležitú úlohu v národohospodárskom plánovaní, predovšetkým v sústave bilancie národného hospodárstva. Ale pre plánovacie prax je užitočný iba vtedy, keď je stanovený na základe prvkov, z ktorých sa skladá. Nie je správne, aby sa budúca veľkosť tohto ukazovateľa určovala na základe mechanického premietnutia — mechanickej extrapolácie — doterajšieho jeho vývoja do budúcnosti. Pokladáme to za zásadne nesprávne, pretože jednotlivé faktory, ktoré bezprostredne vplyvávajú na veľkosť ukazovateľa Fq , môžu v budúcnosti čo do smeru a objemu pôsobiť inakšie než v minulosti.

Na ukazovateľa fondovej náročnosti produkcie ako aj na ukazovateľa účinnosti $ú$ pôsobia v podstate tieto štyri základné činitele:

1. stupeň využitia výrobných kapacít v celom národnom hospodárstve ako aj v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva;

2. štruktúra základných výrobných fondov, predovšetkým podiel pracovných prostriedkov ako úžitkových hodnôt v štruktúre základných výrobných fondov. Toto je vo veľkej miere závislé od technologického postupu a technickej úrovne výroby;

3. cena objemovej jednotky spoločenského produktu, prípadne cena objemovej jednotky produkcie daného odvetvia;

4. cena objemovej jednotky jednotlivých druhov pracovných prostriedkov, ktoré tvoria súčasť základných výrobných fondov.

Prvé dva faktory, ktoré pôsobia na veľkosť ukazovateľa fondovej náročnosti produkcie Fq a účinnosti $ú$, sú v priamej závislosti od hospodárnosti v jednotlivých odvetviach výrobnej sféry, kde vzniká spoločenský produkt. Naproti tomu pri ďalších dvoch faktoroch nenájdeme podobnú priamu súvislosť s hospodárnosťou odvetvia.

Už z vymenovania jednotlivých faktorov, ktoré vplyvávajú na veľkosť ukazovateľa Fq a účinnosti $ú$, je zrejmé, že prakticky ide o komplex príčin, ktoré spôsobia, že spomínaný ukazovateľ v danom plánovanom období dosiahne určitú výšku. Bez exaktného poznania tejto kauzality v národnom hospodárstve ako celku, v jednotlivých odvetviach a ich podnikoch nie je možné ukazovateľa fondovej náročnosti produkcie Fq účinne využiť v národohospodárskom plánovaní. Nutnosť poznať a kvantitatívne vyjadriť túto kauzalitu priamo vylučuje možnosť získať konkrétnu veličinu ukazovateľa Fq do budúcnosti mechanickou extrapoláciou doterajšieho jeho vývoja.

Z hľadiska plánovania a predovšetkým perspektívneho plánovania tempa rastu spoločenského produktu, ako aj iných ekonomických veličín, nás budú zaujímať možné vývojové tendencie ukazovateľa Fq ako aj účinnosti výrobných fondov. Tento ukazovateľ môže mať v zásade nasledujúce tendencie vývoja:

1. Môže v každom období ostávať veličinou stálou; teda $Fq = c$. Za predpokladu, že ostatné ekonomické faktory sa nemenia, potom platí, že výrobné fondy (základné a obrátové) ako aj spoločenský produkt rastú rovnakým tempom. Všeobecne to možno vyjadriť takto:

$$\frac{F_1}{F_0} = \frac{Q_1}{Q_0}.$$

Z toho vyplýva, že

$$Fq_1 = Fq_0,$$

F_1 — výrobné fondy v prvom období,

F_0 — výrobné fondy v nultom období,

Q_1 — spoločenský produkt v prvom období,

Q_0 — spoločenský produkt v nultom období,

Fq_1 — fondová náročnosť produkcie v prvom období,

Fq_0 — fondová náročnosť produkcie v nultom období.

2. Môže z roka na rok vykazovať plynulý vzrast. To znamená, že za ostatných nezmenených podmienok výrobné fondy rastú rýchlejšie ako spoločenský produkt. Všeobecné vyjadrenie tejto súvislosti je nasledujúce:

$$\frac{F_1}{F_0} > \frac{Q_1}{Q_0}.$$

Z toho vyplýva, že

$$Fq_1 > Fq_0.$$

Takáto sústavná tendencia tohto ukazovateľa by bola nepriaznivým javom v národnom hospodárstve. V ďalšej analýze to podrobne dokážeme.

3. Môže z roka na rok klesať. Táto tendencia nastane vtedy, keď za ostatných nezmenených podmienok výrobné fondy budú rásť pomalšie ako spoločenský produkt. Túto súvislosť môžeme vyjadriť takto:

$$\frac{F_1}{F_0} < \frac{Q_1}{Q_0}.$$

Z toho vyplýva, že

$$Fq_1 < Fq_0.$$

Jedine táto tendencia je priaznivým javom v národnom hospodárstve. Je výsledkom proporcionálneho priebehu rozšírenej reprodukcie intenzívneho typu, predstavuje lepšie využitie existujúcich kapacít atď.

Ukazovateľ účinnosti výrobných fondov u môže mať vývojové tendencie, ktoré od predchádzajúcich vývojových tendencií sa budú do istej miery líšiť:

1. Môže ostať veličinou stálou. To znamená, že výrobné fondy ako aj produkcia rastú rovnakým tempom:

$$\frac{F_1}{F_0} = \frac{Q_1}{Q_0}.$$

Z toho vyplýva, že

$$\dot{u}_1 = \dot{u}_0.$$

2. Môže vykazovať neustály rast. To znamená, že výrobné fondy rastú v porovnaní s produkciou pomalším tempom:

$$\frac{F_1}{F_0} < \frac{Q_1}{Q_0}.$$

Z toho vyplýva, že

$$\dot{u}_1 > \dot{u}_0.$$

3. Môže vykazovať sústavný pokles a vtedy výrobné fondy v porovnaní s produkciou rastú rýchlejšie:

$$\frac{F_1}{F_0} > \frac{Q_1}{Q_0}.$$

Z toho vyplýva, že

$$\dot{u}_1 < \dot{u}_0.$$

Pre národné hospodárstvo je pochopiteľne priaznivá vývojová tendencia taká, keď tento ukazovateľ stúpa (2. alternatíva). Na porovnanie s predchádzajúcim ukazovateľom uvádzame, že ukazovateľ „fondová náročnosť“ mal priaznivú vývojovú tendenciu vtedy, keď sústavne klesal. Z toho, čo sme uviedli, vidieť, že ukazovatele fondová náročnosť Fq a účinnosť \dot{u} sú v recipročnom pomere.

a) Význam a použitie ukazovateľa fondovej náročnosti produkcie (Fq) ako aj účinnosti (\dot{u}) pri stanovení tempa rastu spoločenského produktu

Pri zostavovaní perspektívnych plánov rozvoja národného hospodárstva budeme vždy postavení pred dôležitú syntetickú úlohu — určiť tempo rastu spoločenského produktu. Ak by sme dôsledne vychádzali z definície spoločenského produktu, že je to súhrn hmotných statkov (výrobných prostriedkov a spotrebných predmetov), ktoré sú vytvorené jednotlivými odvetviami výrobnnej sféry (priemysel, poľnohospodárstvo, stavebníctvo atď.) za určité časové obdobie, spravidla za jeden bežný rok, mohli by sme dôjsť k názoru, že pri určení tempa rastu spoločenského produktu by sme mohli vychádzať z temp rastu jednotlivých odvetví výrobnnej sféry, kde spoločenský produkt spolu s národným dôchodkom vznikajú. V tomto prípade vznikne však okamžite druhá otázka: Ako možno určiť tempo rastu jednotlivých odvetví? Môžu sa stanoviť na základe plánovaných temp rastu výroby v jednotlivých podnikoch. Ako však určiť tempá výroby v jednotlivých podnikoch? A tak by sme mohli pokračovať ďalej a ďalej. Takýto postup by teda nevedol k správne riešeniu.

Správne môžeme určiť tempo rastu spoločenskej výroby, tempo rastu spoločenského produktu vtedy, keď urobíme dôslednú kvalitatívnu analýzu všet-

kých ekonomických faktorov a proporcií, spojenú s kvantitatívnym vyjadrením ich vplyvu na tempo rastu.

V našej aj zahraničnej literatúre štátov socialistickej hospodárskej sústavy došlo nesporne k pozoruhodným pokusom, ktoré si zaslúžia určité rozvedenie a doplnenie. Z našich ekonómov Vladimír Anděl³ uvádza nasledujúci vzorec pre stanovenie tempa rastu spoločenského produktu:

$$t = \frac{Q_1}{Q_0} = \frac{\frac{Q_1}{\varnothing F_1}}{\frac{Q_0}{\varnothing F_0}} \cdot \left[1 + \alpha_0 \cdot \beta_0 \cdot \frac{Q_0}{\varnothing F_0} \cdot \frac{1 + \frac{a_1}{a_0}}{2} + \frac{0_0}{\varnothing F_0} \cdot \frac{1 + \frac{0_1}{0_0}}{2} \right].$$

Tento vzťah možno zredukovať na jednoduchší:

$$t = \frac{Q_1}{Q_0} = \frac{\frac{Q_1}{\varnothing F_1}}{\frac{Q_0}{\varnothing F_0}} \cdot \left[1 + \frac{a_0}{\varnothing F_0} \cdot \frac{1 + \frac{a_1}{a_0}}{2} + \frac{0_0}{\varnothing F_0} \cdot \frac{1 + \frac{0_1}{0_0}}{2} \right],$$

pretože

$$\alpha_0 = \frac{a_0}{R_0}; \quad \beta_0 = \frac{R_0}{Q_0}.$$

V dôsledku toho z výrazu v zátvorke

$$\left[1 + \frac{a_0}{R_0} \cdot \frac{R_0}{Q_0} \cdot \frac{Q_0}{\varnothing F_0} \cdot \frac{1 + \frac{a_1}{a_0}}{2} + \frac{0_0}{\varnothing F_0} \cdot \frac{1 + \frac{0_1}{0_0}}{2} \right]$$

zostáva po zaznačenom vykrátení vzťah, ktorý je uvedený v zredukovanej podobe,

0 a 1 — označenie východiskového a nasledujúceho obdobia,

Q — úhrnný spoločenský produkt,

$\frac{Q_1}{Q_0}$ — tempo rastu úhrnného spoločenského produktu,

$\varnothing F$ — priemerný ročný stav výrobných fondov $\left(\varnothing F = \frac{F' + F''}{2} \right)$,

$\frac{\frac{Q_1}{\varnothing F_1}}{\frac{Q_0}{\varnothing F_0}}$ — zmena účinnosti výrobných fondov,

³ Podrobnejšie pozri prácu Vladimíra Anděla *K některým otázkám vývoje socialistické výrobní akumulace v ČSR v letech 1948 až 1957*. Určité uzávery z tejto práce boli publikované v časopise *Politická ekonomie* (1961), č. 8, v stati *Dlouhodobé objektivní tendence vývoje podílu socialistické výrobní akumulace na národním důchodě*.

- a — objem výrobnej akumulácie (absolútne),
- $\frac{a_1}{a_0}$ — tempo rastu výrobnej akumulácie v národnom hospodárstve,
- 0 — prebytok odpisov nad potreby nahradzovania in natura; presnejší rozdiel medzi hodnotou ročných odpisov zo základných výrobných fondov — po odpočítaní nákladov na generálne opravy — a obstarávacou hodnotou súčasne vyradovaných základných výrobných fondov, ktorý sa použije na rozšírenie fungujúcich základných výrobných fondov,
- $\frac{0_1}{0_0}$ — tempo rastu prebytku odpisov nad potreby nahradzovania in natura;
- $\frac{a}{R} = \alpha$ — podiel výrobnej akumulácie na národnom dôchodku,
- $\frac{R}{Q} = \beta$ — podiel národného dôchodku (novovytvorenej hodnoty) na úhrnnom spoločenskom produkte,
- R — národný dôchodok (absolútne).

Pri podrobnejšej analýze vzorca pre výpočet tempa rastu spoločenského produktu zistíme, že neberie do úvahy ukazovateľ fondovej náročnosti produkcie F_q , ale ukazovateľ účinnosti výrobných fondov pri tvorbe určitého objemu produkcie. Ďalej zistíme, že ako zdroj rozšírenej reprodukcie spoločenského produktu, ako dynamizujúci faktor nepôsobí iba objem výrobnej akumulácie, ale aj určitá časť odpisov, ktorá prevyšuje potreby nahradzovania in natura. Zo vzorca je zrejmé, že tempo rastu spoločenského produktu je podmienené základnými makroekonomickými (národohospodárskymi) proporciami, a nie ako mechanická kompozícia temp rastu jednotlivých odvetví výrobnej sféry, ktoré sa podieľajú na tvorbe spoločenského produktu. Z toho vyplýva, že projekt základných makroekonomických proporcií je nielen východiskom pre zostavovanie národohospodárskeho plánu, ale tieto proporcie po určitej bližšej konkretizácii možno využiť pri určení tempa rastu spoločenského produktu v národnom hospodárstve. Napríklad podiel výrobnej akumulácie na národnom dôchodku α , podiel národného dôchodku na úhrnnom spoločenskom produkte β , účinnosť výrobných fondov ako aj iné ekonomické vzťahy nesporne sú takými makroekonomickými proporciami. Pravda, z hľadiska plánovania tempa rastu spoločenského produktu — predovšetkým z hľadiska perspektívneho plánovania — treba nielen poznať tieto proporcie, ale aj objektívne tendencie ich vývoja do budúcnosti. Rozhodujúcim faktorom, priamo podmieňujúcim tieto tendencie bude predovšetkým objem a štruktúra výrobnej akumulácie.

Sovietsky ekonóm Notkin⁴ vo svojej knihe *Tempa a proporcie socialistickej reprodukcie* uvádza pre výpočet tempa rastu spoločenskej výroby, spoločenského produktu tento vzťah:

$$t = \frac{(F_0 + a_1) : Fq_1}{F_0 : Fq_0},$$

kde t — tempo rastu spoločenského produktu,
 F_0 — výrobné fondy v období 0,
 a_1 — objem akumulácie do výrobných fondov v období 1,
 Fq_0, Fq_1 — fondová náročnosť produkcie v období 0 a 1.

Postupným rozložením tohto vzorca dospejeme k tomu, že tempo rastu spoločenského produktu závisí vlastne od týchto troch faktorov:

1. od objemu akumulácie do výrobných fondov (a_1);
 2. od vzťahu medzi výrobnými fondmi v období 0 zväčšenými o rozsah (objem) výrobnej akumulácie v období 1 a objemom výrobných fondov v období 0 : $\frac{F_0 + a_1}{F_0}$;

3. od zmeny (tempa) fondovej náročnosti produkcie $\left(\frac{Fq_1}{Fq_0}\right)$.

Kvantitatívna súvislosť medzi týmito tromi veličinami vo vzťahu k tempu rastu spoločenského produktu je nasledujúca:

Čím vyšší bude objem výrobnej akumulácie (a_1), tým bude vyšší aj pomer medzi zväčšenými výrobnými fondmi a pôvodným objemom výrobných fondov $\left(\frac{F_0 + a_1}{F_0}\right)$. Čím viac sa bude znižovať pomer fondovej náročnosti v období 1 k fondovej náročnosti v období 0 $\left(\frac{Fq_1}{Fq_0}\right)$, tým vyššie bude aj tempo rastu spoločenského produktu.

Uvedený vzťah pre určenie tempa rastu spoločenského produktu môžeme zredukovať na tento zjednodušený výraz:

$$t = \frac{Q_1}{Q_0},$$

pretože v čitateli ($F_0 + a_1$) sa rovná F_1 , pričom $F_1 : Fq_1 = Q_1$. To isté môžeme povedať aj o menovateli. Teda $F_0 : Fq_0 = Q_0$, pričom Q_1 a Q_0 predstavuje spoločenský produkt v období 1 a 0.

Pri porovnávaní vzorca, ktorý pre určenie tempa rastu spoločenského produktu navrhuje československý ekonóm Anděl, so vzorcem prof. Notkina zistíme, že medzi nimi sú dva rozdiely:

⁴ Notkin, *Tempa a proporce socialistickej reprodukcie*, Ekonomizdat, Moskva 1961, Praha 1963.

1. Andělov vzorec na rozdiel od Notkinovho vzorca berie do úvahy ako dynamizujúci faktor nielen podiel výrobnej akumulácie na národnom dôchodku, ale aj prebytok odpisov nad potreby nahradzovania. Tempo rastu podľa Andělovho vzorca bude vždy vyššie ako podľa vzorca prof. Notkina.

2. Andělov vzorec pracuje s ukazovateľom účinnosti výrobných fondov u , zatiaľ čo Notkinov vzorec používa ukazovateľa pre fondovú náročnosť Fq .

Zásadný význam má prvý rozdiel, ktorý podstatne modifikuje tempá ekonomického rastu.

Z analýzy základných makroekonomických proporecií vychádza tiež iný sovietsky ekonóm V. Bor⁵. Je toho názoru, že na tempo rastu spoločenského produktu pôsobia tieto národohospodárske proporce:

1. vzťah medzi národným dôchodkom a spoločenským produktom, kvantitatívne sa prejavujúci ako podiel národného dôchodku na spoločenskom produkte. Tento vzťah si označíme symbolom β ;

2. vzťah medzi fondom akumulácie vôbec a národným dôchodkom kvantitatívne sa prejavujúci ako podiel fondu akumulácie na národnom dôchodku. Tento vzťah si označíme symbolom α ;

3. vzťah medzi objemom výrobnej akumulácie a objemom celkovej akumulácie v národnom hospodárstve kvantitatívne sa prejavujúci ako podiel výrobnej akumulácie na fonde akumulácie. Tento vzťah si označíme symbolom γ ;

4. ukazovateľ fondovej náročnosti produkcie, teda vzťah medzi výrobnými fondmi a produktom. Tento vzťah sme už označili ako Fq .

Ak poznáme tieto základné makroekonomické proporce, môžeme tempo rastu spoločenského produktu (t) stanoviť týmto spôsobom:

$$t = \frac{\beta \cdot \alpha \cdot \gamma}{Fq}$$

Za predpokladu, že $\beta = 0,5$, $\alpha = 0,25$, $\gamma = 0,8$ a $Fq = 1$,⁶ ročné tempo rastu spoločenského produktu je 10 %. Teda:

$$t = \frac{0,5 \cdot 0,25 \cdot 0,8}{1} = 0,1.$$

Z uvedeného vzorca pre výpočet tempa rastu spoločenského produktu vyplýva, že vzrastajúci podiel národného dôchodku na spoločenskom produkte, vzrastajúci podiel fondu akumulácie na národnom dôchodku a predovšetkým vzrastajúci podiel výrobnej akumulácie na celkovom objeme akumulácie a sústavne sa znižujúci ukazovateľ Fq spôsobia vyššie tempo rastu spoločenského produktu. Opačný vývoj týchto ukazovateľov spôsobí nižšie tempo rastu spoločenského produktu. Samozrejme, jednotlivé proporce môžu pôsobiť aj proti-

⁵ V. Bor, *Voprosy metodologii planovogo balansa narodnogo choziajstva*, Akademia nauk SSSR, Moskva 1960.

⁶ To znamená, aby vznikla jednotka spoločenského produktu, musí pôsobiť vo výrobnej sfére jednotka výrobných fondov.

chodným smerom. Napríklad takým, že podiel národného dôchodku na spoločenskom produkte, podiel fondu akumulácie na národnom dôchodku a podiel výrobnej akumulácie na fonde akumulácie sa budú zvyšovať, ale aj ukazovateľ fondovej náročnosti produkcie Fq sa bude zvyšovať.

Ak budeme chcieť určiť priemerné ročné tempo rastu určitého odvetvia sféry, napr. priemyslu, môžeme nadviazať na vzorec V. Bora. Musíme však poznať ďalšie ukazovatele:

1. aká časť z celkového objemu akumulácie, prípadne výrobnej akumulácie sa použije v priemysle;

2. aký je podiel priemyslu ako vedúceho odvetvia v národnom hospodárstve na úhrnnom spoločenskom produkte. Ide o odvetvovú štruktúru úhrnného spoločenského produktu so zreteľom na priemysel;

3. ukazovateľa fondovej náročnosti produkcie v priemysle. Symbolicky si ho označíme ako Fq_p .

Najskôr musíme určiť tú časť spoločenského produktu, ktorá sa každým rokom akumuluje v priemysle. Za predpokladu, že si túto veličinu označíme symbolom Z , vypočítame ju nasledujúcim spôsobom:

$$Z = \beta \cdot \alpha \cdot \alpha_{(p)},$$

kde β — podiel národného dôchodku na úhrnnom spoločenskom produkte,

α — podiel fondu akumulácie na národnom dôchodku,

$\alpha_{(p)}$ — podiel výrobnej akumulácie do priemyslu na fonde akumulácie celkom.

Priemerné ročné tempo rastu priemyslu stanovíme potom takto:

$$t_p = Z : Fq_p : \frac{Q_p}{Q},$$

kde Fq_p — fondová náročnosť produkcie v priemysle,

$\frac{Q_p}{Q}$ — podiel spoločenského produktu vytvoreného v priemysle na úhrnnom spoločenskom produkte vôbec, alebo ináč povedané, odvetvový prierez spoločenského produktu so zreteľom na priemysel,

t_p — ročné tempo rastu priemyslu.

Ak napr. budeme predpokladať, že $\beta = 0,40$, $\alpha = 0,25$, $\alpha_{(p)} = 0,30$, $Fq_p = 1$,

$\frac{Q_p}{Q} = 60\%$, potom

$$Z = \frac{40 \cdot 25 \cdot 30}{100 \cdot 100 \cdot 100} = 3\%.$$

Z toho vyplýva nasledujúce ročné tempo rastu priemyslu:

$$t_p = \frac{3 \cdot 100}{60 \cdot 1} = 5\%.$$

Ak sa nemení tá časť spoločenského produktu, ktorá sa každým rokom akumuluje v priemysle, tempo rastu priemyslu priamo závisí od ukazovateľa Fq_p a od podielu priemyslu na úhrnnom spoločenskom produkte. Ak budeme okrem toho predpokladať, že ukazovateľ fondovej náročnosti produkcie v priemysle Fq_p sa takisto nemení, tempo rastu priemyslu bude priamo modifikované podielom priemyselnej výroby na úhrnnom spoločenskom produkte. Toto tempo musí sa zákonite znižovať. Ak napr. podiel priemyslu na úhrnnom spoločenskom produkte za ostatných nezmenených podmienok nebude 60 % ako v uvedenom prípade, ale 70 %, potom

$$t_p = 4,28 \%$$

Ak bude podiel priemyslu na spoločenskom produkte $\left(\frac{Q_p}{Q}\right)$ 80 %, potom

$$t_p = 3,75 \%$$

Znižovanie ukazovateľa fondovej náročnosti produkcie v priemysle (Fq_p) naproti tomu pôsobí v opačnom smere; teda zvyšuje ročné tempo rastu priemyslu.

Tým pochopiteľne problém nie je vyčerpaný, pretože okrem určenia tempa rastu jednotlivých odvetví výrobnej sféry na základe tempa rastu spoločenského produktu je potrebné určiť tempá rastu prvej a druhej skupiny spoločenskej výroby vo vzájomnom vzťahu. Pri riešení tohto problému nevystačíme iba so známym konštatovaním, že tempo rastu prvej skupiny má mať predstih pred tempom rastu druhej skupiny. Treba odpovedať na túto otázku v tom zmysle, aký má byť pomer tempa rastu prvej a druhej skupiny v konkrétnych podmienkach toho-ktorého národného hospodárstva v danom časovom období. Tu môžu vzniknúť najrôznejšie kombinácie. So zreteľom na konkrétne podmienky miesta a času môže prvá skupina mať väčší predstih v tempe rastu pred druhou skupinou, inokedy menší predstih pred druhou skupinou a napokon môže v určitom časovom období vzniknúť taký variant, že ťažisko bude v druhej skupine spoločenskej výroby. V našej ekonomickej literatúre nie je tento problém dostačujúcim spôsobom riešený. V zahraničnej literatúre, napr. poľskej alebo juhoslovanskej,⁷ objavujú sa názory, ktoré zdôvodňujú

⁷ Juhoslovanskí ekonómi Čobeljič a Stojanovičová chápu napr. pod investičnými cyklami zmeny, ktoré nastávajú v agregátnych veličinách hmotnej výroby vplyvom rýchleho šírenia novej techniky. V danom časovom období, ktoré zahŕňa investičný cyklus, menia sa smery akumulácie, pomer tempa rastu prvej a druhej skupiny spoločenskej výroby, mení sa technické vybavenie práce, produktivita práce, čo všetko vo finálnom vyústení vyvoláva aj zmeny kapitálových koeficientov. Súhrn týchto zmien, vyvolaný technickým rozvojom, zoskupujú časovo do dvoch fáz investičného cyklu, ktoré sa s určitou pravidelnosťou striedajú. Prvá fáza je charakteristická tým, že sa kladie dôraz na odvetvia, ktoré produkujú prvky novej techniky, teda na prvú skupinu. Naproti tomu v druhej fáze investičného cyklu sa ťažisko posúva na druhú skupinu spoločenskej

a vysvetľujú nutnosť sústavných periodických zmien v tempe rastu prvej a druhej skupiny v súvislosti s investičnými cyklami.

Tempo rastu spoločenského produktu môžeme správne určiť iba tak, že preanalizujeme základné makroekonomické proporcie, ktoré tempo rastu spoločenského produktu ovplyvňujú a spätne samy sú tempom rastu spoločenského produktu ovplyvňované. Na tento účel nám môže poslúžiť predovšetkým bilancia národného hospodárstva, a najmä jednotlivé jej časti, ako je bilancia zdrojov a použitia spoločenského produktu, bilancia tvorby, rozdelenia a použitia národného dôchodku, bilancia základných fondov atd. Tempo rastu spoločenského produktu javí sa nám ako výsledok pôsobení všetkých faktorov, o ktorých sme dosiaľ hovorili. Jednotlivé faktory pôsobia alebo v smere zrýchlenia temp rastu, alebo v smere poklesu temp rastu. Okrem toho v rôznych časových obdobiach intenzita pôsobenia jednotlivých faktorov na tempo rastu spoločenského produktu je odlišná. Z toho dôvodu sa domnievame, že zásadnou požiadavkou plánovania tempa rastu spoločenského produktu je včas rozpoznať zmeny v intenzite pôsobenia jednotlivých faktorov. Je to dôležité

výroby a na podstatné zvýšenie objemu jej výroby, pričom základom zvýšenia objemu výroby druhej skupiny je zvýšenie technickej úrovne odvetví druhej skupiny.

Uvedení ekonómi ilustrujú tieto procesy na tomto zjednodušenom modeli. Predpokladajú, že tempo hospodárskeho rastu — tempo spoločenského produktu — možno vyjadriť týmto spôsobom:

$$t = \frac{m_0}{m_1} (1 + \alpha - \mu),$$

kde t — tempo rastu spoločenského produktu,

m_0 — kapitálový koeficient na začiatku investičného cyklu,

m_1 — kapitálový koeficient na konci prvej fázy investičného cyklu,

m_2 — kapitálový koeficient na konci druhej fázy investičného cyklu,

α — miera akumulácie v národnom hospodárstve,

μ — miera obnovy základných prostriedkov.

Predpokladajú ďalej, že prvky novej techniky sa vyrábajú v prvej skupine spoločenskej výroby, v dôsledku čoho tempo rastu prvej skupiny možno vyjadriť takto:

$$t_I = \frac{m_0}{m_1} (1 + \alpha_I - \mu).$$

Z toho plynie, že tempo rastu prvej skupiny v prvej fáze investičného cyklu (je vyjadrená číslom v zátvorke) sa rovná:

$$t_{I(1)} = \frac{m_0}{m_1} (1 + \alpha_{I(1)} - \mu),$$

a v druhej fáze (je opäť vyjadrená číslom v zátvorke):

$$t_{I(2)} = \frac{m_1}{m_2} (1 + \alpha_{I(2)} - \mu).$$

Ak platí, že spoločenská výroba ako celok mínus výroba prvej skupiny dáva výrobu druhej skupiny, potom musí taktiež platiť, že tempo rastu spoločenskej výroby v celku mínus tempo rastu prvej skupiny dáva tempo rastu druhej skupiny spoločenskej výroby:

preto, aby sme mohli urobiť časove predsunuté opatrenia pre usmerňovanie makroekonomických proporeí tak, aby v okamihu poklesu pôsobenia jedného faktora boli vytvorené podmienky pre pôsobenie faktora iného.⁸

b) Význam a použitie ukazovateľa fondovej náročnosti produkcie pri určení podielu výrobnjej akumulácie na spoločenskom produkte a národnom dôchodku

Jednou zo základných národohospodárskych proporeí, ktorá podstatne ovplyvňuje celý reprodukčný proces, je proporcia medzi akumuláciou a spotrebou a predovšetkým podiel výrobnjej akumulácie na národnom dôchodku.⁹

Výrobná akumulácia okrem iného plní dôležitú funkciu v oblasti zamestnanosti v národnom hospodárstve, pretože vytvára nové pracovné príležitosti. Slúži teda na zapájanie nových pracovných síl do reprodukčného procesu ako aj na zvýšenie stupňa vybavenosti pracovných síl vecnými podmienkami výroby, na zvýšenie technickej vybavenosti pracovných síl, čo je priamym materiálnym základom rastu produktivity práce. Ak podiel výrobnjej akumulácie na národnom dôchodku bude vyšší, bude možné zapojiť do materiálnej výroby vyšší počet nových pracovných síl. Ak v danom období už nemáme ďalšie rezervy pracovných síl, možno relatívne urýchliť rast technickej vybavenosti pracovných síl, a tým zvýšiť tempo rastu spoločenskej produktivity práce.

$$t_{II(1)} = \frac{\left\{ \frac{m_0}{m_1} (1 + \alpha - \mu) \right\} - \left\{ \frac{m_0}{m_1} (1 + \alpha_{I(1)} - \mu) \right\} \lambda_I}{\lambda_{II}},$$

čo platí pre prvú fázu investičného cyklu.

$$t_{II(2)} = \frac{\left\{ \frac{m_1}{m_2} (1 + \alpha - \mu) \right\} - \left\{ \frac{m_1}{m_2} (1 + \alpha_{I(2)} - \mu) \right\} \lambda_I}{\lambda_{II}},$$

čo platí pre druhú fázu investičného cyklu.

Pritom λ_I — podiel prvej skupiny na celkovej spoločenskej výrobe,

λ_{II} — podiel druhej skupiny na celkovej spoločenskej výrobe.

Podotýkame, že symbolika, ktorú sme použili, nie je totožná so symbolikou autorov, ale je prispôsobená symbolike tohto článku.

Tieto námety, týkajúce sa pomeru tempa rastu prvej a druhej skupiny spoločenskej výroby, sú nesporne podnetné a z toho dôvodu sme ich tu v stručnom podaní uviedli.

⁸ Podrobnejšie analýzy v tejto súvislosti obsahuje rukopis habilitačnej práce J. Kolarára na tému *Problémy efektívnosti ekonomického rozvoje*.

⁹ Pod akumuláciou rozumieme tú časť čistého dôchodku socialistickej spoločnosti, ktorá sa použije na zväčšenie výrobných fondov, nevýrobných fondov ako aj rezerv. Akumulácia v tomto poňatí je štatisticky vymedzená prírastkom základných fondov, nedokončenej výstavby, prírastkom obežných fondov a prírastkom štátnej hmotnej rezervy. Pod výrobnou akumuláciou rozumieme naproti tomu tú časť čistého dôchodku socialistickej spoločnosti, ktorá sa použije na rozšírenie výrobných fondov.

Pritom tak relatívne zvyšovanie prírastku pracovných síl v materiálnej výrobe, ako aj relatívne zrýchlenie tempa rastu produktivity spoločenskej práce sa vo finálnom vyústení prejaví v relatívnom zvýšení tempa rastu spoločenského produktu a národného dôchodku.

Pristúpime teraz najskôr k určeniu podielu výrobnjej akumulácie na spoločenskom produkte a potom podielu výrobnjej akumulácie na národnom dôchodku. Tempo rastu spoločenského produktu si vyjadríme ako:

$$t = \frac{Q_1}{Q_0},$$

kde t — tempo rastu spoločenského produktu,
 Q_1 a Q_0 — spoločenský produkt v období 1 a 0.

Pretože $Q_1 = \frac{F_1}{Fq_1}$ a analogicky $Q_0 = \frac{F_0}{Fq_0}$, môžeme predchádzajúci vzorec tempa rastu spoločenského produktu napísať v tejto podobe:

$$t = \frac{\frac{F_1}{Fq_1}}{\frac{F_0}{Fq_0}} = \frac{F_1 \cdot Fq_0}{Fq_1 \cdot F_0},$$

kde t — tempo rastu spoločenského produktu,
 F_1 a F_0 — výrobné fondy v období 1 a 0,
 Fq_1 a Fq_0 — fondová náročnosť produkcie v období 1 a 0.

Výrobné fondy v období 1 — F_1 — si vyjadríme ako $(F_0 + a_1)$, teda ako výrobné fondy v období 0 zväčšené o rozsah (objem) výrobnjej akumulácie v období 1. Na základe tohto nášho vyjadrenia dostávame výraz

$$t = \frac{(F_0 + a_1) \cdot Fq_0}{Fq_1 \cdot F_0},$$

z čoho si môžeme priamo vypočítať objem výrobnjej akumulácie a_1 , ktorý sa rovná

$$a_1 = \frac{t Fq_1 \cdot F_0}{Fq_0} - F_0.$$

Podiel výrobnjej akumulácie na spoločenskom produkte dostaneme tak, že celý predchádzajúci výraz delíme Q_0 a $\frac{F_0}{Fq_0}$. Výrazom Q_0 budeme deliť ľavú stranu rovnice, zatiaľ čo pravú stranu rovnice vydělíme $\frac{F_0}{Fq_0}$.

Potom dostaneme vzťah

$$\frac{a_1}{Q_0} = \left[\frac{t Fq_1 \cdot F_0}{Fq_0} - F_0 \right] : \frac{F_0}{Fq_0},$$

z ktorého vyplýva tento konečný vzorec:

$$\frac{a_1}{Q_0} = t \cdot Fq_1 - Fq_0.$$

Vzorec vyjadruje, že podiel výrobnnej akumulácie na spoločenskom produkte sa rovná súčinu tempa rastu spoločenského produktu a fondovej náročnosti produkcie v období 1 zmenšenému o fondovú náročnosť produkcie v období 0.

Ak zo vzorca budeme chcieť určiť podiel výrobnnej akumulácie na národnom dôchodku (alebo aj mieru výrobnnej akumulácie), celý vzorec musíme korigovať — deliť podielom národného dôchodku na spoločenskom produkte. Tento vzťah si označíme ako k .

Teda podiel výrobnnej akumulácie na národnom dôchodku $\left(\frac{a_1}{ND_0}\right)$ sa potom rovná

$$\frac{a_1}{ND_0} = \frac{t Fq_1 - Fq_0}{k}.$$

Sme si vedomí, že pri určovaní podielu výrobnnej akumulácie na spoločenskom produkte a národnom dôchodku nebrali sme do úvahy štruktúru spoločenskej výroby, napr. podiel výroby výrobných prostriedkov na úhrnnom spoločenskom produkte, podiel výroby spotrebných predmetov na úhrnnom spoločenskom produkte. Štruktúru spoločenskej výroby možno vyjadriť aj ináč, ale pre potreby našej analýzy budeme chápať štruktúru spoločenskej výroby v takom zmysle, ako sme uviedli. Pretože medzi podielom výrobnnej akumulácie na spoločenskom produkte a národnom dôchodku na jednej strane a štruktúrou spoločenskej výroby na strane druhej existujú bezprostredné súvislosti a podmienenosti, treba ich aj kvantifikovať a premietnuť do modelov.

V tomto smere sú nesporné podnetné vzťahy, ktoré na vyjadrenie tejto súvislosti používa sovietsky ekonóm Kronrod:

$$\frac{a_1}{Q_0} = t \frac{F_1 \cdot S_1}{Q'_1} - Fq_0,$$

čo vyjadruje podiel výrobnnej akumulácie na spoločenskom produkte so zreteľom na štruktúru spoločenskej výroby — S_1 .

Podiel výrobnnej akumulácie na národnom dôchodku dostaneme zasa tak, že celý vzťah vydelíme podielom národného dôchodku na spoločenskom produkte (k):

$$\frac{a_1}{ND_0} = \frac{t F_1 \cdot S_1 - Fq_0 \cdot Q'_1}{Q'_1 k_0}.$$

Tento vzťah vyjadruje podiel výrobnnej akumulácie na národnom dôchodku opäť so zreteľom na štruktúru spoločenskej výroby.

Zdôrazňujeme, že medzi vzťahmi (vzorcami) pre určenie podielu výrobnnej akumulácie na spoločenskom produkte a národnom dôchodku so zreteľom

a bez zretela na štruktúru spoločenskej výroby nie je rozpor, ale súlad. Preto konečný kvantitatívny výsledok musí byť ten istý. Napríklad:

$$\frac{a_1}{Q_0} = t Fq_1 - Fq_0 \quad (\text{bez zretela na štruktúru})$$

je úplne ekvivalentné:

$$\frac{a_1}{Q_0} = t \cdot \frac{F_1 \cdot S_1}{Q'_1} - Fq_0 \quad (\text{so zretelom na štruktúru}),$$

pretože

$$\frac{F_1 \cdot S_1}{Q'_1} = Fq_1.$$

To sú spôsoby, ktoré vedú k určeniu podielu výrobnej akumulácie na syntetických veličinách, akými spoločenský produkt a národný dôchodok nesporne sú. Uvedené spôsoby sa opierajú o ukazovateľa fondovej náročnosti produkcie a možno ich široko použiť pri analýzach makroekonomických proporeí, ktoré podľa nových zásad k plánovaniu národného hospodárstva budú východiskom zostavenia národohospodárskeho plánu. Ich význam vzrastie ešte viac, keď pripustíme, ako sme už skôr povedali, že tempo rastu spoločenského produktu a národného dôchodku je najdôležitejší parameter dlhodobého plánovania vôbec. Môžu teda všetky uvádzané vzťahy pomôcť pri riešení ústrednej otázky dlhodobého plánovania, ktorou je meranie tempa ekonomického rozvoja, ekonomického rastu.

Záverom podotýkame, že vývoj podielu výrobnej akumulácie na národnom dôchodku nemôže byť akýkoľvek. Sú tu totiž určité limitujúce faktory, ktoré tento vývoj podstatne modifikujú. Ide o nasledujúce limitujúce faktory:

1. *finálna spotreba obyvateľstva ako podstatná zložka životnej úrovne.* Čím totiž podiel výrobnej akumulácie na národnom dôchodku bude vyšší, tým podiel spotreby na národnom dôchodku bude nižší. Tempo rastu podielu akumulácie na národnom dôchodku musíme preto určiť tak, aby z krátkodobého hľadiska nedošlo k značným deformáciám vo finálnej spotrebe obyvateľstva;

2. *počet pracovných síl.* Pri vysokom tempe rastu podielu akumulácie na národnom dôchodku môžeme naraziť na nedostatok pracovných síl. Zmienili sme sa o tomto probléme už skôr, keď sme upozorňovali, že akumulácia vytvára nové pracovné príležitosti, ktoré treba naplniť novými pracovnými silami;

3. *vyrovnanosť obchodnej bilancie so zahraničím.* Vysoké tempo podielu akumulácie na národnom dôchodku vedie k určitým ťažkostiam pri zaistovaní rovnováhy v bilancii zahraničného obchodu a vedie k nutnosti uchyľovať sa k menej efektívnym proexportným a antiimportným operáciám.

Spomínané limitujúce faktory treba rešpektovať vtedy, keď v dlhodobom pláne národného hospodárstva uvažujeme o vývojových tendenciách podielu výrobnej akumulácie na národnom dôchodku a o ich kvantifikácii.

Prvá časť tejto state — tempá rastu spoločenského produktu a druhá časť — určenia podielu akumulácie na národnom dôchodku predstavujú vlastne jeden komplex problémov, pretože rozhodujúcim faktorom ekonomického rastu je miera akumulácie toho-ktorého národného hospodárstva.

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЗОВАНИЯ ПОКАЗАТЕЛЯ ФОНДОЕМКОСТИ В НАРОДНОХОЗЯЙСТВЕННОМ ПЛАНИРОВАНИИ

Владимир Мокры

В статье „Возможности использования показателя фондоемкости в народнохозяйственном планировании“ автор анализирует две макроэкономические проблемы:

1. Как возможно при использовании этого показателя определить темпы развития общественного продукта в народнохозяйственном плане. В этой связи автор обращает внимание на определение темпов развития отдельных отраслей народного хозяйства, которые участвуют на образовании общественного продукта и национального дохода. Одно временно обращает внимание на возможности определения правильных темпов развития I. и II. подразделении.

2. Как возможно при использовании этого показателя определить долю производственного накопления в общественном продукте и национальном доходе, учитывая структуру общественного продукта. Автор приводит тоже факторы, которые лимитируют развитие доли производственного накопления в общественном продукте и национальном доходе.

LA SIGNIFICATION DE L'INDEX D'EFFICACITÉ DES FONDS DE PRODUCTION DANS LA PLANIFICATION DE L'ÉCONOMIE NATIONALE

Vladimír Mokry

Dans cet article „La signification et les possibilités de l'application de l'index d'efficacité des fonds de production dans la planification de l'économie nationale“ l'auteur analyse deux problèmes makroéconomiques:

1. Comment (par quelle manière) est possible par l'aide de cet index fixer le rythme d'accroissement du produit social total dans l'économie nationale. A cette occasion l'auteur analyse aussi la manière de la détermination du rythme d'accroissement des différentes branches de l'économie nationale, comme par exemple l'industrie, l'agriculture etc. De même à cette occasion il se touche des problèmes du rythme d'accroissement de la production des moyens de production et de la production des articles de consommation.

2. Comment est possible fixer la part d'accumulation productive dans le produit social total et dans le revenu national avec égard et aussi sans égard à la structure de la production sociale totale. L'auteur introduit aussi les facteurs économiques les plus importants, qui limitent l'évolution de la part d'accumulation productive dans le produit social total et dans le revenu national en économie planifiée.

JAN NOSEK

Úvahy o intenzivním rozvoji údržby hutních podniků na Ostravsku

Dosud se usilovně zvyšovala výroba hlavní průmyslové činnosti, hledaly se cesty jejího intenzivního rozvoje, avšak možnost intenzifikace opravářsko-údržbářské činnosti byla neprávem neustále zanedbávána. Tato problematika byla zkoumána v hutních podnicích ostravské oblasti a o ekonomické závažnosti údržby mluví tato čísla:

V hutních podnicích na Ostravsku je zaměstnáno v údržbě cca 25 % pracujících z celkového počtu pracovníků.

Celkové náklady na údržbu dosahují v hutních podnicích na Ostravsku téměř 1,5 miliardy Kčs za rok.

Potřeba náhradních dílů, podmiňující plynulý provoz údržby hutní výroby na Ostravsku, představuje v roce 1970 výrobu strojírenského závodu o cca 5600 pracujících. V ostravské oblasti se vyrábí cca 74 % z tohoto množství náhradních dílů.

V rámci údržbářské činnosti se provádí též zásobování kokily a válců pro válcovny a takto vyvolávají úkoly údržby celou řadu pomocných provozů; strojírenskou výrobu, výrobu ocelových konstrukcí, elektrotechnických zařízení, kováren a sléváren.

Uvedená čísla nutně vyvolávají otázku, zda efektivnost opravářsko-údržbářské činnosti hutní výroby na Ostravsku odpovídá světové úrovni. Je to otázka aktuální, neboť naše ceny hutních výrobků jsou nadměrné a neumožňují pronikání na světové trhy. Jak známo, ekonomická efektivnost se nevyjadřuje absolutními čísly, ale vzájemným porovnáním s voleným reprezentantem světové úrovně.

V rámci návrhu intenzivního rozvoje opravářsko-údržbářské činnosti v hutních podnicích na Ostravsku je nutno především navrhnouti reprezentanta ekonomické efektivnosti, nalézt zásady ekonomické srovnávací základny, respektující morální a fyzické znehodnocení základních prostředků, respektovat odlišné podmínky při realizaci oprav a údržby a určit optimální potřebu náhradních dílů. Problém návrhu intenzivního rozvoje opravářsko-údržbářské činnosti se rozpadá na 2 úkoly: na jedné straně je třeba určit pro jednotlivé podniky optimální náklady na údržbu

a opravy základních prostředků a na druhé straně navrhnout taková opatření intenzivního charakteru, která podmiňují docilování optimálních vztahů ve výrobě údržby. Posléze vyvstane úkol limitovat jednorázové náklady na modernizaci základních prostředků údržby, které budou v ekonomickém souladu s plánovaným zvýšením efektivity opravářsko-údržbářské činnosti.

V hutních podnicích jsou jevy v údržbě podrobně statisticky sledovány a to bude tvořit převážnou část podkladů pro hledanou cestu určení optimálních nákladů a produktivity práce.

Dalším podkladem jsou statistické údaje, získané z hutní výroby SSSR, které jsou zpracovány v normativy s dynamickým charakterem. Průzkumem v oblasti tvorby normativů v SSSR nejen v rámci opravářsko-údržbářské činnosti, ale i v jiných oborech, např. v kovárnách, dojdeme k závěru, že dynamika těchto normativů zachycuje nejlepší výsledky, docilované v USA. Uvedené zkušenosti a úvahy vedly k tomu, že normativy SSSR byly voleny jako představitel pro posuzování ekonomické efektivity a produktivity práce hutních podniků na Ostravsku.

Dříve než přikročíme ke konkrétnímu řešení problematiky měření produktivity práce opravářsko-údržbářské činnosti, bude účelné zmínit se o rozsahu úkonů údržby v hutích. Úkony údržby jsou velmi rozmanité a zásadně se spojují z důvodů hospodářských s tak zvanou neúdržbářskou činností, která se zaměřuje na výrobu a obnovu předmětů krátkodobé potřeby (DKP), na realizaci zlepšovacích návrhů, technicko-organizačních opatření, výsledků výzkumu a vývoje, zařízení bezpečnosti práce a drobné investiční činnosti.

Úkony vlastní údržby pozůstávají:

ND — výroba a obnova náhradních dílů,

Go — generální opravy,

So — střední opravy,

Bo — běžné opravy včetně inspekční údržby.

Rozvoj celkové údržbářské činnosti je ovlivněn charakterem rozvoje hlavní výrobní činnosti, který může být extenzivní, intenzivní, neb kombinace extenzivního rozvoje s rozvojem intenzivním.

Nyní přikročíme k řešení daného úkolu, to je vyčíslit pro rok 1970 náklady na údržbu a produktivitu práce v hutních podnicích na Ostravsku tak, aby byly v souladu s výsledky stejně velkých podniků v technicky nejvyspělejších státech. Tento úkol je ztížen tím, že dosud není jak v tuzemsku, tak v zahraničí znám způsob výpočtu produktivity práce opravářsko-údržbářské činnosti hutní výroby. Jako pracovní metody bude použito matematického modelování, přičemž používání této pracovní metody je vyvoláno zaváděním elektronických počítačích strojů. Chceme-li totiž s úspěchem využívat práce počítačích strojů, je nutno vyjadřovat jevy ve výrobě pomocí matematických rovností a nerovností a to je základní zásada matematického modelování. Základními stavebními kame-

ny matematického modelu jsou hypotézy, které se vytváří podle studia jevů ve výrobě, podle statistických údajů domácích a zahraničních, podle výsledků laboratorních zkoušek a výsledků vědeckého bádání. Jevy ve výrobě jsou nositelem znaků technických, technologických a ekonomických, přičemž jevy technického a ekonomického charakteru vzájemně souvisí, takže tvoří rub a líc jedné mince. Matematický model je tudíž soustava matematických rovnic, které na sebe vzájemně navazují a tvoří tak harmonický celek.

V daném konkrétním případě se budeme opírat o statistické údaje domácí a zahraniční a o výsledky studia jevů v údržbě v hutích na Ostravsku. Toto bude také stavební materiál k sestavení hypotéz, které budou v dalších odstavcích rozvedeny.

1. Při posuzování vztahů makrostruktury opravářsko-údržbářské činnosti v hutních podnicích na Ostravsku bude použito zásad, vyplývajících z příloženého nomogramu (obr. 1 a tab. 1). Zde se vychází při výpočtu normohodin na provádění údržby a oprav základních prostředků z jejich pořizovacích hodnot a pracnosti základního prostředku. Pracnost základního prostředku je stanovena jeho cenou za 1 kg.

V roce 1970, po procesu modernizace hutních podniků v ostravské oblasti, budou tyto podniky řádově stejné technické úrovně a stejného koncepčního uspořádání. Ve všech případech se bude jednat o hutní kombináty s vysokoobsahovými vysokými pecemi, SM ocelárnami, válcovny za tepla s blokovny a moderními koksovny. Je zde tudíž porovnatelnost, právě tak, jak podle uvedeného nomogramu (tab. 1) je

Tabulka 1

Potřeba normohodin na jednotku složitosti

	Ruční práce v hod.	Strojní práce v hod.	Celkem v hod.
<i>I</i>	0,5	0,25	0,75
<i>B</i>	6,0	4,0	10,0
<i>S</i>	17,0	10,2	27,0
<i>G</i>	32,0	22	54,0
<i>K</i>	1	—	1

Ou — opravářsko-údržbářská činnost,

n — potřeba normohodin na jednotku složitosti — dle tabulky,

j — počet jednotek složitosti — dle nomogramu (obr. 1),

I — inspekce,

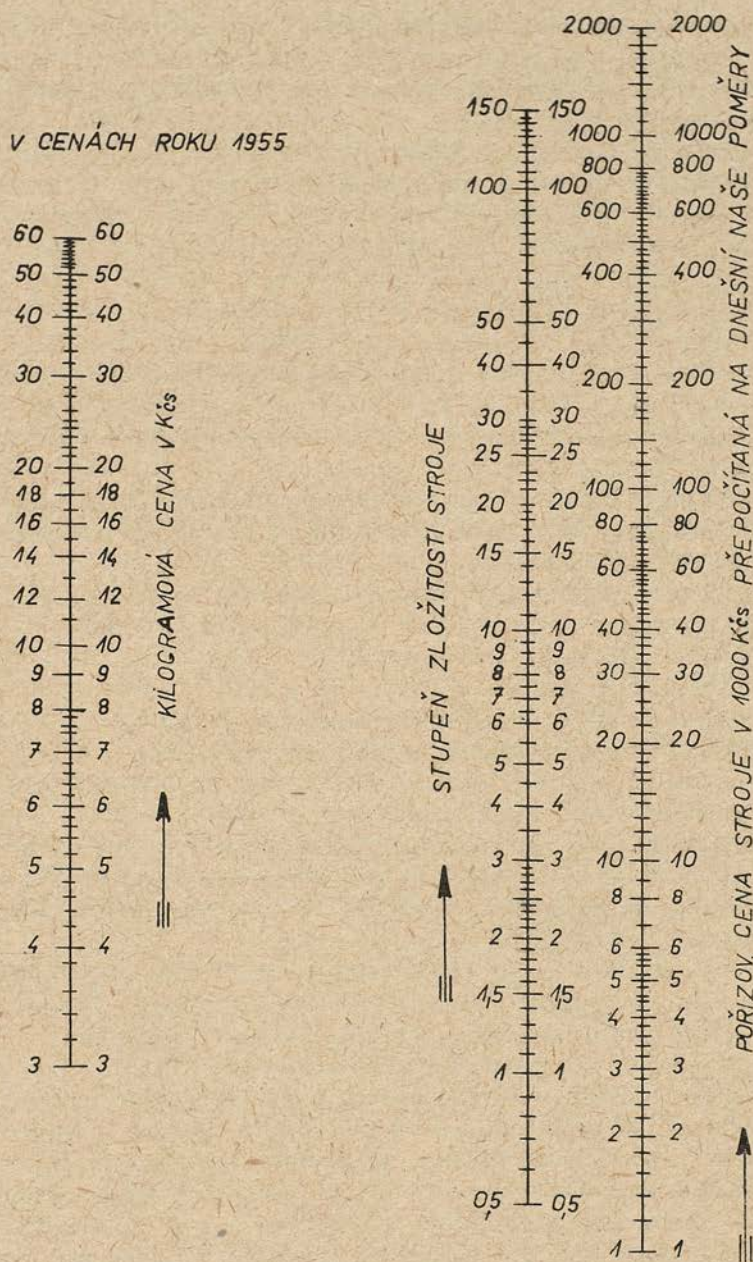
B — běžné opravy

S — střední opravy,

G — generální opravy,

K — kontrola přesnosti, která se provádí jen u obráběcích strojů u každé generální a střední opravy.

Celková potřeba hodin na údržbářskou činnost je dána vztahem $Ou \text{ hod.} = n \cdot j$.

Obr. 1. Nomogram závislosti opravářsko-údržbářské činnosti na pořizovací hodnotě základních prostředků.

vzájemná porovnatelnost například mezi soustruhy apod. Proto jako srovnávací základna pro posuzování jevů v údržbě základních prostředků bude použita jeho pořizovací hodnota, a to odděleně pro technologickou část a stavební část.

K tomu třeba ještě dodat, že také v hutní výrobě v SSSR je posuzování efektivnosti údržby vázáno na pořizovací hodnotu základních prostředků.

Funkční vztahy celkových nákladů na údržbu a pořizovací hodnoty základních prostředků jsou dány rovnicemi:

$$\frac{N1t}{ZP1t} = \frac{N2t}{ZP2t} = \frac{Nxt}{ZPxt} = \frac{Not}{ZPot}$$

$N1t, N2t, Nxt$ — náklady na údržbu technologické části v jednotlivých hutních podnicích,

$ZP1t, ZP2t, ZPxt$ — pořizovací hodnota technologické části hutních podniků,

Not — optimální náklady na údržbu technologické části, které odpovídají nejlepším světovým výsledkům hutních podniků a pořizovací hodnotě technologické části $ZPot$.

Analogicky platí pro stavební část:

$$\frac{N1s}{ZP1s} = \frac{N2s}{ZP2s} = \frac{Nxs}{ZPxs} = \frac{Nos}{ZPos}$$

$N1s, N2s, Nxs$ — náklady na údržbu stavební části,

$ZP1s, ZP2s, ZPxs$ — pořizovací hodnota stavební části,

Nos — optimální náklady na údržbu stavební části o pořizovací hodnotě stavební části základních prostředků $ZPos$.

Určování produktivity práce opravářsko-údržbářské činnosti podle nomogramu (viz tab. 1) je vhodné pro strojírenství. V hutní výrobě sehrává totiž podstatnou úlohu údržba hutnických pecí a tuto problematiku uvedený nomogram neřeší.

Mimoto naším úkolem je řešit vztahy makrostruktury opravářsko-údržbářské činnosti v hutní výrobě na Ostravsku a také z tohoto důvodu je použití údajů podle nomogramu podle tabulky 1 nevhodné.

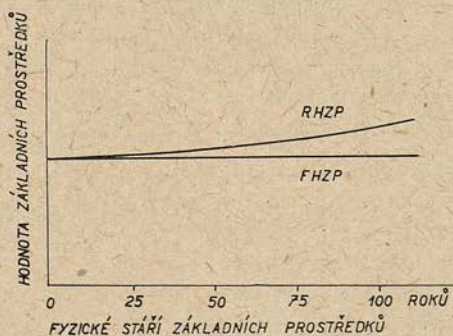
Posléze je účelné zdůraznit, že jako srovnávací základnu pro posuzování výsledků opravářsko-údržbářské činnosti lze použít jen pořizovací hodnotu základních prostředků o řádově stejné skladbě hutního kombinátu, a proto, za účelem odlišení, se doporučuje volit nový termín — fyzická hodnota základního prostředku, to je hodnota, která přímo ovlivňuje údržbu a opravy základních prostředků. Jedná se o nový termín v ekonomické praxi neobvyklý, který je vyvolán výlučně problematikou údržby, především však vlivy působení I. formy morálního znehodnocení na údržbu základních prostředků.

2. Při posuzování jevů v údržbářské činnosti nutno respektovat důsledky morálního znehodnocení základních prostředků. Morální znehodno-

cení základních prostředků vystupuje ve srovnání s reprezentantem nové techniky ve dvou formách, a to:

a) I. forma morálního znehodnocení, která vystupuje v údobí výroby a výstavby základního prostředku, se projevuje tím, že měrná pořizovací hodnota základního prostředku vztažená na 1 t výroby se vlivem technického pokroku neustále snižuje. Proto I. forma morálního znehodnocení přímo ovlivňuje jevy v údržbě základních prostředků, a to tak, že se vzrůstajícím morálním znehodnocením měrné náklady na údržbu, vztažené na 1 t výroby, neustále stoupají. Typickým příkladem toho je vzrůstající výstavba oceláren s kyslíkovými konvertory. Tak například v USA se uvádějí do studené rezervy moderní SM ocelárny a jejich výrobní kapacita se nahrazuje výstavbou oceláren s kyslíkovými konvertory. Působením I. formy morálního znehodnocení dochází zde k podstatnému snížení měrných pořizovacích nákladů a k podstatnému snížení měrných nákladů na údržbu a opravy. Především v oblasti oprav vyzdívek skýtají kyslíkové konvertory pronikavé přednosti, spočívající v možnosti používání těžkých mechanizačních prostředků. Fyzicky namáhavá práce oprav je zde zcela vyloučena, zatím co u SM oceláren opravy pecí zůstávají nadále otevřeným problémem. Při opravách SM pecí je možno využívat těžkých mechanizačních prostředků jen v omezené míře a zůstává zde velký podíl ruční namáhavé práce v teplotě až 60 °C v silně prašném prostředí, které je často zdrojem onemocnění silikózou.

b) II. forma morálního znehodnocení se projevuje při provozu základního prostředku a ovlivňuje náklady na materiál, palivo, energii a mzdy. Můžeme konstatovat, že druhá forma morálního (ekonomického) znehodnocení nepůsobí přímo na opravářsko-údržbářskou činnost, a pokud se vyskytuje, ovlivňuje údržbu nepřímo, prostřednictvím působení I. formy ekonomického znehodnocení. Vliv I. formy morálního znehodnocení na opravářsko-údržbářskou činnost možno vyjádřit diagramem (viz obr. 2).

Obr. 2. Vliv I. formy morálního znehodnocení na opravářsko-údržbářskou činnost. RHZP — reprodukční hodnota základních prostředků; FHZP — fyzická hodnota základních prostředků.

Podle tohoto diagramu se vzrůstajícím fyzickým stářím základních prostředků, působením I. formy morálního znehodnocení stoupá měrná pořizovací hodnota základních prostředků a také měrné náklady na údržbu stoupají.

Reprodukční hodnota základního prostředku, odvozená od reprezentanta nové techniky, bude konstantní.

Uvedené úvahy platí pro porovnávání několika základních prostředků odlišného fyzického stáří, které mají po stránce kvalitativní a kvantitativní stejnou výrobu, vyjádřenou v t/rok.

Vztahů vyplývajících z diagramu na obr. 2, možno použít k výpočtu fyzické hodnoty starých základních prostředků, a tím k vyhodnocení jevů v údržbě. Pořizovací hodnotu starého základního prostředku by bylo možné též určit tak, že by se starý základní prostředek vyprojektoval v původní koncepci včetně úplných rozpočtů pořizovacích nákladů. Tato cesta je však naprosto neschodná, a proto je nutno hledat cesty jiné.

Porovnáváme-li totiž starý a nový základní prostředek o pořizovací hodnotě ZP_s a ZP_n a o výrobach Q_s a Q_n a o vlastních měrných nákladech V_s a V_n , obdržíme vztah

$$\frac{ZP_s}{Q_s V_s} = \frac{ZP_n}{Q_n V_n} = \frac{ZP}{HV}$$

Ukazatel $\frac{ZP}{HV}$ určuje podíl hodnoty základního prostředku v jednotce hodnoty výroby, tento ukazatel nemůže být v budoucnosti vyšší, jinak by došlo k rozporu s ekonomickými důsledky, které vyplývají z první formy ekonomického znehodnocení základního prostředku a navíc by došlo k rozporu se základními ekonomickými zákony. Proto tento ukazatel musí být v budoucnosti alespoň neměnný.

Ve výše uvedených vztazích vyjádří se hodnota základního prostředku jeho reprodukční hodnotou a dospěje se ke vztahu

$$I_{ms} = I_{mn} \frac{V_s}{V_n} = I_{mn} \cdot ki$$

I_{mn} — měrná pořizovací hodnota základního prostředku vyjádřená v Kčs/t výroby, odvozená od reprezentanta nové techniky.

Fyzická hodnota starého základního prostředku je dána matematickým vztahem:

$$FHZP_s = Q_s \cdot I_{mn} \cdot \frac{V_s}{V_n} = Q_s \cdot I_{mn} \cdot ki.$$

$ki = 1$ — intenzifikační součinitel.

Uvedený vztah je v souladu s ekonomickými zákonitostmi, není však

progresivní, čili nemá dynamický charakter. Ve skutečnosti by se měl totiž uvažovat vztah

$$\frac{ZP_s}{Q_s V_s} = \frac{ZP_n}{Q_n V_n}$$

Ve skutečnosti v rozvoji hlavní průmyslové činnosti a v podmínkách rekonstrukcí hutních závodů se nemůže zpravidla aplikovat nejprogresivnější technika. Tak je tomu též v uvažovaném intenzivním rozvoji hutní výroby v ostravské oblasti do roku 1970, a proto vyhovuje vztah:

$$\frac{ZP_s}{Q_s v_s} = \frac{ZP_n}{Q_n V_n}$$

Pro úplnost bude účelné připomenout, že při generální inventarizaci v Sovětském svazu byla ekonomická hodnota základních prostředků určena obdobným postupem, a to:

$$ZP_s = ZP_n \frac{Q_s}{Q_n} \cdot \frac{V_n}{V_s}$$

ZP — hodnota základního prostředku,

Q — výroba v t/rok,

V — měrné vlastní náklady,

s, n — starý a nový základní prostředek.

Intenzivní rozvoj hutní výroby v ostravské oblasti byl již řešen v rozvojových studiích, a proto jsou intenzifikační součinitelé ki známí.

Reprezentant nové techniky vykazuje intenzifikační součinitel $ki = 1$, takže jeho fyzická hodnota je rovna jeho pořizovací hodnotě.

3. Naším úkolem je vyčíslit ekonomické stimuly opravářsko-údržbářské činnosti v roce 1970 tak, aby odpovídaly nejlepším výsledkům, docilovaným ve světové technice. Jako reprezentant ekonomické efektivnosti jsou voleny projekční normativy hutní výroby v SSSR, které odpovídají nejlepším výsledkům, docilovaným v SSSR a mají dynamický charakter, vystihující nejlepší světové výsledky. Normativ je platný pro hutní výrobu v SSSR, pro hutní kombináty s velkoprostorovými vysokými pecemi, SM ocelárnami, blokovnami, profilovými válcovnými a moderními koksovny. Údaje normativu jsou uvedeny na připojené tabulce (viz. tab. 2).

4. Produktivita práce údržbářů byla donedávna mylně posuzována podle ukazatele:

$$\frac{\text{celkové náklady na údržbu}}{\text{počet dělníků údržbářů}} = \frac{Bo + So + Go}{D} = p \quad (1)$$

Uvedený statistický údaj podle rovnice 1 možno vyjádřit v jiné formě tak, že čítec i jmenovatel zlomku dělíme výrobou oceli v t/rok a pak tento ukazatel nabývá tvaru:

$$\frac{\text{měrné náklady údržby}}{\text{produktivita údržbáře}} = \frac{Nm}{dm} = p \quad (2)$$

Tabulka 2

Náklady na údržbu v hutních kombinátech

Druh základních prostředků	Druh nákladů	Náklady na údržbu v % z pořizovací hodnoty základních prostředků	
		Normativ SSSR	VSŽ
Technologická část	<i>Go</i>	2,5	2,2
	<i>Bo</i>	2,8	2,76
	<i>So</i>	3,2	2,94
	elektroopravy celkem	—	0,83
	<i>Go + So + Bo</i>	8,5	8,73
Stavební část	<i>Go + So + Bo</i>	0,65	0,83
	Hutní kombinát celkem, technologická a stavební část	<i>Go + So + Bo</i>	9,15

Při plánovaném intenzivním rozvoji opravářsko-údržbářské činnosti se uvažuje ve finále snížení měrných nákladů na údržbu a zvýšení produktivity práce a vztah 2 nabývá formy:

$$\frac{Nm \cdot im}{dm \cdot id} = p' \quad (im < 0, id < 0)$$

im, *id* — index snížení nákladů údržby a počtu údržbářů na výrobu 1 t oceli.

Za předpokladu, že $im = id$, platí vztah

$$\frac{Bo + So + Go}{D} = \text{konst.}$$

Ukazatel podle rovnice 2 je závislý na vztazích ve výrobě, které jsou v různých podnicích odlišné. Důležitou úlohu zde hraje skladba výrobního sortimentu a odlišné koncepční řešení, i když se jedná o stejný charakter skladby hutního kombinátu. V úvahu padá též vliv poddolování, typický pro ostravskou oblast. Řečený ukazatel nemůže být měřítkem produktivity práce a vyjadřuje vlastně podmínky pro realizaci údržby a oprav v hutním kombinátě.

Předpoklad $im = id$ nemusí ovšem platit a za předpokladu $im \geq id$ je třeba provést korekci výpočtů.

Korekci nutno provést též v tom případě, když při zamýšlené rekonstrukci závodu dojde ke kvalitativním změnám výrobního sortimentu, a tím se podmínky pro údržbu v cíli změni. Pak platí vztah:

$$p' = \frac{B'o + S'o + G'o}{D'} = \frac{Vn1}{Vn2} \cdot p$$

$Vn1, Vn2$ — měrné vlastní náklady výroby původní a cílové.

V případě, že při zamýšleném intenzivním rozvoji dojde k zásadním změnám v koncepční skladbě kombinátu, je též možné provést přepočít ukazatele podmínek údržby (viz výše uvedená rovnice 1).

Do výše uvedené rovnice 1 možno totiž dosadit snížené náklady na údržbu a snížený počet údržbářů, způsobený vlivy změněného koncepčního řešení výroby. Tímto způsobem lze provést korekci výchozího ukazatele podmínek údržby. Zásadní změna koncepčního řešení výroby nastává např. při náhradě SM pecí kyslíkovými konvertory; jsou však známy úspory na nákladech údržby a úspory údržbářů, jako podklad k řešení výše uvedených výpočtů.

5. Vážné potíže v údržbě jsou způsobovány nedostatkem náhradních dílů a to vyžaduje úkol určit potřebu náhradních dílů, odpovídající světovým údajům.

V USA v hutních kombinátech černé metalurgie dostupuje potřeba náhradních dílů včetně spotřebního materiálu až 60 % z nákladů na opravy. Vezmou-li se v úvahu náklady na spotřební materiál, které jsou statisticky sledovány a jsou známé, obnáší náklady jen na náhradní díly 40 % z celkových nákladů na údržbu a opravy. Platí tudíž vztahy:

$$\frac{ND}{Go + So + Bo} = 0,40 .$$

Hutě na Ostravsku v roce 1970 — optimální vztahy:

$$\frac{Go + So + Bo}{ZP_{3-7}} = 0,102,$$

ZP_{3-7} — fyzická hodnota základního prostředku technologie,

$$\frac{ND}{ZP_{3-7}} = 0,4 \times 0,102 = 0,04 = 4 \% .$$

6. Při posuzování jevů realizace údržby a oprav je nutno vzít ještě v úvahu fyzické znehodnocení základních prostředků. Při svědomitém provádění údržby a oprav technologického zařízení nedochází k fyzickému znehodnocování základních prostředků. Dochází zde totiž k neustále plánované výměně porouchaných a opotřebených součástí. U stavební části působením povětrnostních vlivů, působením agresivních vod, exhalací, oleje a vlivů únavy materiálu dochází k neustálému fyzickému znehodnocování základních prostředků a náklady na údržbu neustále stoupají. Vliv fyzického znehodnocení stavební části základních prostředků lze vyjádřit vztahem

$$\frac{Go + So + Bo}{ZP_{1-2}} = 0,65 \% - 1,2 \% .$$

ZP_{1-2} — pořizovací (fyzická) hodnota základního prostředku staveb.

7. V předcházejících odstavcích byl soustavou matematických rovností a nerovností vyjádřen problém optimálních nákladů na údržbu a optimální produktivity práce opravářsko-údržbářské činnosti hutních podniků.

V další etapě bude nutno vytvořit takové podmínky pro realizaci údržby a oprav, aby bylo možno dosahovati výše uvedených parametrů. Především je nutno odpovědět na otázku, jak velké jednorázové náklady možno ekonomicky vynaložit na modernizaci základních prostředků údržby.

Výsledku se dosáhne šachovnicovým programováním základních parametrů opravářsko-údržbářské činnosti. Nejdříve se vybilancuje varianta extenzivního rozvoje, která předpokládá, že nebude prováděna modernizace základních prostředků údržby a nedojde ke zvýšení produktivity práce. V druhé variantě — intenzivní — se určí počet pracujících údržby tak, aby bylo dosaženo optimální produktivity práce. Na intenzivní rozvoj základních prostředků údržby možno ekonomicky vynaložit jednorázové náklady

$$I_1 = D_1 - D_2 \frac{1 + t\dot{z} \cdot \Delta V}{t\dot{z} \cdot kn}.$$

I_1 — limit investičních nákladů na modernizaci základních prostředků údržby,

$t\dot{z}$ — doba ekonomické životnosti zařízení,

kn — normativní koeficient ekonomické efektivity dodatkových investic,

ΔV — roční mzda dělníka,

D_1, D_2 — počet dělníků údržby varianty extenzivního a intenzivního rozvoje.

Dlužno ještě dodat, že šachovnicovým programováním se berou v úvahu interní a externí dodávky údržbářských úkonů, interní výroba náhradních dílů, neúdržbářská činnost a respektují se zde vlivy interních a externích dodávek údržbářských úkonů.

V předcházejících kapitolách je dokumentován matematický model, který zobrazuje problematiku optimálních vztahů v realizaci oprav a údržby hutní výroby černé metalurgie a který sloužil k určení optimálních nákladů na údržbu, optimálního počtu pracujících a optimální spotřeby náhradních dílů v rozvoji hutní výroby na Ostravsku do roku 1970 (viz údaje na tab. 3). Aby mohly být realizovány údaje připojených bilancí nákladů, produktivity práce a potřeby náhradních dílů v souladu s údaji tabulky 3, je nutno vytvořit k tomu příznivé podmínky.

Nejúčinnější ekonomickou pákou třeba spatřovat v tom, že v oblasti údržby a oprav se bude na podniky na Ostravsku pohlížet jako na sdružení podniků. Dojde se takto k pojmu koncepčního řízení, kde jako řízená

Tabulka 3

Technicko-hospodářští ukazatelé intenzivního rozvoje opravářsko-údržbářské činnosti hutních podniků v ostravské oblasti

Technicko-hospodářský ukazatel	Rozměr	Hutní podnik na Ostravsku	
		1964	1970
Přírůst výroby oceli	index růstu	1,0	1,080
Přírůst <i>FH ZP</i>	index růstu	1,0	1,14
<i>Go</i>	%	2,8	2,97
<i>FH ZP</i> — technologie	%	8,85	7,4
<i>So + Bo</i>	%	28,6	37,8
<i>FH ZP</i> — technologie	%	3,46	3,95
<i>ND</i>	%	3,74	3,40
<i>Go + So + Bo</i>	%	—	2,249
<i>ND</i>	%	1,0	1,27
<i>FH ZP</i> — technologie*	%	—	—
Počet dělníků údržby na výrobu 1 kt oceli	osob 1000 t oceli	—	—
Úspora dělníků	osob	—	—
Index růstu výroby náhradních dílů	index růstu	—	—

* *FH ZP* — technologie = fyzická hodnota základních prostředků technologické části.

jednotka vystupuje sdružení podniků shodného výrobního oboru. Nemělo by však smysl, kdyby se na sdružení ostravských podniků pohlíželo čistě z formálního hlediska, administrativně, aniž by se nevyužilo ekonomických výhod, které z toho vyplývají.

Nástrojem koncepčního řízení se stávají optimalizační výpočty, řešené matematickými modely, což umožňuje ekonomické soutěžení mezi podniky na podkladě optimálních vztahů ve výrobě, takže se zde respektuje existence monopolních vztahů v socialistickém hospodářství.

Sleduje-li se totiž opravářsko-údržbářská činnost pod tímto zorným uhlím, vyvstanou na povrch nové jevy ve výrobě údržby, které dávají další možnosti ke zvýšení produktivity práce. Jistě by nebylo ekonomické rozměšňovati investiční náklady po závodech, aniž bychom se nejdříve přesvědčili, zda je možná koncentrace vybraných údržbářských úkonů a koncentrace příslušných investičních zdrojů. V podnicích se totiž jeví stejné nedostatky opravářských kapacit, a to navíjení elektromotorů, transformátorů, lokomotiv, obráběcích strojů a úpravy sutě žáruvzdorného materiálu.

Ústřední navíjárna elektromotorů, společná pro hutě na Ostravsku, by zeměstnávala řádově cca 800 pracujících, převážně žen. Při takto velké koncentraci výroby možno ekonomicky provozovat nejmodernější výrobní linky. Tento údržbářský ústřední provoz by pracoval formou servisu a další klad tohoto záměru je snížení normativních zásob náhradních elektromotorů.

Rozeznávají se tudíž 2 způsoby řízení: koncepční způsob a operativní způsob řízení s odlišnou činností a s rozdílnou náplní úkolů. Nastává zde dělba práce, spojená s řídicí činností. Při operativním způsobu řízení je řídicí jednotka podnik, při koncepčním způsobu řízení je řídicí jednotka sdružení podniků. Operativní způsob řízení, to je známá stávající praxe, kde se zaměřujeme na plnění konkrétních úkolů, spojených s plánovanou a poruchovou údržbou v podniku. V této oblasti zbývá ještě prohloubit metodu uzlových oprav, rozšířit renovování náhradních dílů, zvýšit využívání mechanizačních prostředků, koncentrovat výrobu náhradních dílů v podnicích do ústředních opravárenských dílen, provést obnovu strojního parku v údržbářských provozech, zdokonalit systém mazací techniky a prohloubit systém plánovaných preventivních oprav.

Zcela odlišný způsob práce vyžaduje způsob koncepčního řízení oprav a údržby. V rámci této činnosti se neustále vytvářejí příznivé podmínky k tomu, aby jednotlivé podniky se v ekonomických výsledcích neustále přibližovaly k optimu, které je již dáno úrovní světových trhů. Podle zkušeností, čerpaných z činnosti hutní údržby v SSSR a USA, možno konstatovat, že operativní způsob řízení v této oblasti je v hutních podnicích na Ostravsku na vysoké technické úrovni, a přece by bylo možno dosahovat lepších ekonomických výsledků. Zde totiž údržbáři při svém ekonomickém úsilí narážejí na bariéru, neboť řada problémů v údržbě je z pozice podniku ekonomicky neřešitelná.

Proto je účelné neustále prohlubovat koncepční formy řízení opravářsko-údržbářské činnosti a v rámci tohoto úsilí jsou s úspěchem řešitelné dosud otevřené problémy, jako:

- zlepšení podmínek v zásobování náhradními díly;
- provádění generálních oprav základních hutních agregátů dodavatelským systémem;
- specializace vybraných údržbářských úkonů a s tím spojena realizace ústředních údržbářských provozů;
- prohloubení mezipodnikové specializace;
- normalizace a typizace náhradních dílů;
- typizace mechanizačních prostředků;
- prohloubení úkolování opravářských a údržbářských prací;
- zvýšení technické úrovně přípravných prací opravářsko-údržbářské činnosti;
- programování generálních oprav základních hutních agregátů v rám-

ci hutních podniků na Ostravsku s ohledem na výrobní možnosti dodavatele — gestora;

— impulzování výzkumu za účelem zvyšování efektivity oprav a údržby;

— při plánovaném rozvoji prováděti dozor, aby v údobí zpracování projektové dokumentace byly vytvořeny předpoklady pro ekonomické a operativní provádění údržby a oprav.

Koncepční formy řízení opravářsko-údržbářské činnosti byly u nás zanedbávány; v této sféře je třeba vykonat mnoho práce, aby podmínky pro provádění oprav a údržby výrobních zařízení hutní výroby dosahovaly světové úrovně. Proto při navrhování intenzivního rozvoje údržby hutní výroby na Ostravsku nebyla plně využívána progresivita podle normativů SSSR (viz tab. 2).*

О ВОЗМОЖНОСТЯХ ИНТЕНСИВНОГО РАЗВИТИЯ РЕМОНТНЫХ ЦЕХОВ МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИХ ЗАВОДОВ ОСТРАВСКОЙ ОБЛАСТИ

Ян Носек

Автор предлагает метод подсчета оптимальных ремонтных расходов, оптимальной производительности труда и оптимального количества запасных частей в заводах черной металлургии. В этом способе, названном „метод оптимальных подсчетов“, принимается во внимание износ орудий производства как с точки зрения экономической, так и с физической. Кроме этого учитывается также внутривзаводское производство запасных частей, основная характеристика производственного оборудования, сортамент основного производства, количество смен, условия ремонтных работ, влияние капиталовложений, производство орудий для непродолжительного использования, изготовленных ремонтным цехом. Количество рабочих ремонтных цехов металлургических комбинатов зависит от целого ряда факторов, которые по способу „оптимальных подсчетов“ определяются методом „шахматного программирования“.

Способ „оптимального подсчета“ определяет критерии зависимости ремонтных расходов и производительности труда от восстановительной стоимости орудий производства. В зависимости от износа последних, эти критерии корректируются интенсификационным коэффициентом. При интенсивном развитии ремонтного цеха интенсификационный коэффициент определяется отношением производственных расходов перед реконструкцией и после реконструкции а соответствующие взаимоотношения устанавливаются математически. Автор пользуется данными экономической эффективности ремонтных работ в металлургических заводах на основании проектных норм в металлургическом производстве СССР и для данного конкретного случая вычисляет возможную экономию ремонтных расходов и умень-

* V oblasti matematického modelování se vycházelo z publikací: Benedikt Korda, *K otázce použití matematiky v ekonomii*. Politická ekonomie (1963), č. 4; Jiří Šlechta, *Odvození matematického modelu výrobního procesu a základních kritérií pro řízení technického rozvoje v oblasti výrobních sil na podnikové a celostátní úrovni*. Politická ekonomie (1965), č. 9.

шение ремонтных рабочих. Экономия ремонтных рабочих является основанием для подсчета величины капиталовложений, которые могут быть использованы для интенсивного развития ремонтных орудий производства.

Автор считает, что в данном этапе интенсификации ремонта можно достигнуть высоких экономических результатов при помощи концентрации определенных, общих для всех заводов, ремонтных работ в центральных ремонтных мастерских. Автор предлагает конкретные рекомендации.

CONSIDERATIONS ON INTENSIFICATION OF MAINTAINANCE IN STEEL WORKS OF OSTRAVA REGION

Jan Nosek

The author presents a method of optimizing calculations of maintainance costs, labor productivity and spare part requirements for several steel works in one region.

The method of optimizing calculations respects economic and physical depreciation of production means, the part of manufacturing own spare parts and accessories, the part of own supply of maintainance service, characteristics of manufacturing equipment assortment of main products, number of shifts, specific conditions for maintainance and the part of secondary investment activity of each of the steel works. The labor requirements are different for individual steel works, because they are a product of many functional dependences, determined by a chess-board method in optimizing calculations.

The optimizing calculation method decides about merits of dependence of maintainance costs and labor productivity on reproduction value of production means, corrected by an intensification coefficient with regard to influence of economic depreciation of production means. For intensive development of maintainance, the intensification coefficient is given by ratio of operating costs before reconstruction and after it. Mathematically are then defined the respective dependences. The author chooses a model of economic effectiveness of steel works maintainance in soviet steel work norms and for concrete examples enumerates the potential savings of maintainance costs and labor. The labor savings serve as a basis for calculation of investment costs, which could be economically spent on intensive development of production means of maintainance division.

The author draws out the conclusion, that the most efficient economic results could be achieved by concentration of selected maintainance operations into centralized maintainance shops common for all steel works of a region, and proposes concrete measures.

AUGUSTO GRAZIANI

Nová politika rozvoja južného Talianska*

1. Úvod

Hospodárska zaostalosť južného Talianska nie je ničím novým. Práve, pred založením Talianskeho kráľovstva roku 1860 nikto nehovoril o „otázke juhu“. No iba vtedy sa hospodárske a sociálne povznesenie južného Talianska začalo považovať za cieľ, ktorý sa má dosiahnuť vedomou a dlhodobou činnosťou vlády, a to opatreniami, ktoré vtedy predstavovali to najlepšie, čo hospodárska politika a štátne hospodárstvo umožnili vláde uskutočniť, hoci sa dnes zdajú úplne nevhodné. Ak predtým tento problém nejstoval, nebolo to preto, že južné Taliansko vtedy malo takú ekonomickú a sociálnu štruktúru ako ostatné európske krajiny, ale pretože južné Taliansko predstavovalo samostatnú politickú jednotu („málo vyvinutá krajina“ v jazyku dneška) a len po vytvorení kráľovstva roku 1860 sa stalo málo vyvinutým územím v rámci krajiny, do ktorej patrili územia už dosť vyvinuté čo do ekonomickej štruktúry a úrovne výroby. Historické výskumy podmienok v južnom Taliansku pred rokom 1860 potvrdzujú túto okolnosť. Takéto výskumy sa teraz robia dosť často. Výsledky, ktoré v tejto veci dosiahol Petino, Villari, Mozzaillo, zdajú sa rozhodujúcimi. Čím viac sa objasňuje hospodársky život južného Talianska v 17. a 18. storočí, tým výraznejšie sa pred nami črtá obraz fyzicky chudobného, skoro úplne hornatého územia, ktoré je ohraničené bažinatými a len čiastočne obrábanými rovinami a kde sa strieda veľké letné sucho s privalmi vody v zimnom období. Okrem toho toto územie pridúša demografický tlak, ktorý vyvoláva nenásytný hlad po pôde, takže sa obrába aj ten najposlednejší kút zeme, kde je to len možné. Je to územie, kde ľudia osudne zhoršili situáciu tým, že vničili lesy, zhoršili hydrogeologický stav a urobili len málo alebo nič, aby vytvorili podmienky pre občiansky život: cesty, ktoré možno nazvať cestami, dajú sa spočítať na prstoch jednej ruky. V spoločenskej štruk-

* Uverejňujeme autorom upravený text prednášky, ktorú prof. Augusto Graziani, vedúci Katedry politickej ekonómie na Národnej akadémii v Neapoli, predniesol na jeseň 1965 v Bratislave na kolokviu, ktoré usporiadal Ekonomický ústav SAV.

túre, ako to ukázal Palombov výskum, pod rúškom kresťanstva zachováva tradície pohanského sveta bez zmeny. Je to konečne územie, na ktoré sa len s námahou a len zo zvedavosti po neznámom alebo po zvyškoch klasického sveta pozrie európsky cestovateľ s úžasom a temer nemôže uveriť svojim očiam.

Teória, podľa ktorej zaostalosť južného Talianska sa začala zjednotením Talianskeho kráľovstva a ktorú zastávajú slávni výskumníci ako Nitti a Salvemini, stráca teda svoju platnosť. Možno ju prijať len v zmiernenej verzii, podľa ktorej zjednotenie krajiny zhoršilo rovnováhu medzi Severom a Juhom a prekážalo procesu rozvoja v južných územiach. V tejto téze je nepochybne veľa pravdy, ak berieme do úvahy, že zaostalému územiu je vždy na škodu ekonomické zjednotenie s hospodársky pokročilejším územím, ktoré je vo fáze rýchleho rozvoja, a ďalej, že talianske vlády uskutočňovali hospodársku politiku podľa záujmov priemyslu severného Talianska, finančnú politiku v neprospech južných území a okrem toho značnú časť zdrojov krajiny rozptyľovali na pochybné koloniálne podniky. Po poslednej svetovej vojne bolo južné Taliansko v dosť podobnom postavení ako pred sto rokmi, keď bolo ekonomicky zjednotené so severnými územiami vo fáze rozvoja, no s tým rozdielom, že nástroje hospodárskej politiky, ktoré sa vtedy aplikovali, boli účinnejšie a znemožnili, aby sa rozdiel medzi dvoma časťami Talianska ešte viac prehĺbil.

Politiku rozvoja južného Talianska, ktorá sa uskutočnila od roku 1950, možno rozdeliť na tri rozdielne fázy. Prvú možno nazvať *fázou verejných stavieb* (1950—1957); druhú *fázou prvej industrializácie* (1958—1965); tretiu *fázou plánovania*. Tretia fáza sa už teraz má začať. Obmedzíme sa na niekoľko poznámok o prvých dvoch fázach.

Aby sme mohli správne vykladať politiku rozvoja, ktorá sa začala okolo roku 1950, musíme mať na pamäti všeobecné ekonomické podmienky v Taliansku po druhej svetovej vojne. Taliansko ešte len vychádzalo z ťažkého obdobia rekonštrukcie, ktoré bolo poznačené silnou infláciou. Dva milióny práceschopných obyvateľov, t. j. asi 10 %, bolo nezamestnaných a platobná bilancia bola chronicky pasívna. Nič nenasvedčovalo, že sa začne obdobie rýchleho rozvoja, ani že taliansky priemysel sa čoskoro upevní na medzinárodných trhoch. Pesimistické názory o budúcnosti talianskeho hospodárstva sa o niekoľko rokov rozptýlili. No v tej dobe silne ovplyvnili zasahovanie štátu do rozvoja južného Talianska, pretože sa myslelo, že industrializáciu južných území možno uskutočňovať len postupne a veľmi pomaly, že ľud týchto území bude musieť ostať definitívne vo svojom kraji, keďže sa vylúčila možnosť emigrácie do cudziny.

Vytýčili sa dva základné ciele opatrení v prospech južného Talianska, a to: a) zaistiť úplnú zamestnanosť pracovných síl v poľnohospodárskom odvetví; b) širokým programom verejných stavieb zaistiť prijateľné podmienky pre občiansky život vo všetkých obývaných centrách.

Program opatrení sa začal uskutočňovať roku 1950 a rozčlenil sa na tri druhy: pozemková reforma, vytvorenie Banky pre južné Taliansko (známej ako Cassa per il Mezzogiorno — pozn. preklad.), povzbudzovanie priemyselnej činnosti.

Pozemková reforma sa týkala asi tretiny pozemkov v celej krajine a v oblastiach, kde sa použila, vyvlastnila sa asi desatina pozemkov, t. j. približne 800 000 hektárov. Vyvlastňovanie sa týkalo rozsiahlych celkov a vylúčili sa z neho tie agrárne celky, ktoré najlepšie prosperovali. Vyvlastnené pozemky sa rozdelili na malé celky priemerne s 5—6 hektármi a dali sa do vlastníctva roľníckym rodinám. K vyvlastneniu sa pridružili rozsiahle investície na zavlažovanie a úpravu pozemkov, aby sa zvýšila produktivita vyvlastnených území.

Banka pre južné Taliansko dostala na prvé obdobie pätnástich rokov, začínajúc od roku 1950, dotáciu viac než 2000 mld. lír, ktoré sa mali asi z dvoch tretín použiť na zavlažovanie, vysušovanie, vodovody, cesty, železnice a asi z jednej tretiny na úvery priemyslu, na školy a na sociálne ustanovizne. Pozemková reforma mala zaistiť úplnú zamestnanosť v poľnohospodárskom odvetví a banka zase vytvoríť podmienky pre občiansky život v celom južnom Taliansku. Banka si medzi iným kladie aj ctižiadostivý cieľ, že zaistí tečúcu vodu, elektrickú energiu a školy pre každé obývané centrum v južnom Taliansku. Začiatočný program banky sa v podstate splnil roku 1965.

Povzbudzovanie priemyselnej činnosti sa pripojilo k rozsiahlym opatreniam v oblasti pomocných stavieb (zavlažovanie, vysušovanie, vodovody, cesty, železnice). Ale táto časť programu opatrení nebola veľmi účinná. Roku 1953 sa vytvorili tri ústavy špeciálneho úveru pre priemysel v južných územiach, aby poskytovali úver s priaznivými úrokmí (asi 3 % ročne oproti 10—12 % i viac v súkromných bankách). Ďalším podnetom bolo oslobodenie od cla pri dovoze strojov, od poplatkov, redukcia železničných taríf, povinnosť verejných podnikov určiť aspoň 40 % vlastných investícií pre južné územia.

Druhú fázu, ktorá sa rozvinula v rokoch 1958 až 1965, charakterizovalo postupné upustenie od sociálneho kritéria, aby sa mohlo pristúpiť k rozhodnejšiemu kritériu produktivity. Keď sa skončila fáza vyvlastňovania, organizácie pre pozemkovú reformu pokračovali vo svojej činnosti a zamerali sa na kultúrnu premenu a na technické služby. Banka pre južné Taliansko mala súčasne tendenciu vyhnúť sa rozptyľovaniu opatrení na celé územie južného Talianska a sústrediť svoju činnosť na poľnohospodársku oblasť v rozvinutejších krajoch, pričom spomalila opatrenia v pustejších a hornatých oblastiach.

Podobná orientácia sa sledovala aj v priemysle. Zákon z 29. júla 1957 (dnes povestný zákon č. 634) stanovil vytvorenie *území priemyselného rozvoja*, v ktorých sa mali zriadiť družstvá miestnych organizácií, ktoré by sa s finančnou podporou banky starali o verejné stavby tak, aby sa

vytvorilo priaznivé prostredie pre nové priemyselné stavby. Podnikom umiesteným v týchto osobitných oblastiach mohla banka poskytovať osobitné výhody, ako napr. príspevky na stratový fond a iné. Hoci sa pôvodne chceli spomínané územia priemyselného rozvoja obmedziť len na najslubnejšie oblasti, ich počet rýchlo rástol, až prevýšil štyridsať. Ešte väčší impulz pre územnú koncentráciu pochádzal z činnosti verejných podnikov: v Tarante sa postavil veľký hutný komplex Italsider, ktorý spolu s petrochemickým podnikom, založeným v Brindisi zo súkromnej iniciatívy, položil základy pre veľké sústredenie priemyslu v Puglii a Basilicate. Podobne I' ENI postavila rafinériu na južnom brehu Sicílie. Spolu s ostatnými petrochemickými podnikmi medzi Cataniou a Siracusou tvorí jadro rozsiahlejšieho priemyselného aglomerátu.

2. Terajšia situácia v južnom Taliansku

Stalo sa zvykom merať rozvoj južného Talianska rozvojom v severných územiach a posudzovať dosiahnuté výsledky jedine na základe rozdielů medzi Severom a Juhom. Toto kritérium môže byť čiastočne oprávnené vtedy, ak hospodárske zjednotenie krajiny patrí k jej najvýznamnejším cieľom. Jednako nemožno nevidieť, že pre veľmi rýchly ekonomický rozvoj v severných územiach (podobne ako v iných európskych krajinách) sa dosiahnuté výsledky podľa tohto kritéria zdajú oveľa menšie, než v skutočnosti sú.

Ak porovnáme Sever s Juhom, ľahko zistíme, že ekonomické rozdiely medzi „dvoma Talianskami“ sa nezmenšili, ba po vojne sa ešte zväčšili. Nie je to však spôsobené tým, že by južné Taliansko šlo dozadu, ale iba tým, že severné územia v rýchlom procese ekonomického rozvoja postupovali rýchlejšie než južné územie. To jasne vidno z tabuľky 1.

Tabuľka 1

Priemerná ročná miera rastu hrubého dôchodku 1951—1964

	Na báze bežných cien		Na báze pevných cien	
	spolu	na obyvateľa	spolu	na obyvateľa
juh	8,7	7,6	4,7	4,2
Stred Severu	8,8	7,9	6,0	5,1
Taliansko	8,8	8,0	5,7	4,9

Aj keď miery rastu na obyvateľa v južnom Taliansku nie sú celkom presné, pretože je tam teraz v skutočnosti menej obyvateľstva, než sa úradne uvádza, pri porovnaní miery rastu oboch území jasne vidíme,

ako južné Taliansko strácalo, hoci pomaly, svoj terén vzhľadom na Sever. No táto dôležitá okolnosť jednako nie je podstatným bodom. Podstatné je, že po prvý raz sa v južnom Taliansku začal proces rýchleho rozvoja s kadenciou, ktorú možno porovnať s kadenciou najdynamickejších hospodárstiev. Ročná miera rastu 5 % v skutočnosti nie je malá v priebehu pätnástich rokov pre málo vyvinuté hospodárstvo, aj keď severné priemyselné územia dosiahli ešte viac.

Hospodárstvo južného Talianska realizovalo veľmi vysokú mieru akumulácie, ktorá z 20,7 % roku 1951 vzrástla až na 28,1 % roku 1964. Tým miera rastu investícií v skutočnosti dosiahla priemerne 8,8 % za rok. Táto značná akumulácia kapitálu sa dosiahla temer výlučne príspevkami severných území, pretože Juh skonzumuje prakticky celý svoj dôchodok. Táto okolnosť sa viackrát uvádzala ako slabá stránka ekonómie južného Talianska, ktoré nie je schopné samotné si financovať vlastný rast. Ale najdôležitejší je fakt, že sa v južnom Taliansku umiestilo také obrovské množstvo produktívnych kapitálov. Netreba zabúdať ani na to, že všetky krajiny v prvých fázach svojho rozvoja potrebovali značný príliv kapitálu. Ak sa južné Taliansko mohlo vyhnúť ťažkej začiatkovej fáze núteného šetrenia, treba to považovať za pozitívny prvok tamojšieho ekonomického rozvoja, a nie za slabosť (tab. 2).

Tabuľka 2

Ekonomická bilancia južného Talianska roku 1964 (miliardy lír)

Čistý regionálny dôchodok	5830
Amortizácia	501
Netto import	1721
Disponovateľné zdroje	8052
Spotreba súkromná	5299
Spotreba verejná	976
Spolu	6275
Fixné investície	1746
Rôzny inventár	31
Použitia	8052

Veľké vklady kapitálu umožnili rýchly rast produktivity zdrojov. Produktivita práce vzrástla na priemernú mieru 4,3 % za rok. V priemysle to bolo 3,6 % za rok. Celková produktivita zdrojov (meraná De Meom podľa Abramovitzovho vzorca) vzrástla na ešte vyššie miery: 4,2 % ročne v priemysle a 4,5 % ročne v celom hospodárstve.

Tento pokrok sa dosiahol radikálnymi úpravami výrobnéj štruktúry. Poľnohospodárstvo, ktoré roku 1951 poskytovalo 37,7 % regionálneho hrubého dôchodku, roku 1964 sa na ňom podieľalo len 23,4 %; naopak zase podiel priemyselného odvetvia vystúpil z 25,7 na 29,1 %. Podobná zmena bola aj v štruktúre investícií. Kým roku 1951 priemyselné inves-

tície predstavovali 24,2 % celkových investícií, táto hodnota postupne vzrástla až na 30,2 % roku 1964. V štruktúre zamestnanosti boli taktiež hlboké zmeny. Medzi rokmi 1951 a 1963 podiel zamestnaných v poľnohospodárstve klesol z 58,4 na 42,0 %, kým podiel zamestnaných v priemysle vzrástol z 23,3 % na 33,0 %.

Tieto modifikácie v štruktúre boli zdôraznené stálym a intenzívnym procesom emigrácie k severným územia, ktorý sa spomalil len v poslednom čase pre hospodársku krízu, ktorú teraz krajina prežíva. V období medzi rokom 1951 a 1961 (roky dvoch sčítaní obyvateľstva) sa počíta, že 1 800 000 obyvateľov opustilo južné územia, čo je asi 10 % všetkého južného obyvateľstva.

Štrukturálny vývoj sa netýkal všetkých južných území v rovnakej miere, ale zvlášť intenzívny bol v niektorých vymedzených oblastiach, ktoré začínajú byť pólmi rozvoja južných území. Oblasti intenzívnejšieho rozvoja sú okolo Neapolu, v pásme medzi Bari a Brindisi, na území Taranta, v zóne Catanie a Siracusy na Sicílii. K tejto koncentrácii prispeli rôzne prvky. V niektorých prípadoch, ako napr. v neapolskej oblasti, nové podniky sa opierali o jadro už jestvujúceho priemyslu. V Brindisi zase súkromníci vložili značné investície do petrochemického priemyslu. V Tarante jeden podnik vytvoril veľký hutný komplex. Snaha sústreďovať priemyselný rozvoj do vymedzeného počtu zvlášť priaznivých oblastí bola potvrdená aj oficiálne, ako sme už spomenuli, zákonom z roku 1957, podľa ktorého sa stanoví vytvorenie oblastí priemyselného rozvoja. Avšak tento zákon sám osebe nebol rozhodujúcim pre koncentráciu iniciatív, pretože schválených oblastí a jadier je teraz vyše 40.

No aj napriek rýchlemu rozvoju, ktorý sme opísali, hospodárstvo južného Talianska ostáva v podstate chudobné. S ročným dôchodkom okolo 500 dolárov na obyvateľa sa zaraďuje medzi ostatné krajiny pri Stredozemnom mori, ale má málo spoločného s priemyselnými krajinami strednej a severnej Európy. Problém rozvoja južného Talianska si teda vyžaduje ešte veľa pozornosti. Treba mať predovšetkým na pamäti, že tento problém sa dnes javí trochu ináč ako pôvodne. Zasahovanie v prospech južného Talianska nemôže mať len pomocný charakter dnes, keď predstavuje otvorené hospodárstvo, včlenené do krajiny, ktorá je vo fáze rýchleho rozvoja. Keby hospodárstvo južných území ostalo hospodárstvom len pre výživu obyvateľstva, čoskoro by bolo určené na zánik. Už dnes možno ľahko konštatovať, že sa obyvateľstvo snaží sťahovať na Sever, lebo hľadá väčšie príjmy a že poľnohospodárstvo môže len ťažko vydržať konkurenciu produktov pochádzajúcich z území, ktoré sú lepšie dotované. Ďalej sa dá taktiež ihneď spozorovať, že samotné remeselníctvo rýchlo upadá, dokonca aj na vlastných trhoch, a to pre nával priemyselných výrobkov zo severných území.

Je teda jasné, že vízia južného Talianska s rodinným poľnohospodárstvom, doplneným poloremeselníckym priemyslom, mohla mať zmysel

len dovedty, kým mal Juh v podstate uzavreté hospodárstvo. Nie je to ťak dnes, keď má hospodárstvo, ktoré je otvorené pre výroby a pre odchod pracovných síl. Hospodárstvo južného Talianska bude môcť jestvovať ako efektívne hospodárstvo len na európskej úrovni, aby mohlo odolávať medzinárodnej konkurencii či už v poľnohospodárskom odvetví, alebo v priemyselnom odvetví.

To znamená, že sa celé postavenie programu rozvoja musí obrátiť. Kým pred pätnástimi rokmi sa vytvárali malé rodinné poľnohospodárske celky, dnes treba vytvárať veľké účinné celky, ktoré by boli umiestené v oblastiach vhodných pre bohaté a súťažeschopné poľnohospodárstvo. A keďže takýchto oblastí je dosť málo a sú aj dosť obmedzené svojím rozsahom, sú len v krátkych úsekoch pozdĺž pobrežia, kde na rovinatej pôde možno pomocou zavlažovania pestovať vysoko výnosné kultúry, ktoré sa taktiež môžu ľahko dostať na trh, južné poľnohospodárstvo musí vyhnať ešte značnú časť svojich príslušníkov. Musia si nájsť prácu v iných výrobných odvetviach, ktoré potrebujú rozsiahly program industrializácie. Inou alternatívou je úplné vyludnenie územia.

3. Južné Taliansko a súčasný stav talianskeho hospodárstva

Došli sme k záveru, že len politika intenzívnej industrializácie môže dať v južnom Taliansku do pohybu proces účinného a trvalého ekonomického rozvoja. Problém ekonomického rozvoja južného Talianska sa takto spája s najrozsiahlejším problémom priemyselného rozvoja celej krajiny. Aby sme správne pochopili, ako sa južné Taliansko včleňuje do problémov národného hospodárstva, bude potrebné urobiť krok dozadu a pozrieť sa na všeobecnú situáciu v talianskom hospodárstve.

Taliansko od roku 1951 do roku 1961 prešlo obdobím všeobecnej intenzívnej expanzie hospodárstva. Miera rozvoja prevyšovala ročne 5 % na obyvateľa. Miera hrubej akumulácie prevýšila 20 % a roku 1962 dosiahla 26 %. Deficit v platobnej bilancii, ktorý bol tradičným znakom talianskeho hospodárstva, rýchle sa odstránil, a to vďaka rýchlejšej expanzii exportu; ba medzi rokmi 1958 a 1961 sa podarilo Taliansku akumulovať značné aktívne valutové saldá, ktoré boli neskôr cennou rezervou v bezprostredne nasledujúcich rokoch. Každá krajina vo fáze rozvoja musí premôcť dve základné prekážky, musí potlačiť spotrebu, aby sa mohli vhodne nahromadiť investície, a musí rozvinúť dostatočný export, aby sa mohlo čeliť rastúcej potrebe importu. Takzvaný hospodársky zázrak v Taliansku bol možný len preto, že sa našiel spôsob, ako vyriešiť súčasne obidva problémy za jedno desaťročie. Treba nakrátko preskúmať mechanizmus, ktorý umožnil dosiahnuť také výsledky, pretože je zaujímavým príkladom na to, aké výsledky možno dosiahnuť, ak sa stretnú priaznivé podmienky s dobrými podnikateľskými schopnosťami.

V Taliansku bola veľká rezerva nedostatočne zamestnaných pracovných síl, ktorá oveľa prevyšovala oficiálnu nezamestnanosť a sústreďovala sa najmä v poľnohospodárskom odvetví a v odvetví maloobchodu a služieb. V priebehu desaťročia 1951—1961 tlak čiastočnej zamestnanosti citeľne obmedzil odborársku silu pracujúcich. Kým v priebehu tohto obdobia boli mnohé štrajky napoly politického charakteru alebo ako protest proti prepúšťaniu, prvé štrajky ozajstného ekonomického charakteru, ktoré mali za cieľ zlepšenie miezd, uskutočnili sa iba v rokoch 1961—1962. Výsledkom bolo, že v desaťročí 1951—1961 priemerná úroveň miezd v priemysle rástla omnoho menej než priemerná úroveň produktivity práce. V továrenskóm priemysle index produkcie na odpracovanú hodinu (roku 1953 bol 100) dosiahol roku 1961 úroveň 184, kým index miezd sotva dosahoval úroveň 147. V priemysle takto rástol zisk, ktorý umožnil čoraz väčšie investície. Rozdelenie dôchodku, ktoré sa vyvíjalo stále viac v neprospech pracujúcich a v prospech podniku, zase brzdilo rásť spotreby. Tak sa stalo, že kým hrubý národný dôchodok rástol priemernou ročnou mierou 5,7 %, miera rastu spotreby (vždy v reálnych podmienkach) bola len 5,3 % ročne. Len vďaka tomuto mechanizmu sa mohol kapitál akumulovať bez inflácie. Taliansko, ktoré v období bezprostredne po vojne prešlo závratnou infláciou a ktoré za niekoľko rokov znížilo hodnotu líry na päťdesiatinu jej predvojnovnej hodnoty, prežívalo až do roku 1961 desaťročie temer absolútnej peňažnej stability, pričom sa ceny vo veľkom nemenili a v malom mierne rástli.

Túto šťastnú situáciu, ktorá umožňovala rýchlu akumuláciu kapitálu, šikovne využili súkromní i štátni podnikatelia. Štátny podnik podstatne prispel k rozvoju v petrochemickom odvetví, čím sa zabezpečilo zásobovanie hospodárstva palivami a základnými chemickými výrobkami. Podobne zasiahlo štátne podnikanie aj v hutníctve. Vybudovali tu štyri veľké výrobné centrá s integrálnym cyklom, ktoré nahradili staré a nevhodné hutníctvo zo šrotu. Súkromný priemysel sa rýchlo vyvinul, najmä v odvetví strojárstva a chémie. Niekoľko významných údajov sa uvádza v tabuľke 3.

Z tabuľky 3 vyplýva jeden z najvýraznejších znakov talianskeho ekonomického rozvoja, t. j. že expanzia bola omnoho rýchlejšia v odvetví menej potrebných tovarov (napr. chemické výrobky) než v odvetviach veľmi potrebných tovarov (potraviný alebo textil). Z určitého aspektu sa toto môže hodnotiť priaznivo, lebo je to znakom vývoja ku komplexnejšej a diferencovanejšej štruktúre priemyslu. Vzbudzuje to však nemalé podivenie v takej krajine, akou je Taliansko, ktoré vychádzalo z veľmi nízkej úrovne dôchodku a v ktorom by sa očakávalo, že bude rásť predovšetkým výroba tovarov nevyhnutnej potreby a len neskoršie výroba nepodstatných tovarov. Táto anomália je povestnou *distorziou* (prekrútením) v štruktúre talianskej spotreby, o ktorej sa už veľa diskutovalo. Táto *distorzia* je v rýchlom rozvoji spotreby málo potrebných výrobkov

Tabuľka 3*

Vývoj čistej výroby v priemysle (miliardy lír v cenách roku 1954)

	1950	1961	Priemerný ročný vzrast v %
Ťažobný priemysel	67	286	14,1
Ostatný priemysel	2452	6328	9,0
Z toho:			
strojárstvo	644	1830	10,0
chémia a gumárstvo	288	1215	14,0
potraviny, nápoje a tabak	531	960	5,5
textil	344	495	3,4
hutníctvo	152	555	12,5
odevy, kožušiny a koža	107	228	7,1
drevársky priemysel	133	245	5,7
stavebné hmoty	95	300	11,0
iné	158	500	11,0
stavebníctvo	284	1088	13,0
elektrina, plyn, voda	230	517	7,6
Spolu	3033	8219	9,5

* Prameň: P. Saraceno, *Taliansko v ústrety úplnej zamestnanosti*, Feltrinelli, Milano 1963.

(autá, domáce elektrospotrebiče a pod.) a v súčasne obmedzenom rozvoji spotreby nevyhnutných výrobkov alebo nevyhnutných ustanovizní (z jednej strany potraviny, z druhej strany školy, nemocnice). Distorzia v spotrebe je zrejme zapríčinená distorziou v rozdeľovaní dôchodku medzi obyvateľov. Rozvoj spotreby luxusných predmetov sa umožnil vyššími príjmami určitej časti obyvateľstva, kým zaostávanie spotreby nevyhnutných výrobkov sa spôsobilo pomalým rozvojom priemerných príjmov väčšiny pracujúcich. Vyššie príjmy sa vytvorili pri obmedzenom počte veľkých priemyselných podnikov, ktoré zaviedli výrobu v širokom meradle tým, že použili pokrokovú technológiu a dosiahli vyššiu produktivitu. Oblasť nízkych príjmov zahŕňa veľké množstvo malých poloremeselníckych podnikov, v ktorých sa používa primitívna výrobná technika a v ktorých je dosť nízka úroveň produktivity a miezd.

Ak na jednej strane táto dvojaká mzdová situácia predstavovala prekrútenie rozvoja a bola príčinou nepochybnéj nerovnosti v odmeňovaní pracujúcich, na druhej strane umožnila vytvoriť vnútorný dopyt po nepodstatných výrobkoch, ktoré boli práve tie, čo mal priemysel vyrábať na export. Takto taliansky priemysel našiel na vnútornom trhu podobný dopyt ako na zahraničných trhoch. Toto zjednotenie trhov umožnilo podnikom vyrábať vo väčšom meradle, dosahovať rozsiahlejšie vnútorné i zahraničné úspory a v určitej miere boli podniky takto chránené pred nebezpečenstvami cyklických výkyvov.

Dnes sa táto situácia začína radikálne meniť. Postupným dosiahnutím úplnej zamestnanosti dvojaká situácia zanikne, malé podniky už nenájdu pracovné sily, ktoré by chceli pracovať za veľmi nízku mzdu, a budú musieť zmodernizovať svoje zariadenia a rozrásť sa, lebo ináč zaniknú.

Keď sa dosiahne úplná zamestnanosť, talianske hospodárstvo bude musieť čeliť oveľa väčšiemu tlaku za zvýšenie miezd než v minulosti. Prvé náznaky úplnej zamestnanosti sa prejavili za uplynulých 4—5 rokov vo forme mzdového pohybu, ktorý v niektorých odvetviach dosiahol výrazné hodnoty. Keďže väčšie podniky nemali dost pracovných síl, začali ponúkať mzdy, ktoré prevyšovali úroveň stanovenú v kolektívnych zmluvách o 30—40% a v niektorých prípadoch aj o 50 %. Roku 1962 a 1963 následkom vlny generálnych štrajkov aj dohodnuté mzdy rýchle stúpili, čo zapríčinilo vážne zníženie ziskov v podnikoch. V prvom období sa banky usilovali podniky podporovať tým, že im ponúkli výhodnejšie úvery. Postupne, ku koncu roku 1963, vzhľadom na rastúci deficit platobnej bilancie a na náhle stúpnutie cien zmenili svoju politiku a pristúpili k prudkému zníženiu úveru, čo spomalilo rytmus investícií, a tým aj zmenšilo zamestnanosť a spotrebu. Hospodárstvo sa takto dostalo do fázy depresie. Ale ak odhliadneme od tejto dočasnej epizódy, ktorá prerušila rýchly rozvoj talianskeho hospodárstva, ostáva ešte základný problém, že kým v minulosti, ako sme už videli, rozvoj talianskeho hospodárstva prebiehal v ovzduší nezamestnanosti alebo štruktúrálnej čiastočnej nezamestnanosti, dnes sa musí nájsť nový mechanizmus rozvoja, ak chceme, aby expanzia pokračovala aj v ovzduší úplnej zamestnanosti.

Dosiahnutím úplnej zamestnanosti sa Taliansko dostáva čoraz viac do situácie, aká je v iných európskych krajinách, napr. vo Veľkej Británii, Francúzsku, Holandsku, ktoré musia dosiahnuť vyšší dôchodok len samotným zvýšením produktivity. Pritom nemôžu počítať so zvýšením zamestnanosti, iba ak v medziach podmienených prírastkom obyvateľstva alebo prisťahovaním pracovných síl z iných krajín. V situácii úplnej zamestnanosti je nebezpečenstvo, že odbory sa stanú natoľko silné, že dosiahnu také vysoké zvýšenie miezd, ktoré nedovolí akumuláciu. V každom hospodárstve musí byť určitý odstup medzi priemernou produktivitou práce a mzdou, ak sa má akumulovať kapitál. No kým v plánovanom hospodárstve sa veľkosť akumulácie stanoví ústrednými úradmi, v hospodárstve so súkromným podnikaním táto akumulácia vyplýva zo vzťahu medzi pracujúcimi a podnikom a v situácii úplnej zamestnanosti má tendenciu znižovať sa. Takéto ťažkosti sa vyskytli vo všetkých západných krajinách, ktoré dosiahli úplnú zamestnanosť. Aby sa premošli, je tam snaha aplikovať *politiku výnosov*, ktorá má ovplyvniť odbory, aby udržiavali svoje požiadavky za zvýšenie miezd v medziach, v ktorých sa zvyšuje priemerná produktivita práce. Takto sa nenaruší zisk, ktorý je v súkromnom podnikaní potrebný na zaistenie akumulácie kapitálu.

Lenže kým v krajinách, ako je Veľká Británia a Holandsko, sa zdá, že politika výnosov dosahuje sľubné výsledky, je veľmi pochybné, či v Taliansku sa môže ukázať takisto plodnou, pretože taliansky ekonomický rozvoj bol v podstate dualistickým rozvojom, charakterizovaným koexistenciou veľkých ultramoderných podnikov, v ktorých sa pracujúci odmeňovali podľa národných kolektívnych zmlúv (alebo aj vyššie), a malých primitívnych podnikov, v ktorých je mzdová hladina oveľa nižšia, než predpisuje zákon. Vo veľkých podnikoch úplná zamestnanosť dosiaľ nespôsobilá veľmi citeľné zvýšenie miezd: mnohé z nich už fakticky vyplácali mzdy, ktoré sú teraz stanovené zmluvou. Skôr malé a stredné podniky pocítili väčšie následky zvýšenia miezd, lebo rastúci nedostatok pracovných síl ich donútil vyplácať mzdy, ktoré sa predvídali v kolektívnych zmluvách. V danej štruktúre talianskeho hospodárstva najvýraznejším následkom úplnej zamestnanosti nie je natoľko vzrast hladiny zmluvných miezd, ale skôr rozširovanie sféry aplikácie zmluvnej mzdy na stále väčší okruh priemyselných podnikov. Rýchlosť tohto rozširovania v podstate závisí od rytmu priemyselného rozvoja, a nie od odborárskych zmlúv. Preto sa nemôže regulovať politikou výnosov, ktorej jediným cieľom je udržiavať odborársku činnosť v disciplinovanosti. Politika výnosov môže byť účinným nástrojom v krajinách, ktoré dosiahli homogénnu priemyselnú štruktúru, kde odbory predstavujú prakticky všetkých pracujúcich a všetky podniky, a preto sa požiadavky dohody aplikujú na celú výrobnú štruktúru. Ale v takej krajine, ako je Taliansko, kde priemyselná štruktúra je a ešte dlhé roky bude v podstate dualistická, politika výnosov dohodnutá s odbormi bola by účinná len vo vzťahu k obmedzenému počtu podnikov, kým pod vplyvom úplnej zamestnanosti by sa mzdy nerušene zvyšovali vo všetkých podnikoch, ktoré sa nezúčastňujú na odborárskej zmluve.

Ak sa Taliansko nemôže spoľahnúť na politiku výnosov, ktorá by mala disciplinovať rovnováhu medzi spotrebou a investíciami, treba hľadať iné nástroje. Práve vo vzťahu s touto požiadavkou južné Taliansko nadobúda rozhodujúci význam pre celý ekonomický rozvoj krajiny. V južných častiach je ešte stále rozsiahla rezerva nezamestnaných alebo len čiastočne zamestnaných. Hoci emigrácia v posledných rokoch veľmi uľahčila demografický tlak, ostávajú ešte veľké možnosti zamestnať pracujúcich. Ak spriemyslenie Juhu na jednej strane predstavuje požiadavku pre rozvoj územia, na druhej strane predstavuje takisto vážnu požiadavku pre kontinuitu rozvoja celej krajiny. Ak sa vezme do úvahy regionálne rozdelenie ponuky pracovných síl, ľahko možno predvídať, že ak sa prekoná terajšia kríza a ak sa priemyselné investície budú aj naďalej umiestňovať do severných území, vytvorí sa omnoho silnejší odborársky tlak, než keby sa investície umiestňovali do južných území. Ak sa bude priemysel aj naďalej vyvíjať prevažne len na Severe, zisky sa osudne zredukujú a akumulácia sa zmenší, čím sa rozvoj spomalí. Ak sa však

nová iniciatíva presunie na Juh, priemysel sa môže rozširovať a nemusia sa pritom zvyšovať mzdy viac, než sa zvyšuje produktivita. Zaistí sa tým nepretržitý ekonomický rozvoj pre celú krajinu a súčasne sa vylúči regionálna nerovnováha.

Zdá sa, že doterajšie naše úvahy znovu potvrdzujú potrebu prístupíť k priemyselnej politike industrializácie južného Talianska, a to nielen v regionálnom záujme, ale aj v záujme celej krajiny. Je však prirodzené, že táto orientácia je veľmi ďaleko od toho, aby sa pokojne prijímala. Naopak, vyvoláva vážne námietky a škodí záujmom mnohých. Práve z tohto dôvodu len politika plánovania môže v rámci možností zaistiť zmierenie príslušných záujmov. Vynasnažíme sa teda objasniť opozičné stanoviská. Preskúmame potom, do akej miery opatrenia, ktoré chce talianska vláda uskutočniť na poli plánovania a rozvoja, môžu tieto stanoviská zmieriť.

Na jednej strane stretávame záujmy južných území, ktoré chcú, aby sa plán dosiaľ uskutočnených verejných stavieb zmenil na plán priemyselných investícií, ktorý by urýchlil ekonomický rozvoj územia a poskytol pracovné možnosti pre miestne pracovné sily, ako aj ukončil emigráciu.

Opačný názor majú v severných územiach. Kým v roku 1950 sa priaznivo stavali k realizácii politiky investícií do južných území, dnes zoči-voči perspektíve zintenzívnenia tejto politiky sú opatrnejší a skoro nedôverčiví. Pred pätnástimi rokmi, t. j. po vojne, severné územia disponovali úplne dostatočným výrobným potenciom, najmä pokiaľ išlo o základnú štruktúru. Chýbala len podpora celkového dopytu. Program verejných stavieb, ktorý sa začal vytvorením Banky pre južné Taliansko, bol práve tým, čo sa žiadalo, pretože na mnoho rokov zaistoval pravidelné a značné verejné výdavky, ktoré, hoci sa uskutočňovali v južných územiach, pôsobili nepriamo v prospech priemyslu na Severe. Súčasne výdavky na verejné stavby nevytvárali nejaké nebezpečenstvo konkurencie pre podniky na Severe. Netreba sa teda diviť, že roku 1950 sa program investícií na Juh schválil bez väčšej opozície.

Dnes je situácia trochu inakšia. V priemyselných územiach Severu sa začínajú ukazovať príznaky preťaženia, lebo priemyselné podniky sa nahromadili okolo troch kľúčových centier s mestami Milán, Turín a Janov. Ťažkosti s tým spojené došli až potiaľ, že priemyselný rozvoj bude môcť pokračovať len vtedy, ak sa ku trom tradičným pólom pripoja ďalšie oblasti priemyselného rozvoja. V severných územiach si veľmi dobre uvedomujú, že sa ich rozvoj priškrtil, a preto už dávnejšie vyžadujú, aby sa vytvorili nové priemyselné zóny tak, že sa pripravia potrebné základné štruktúry. Kým teda pred pätnástimi rokmi program verejných stavieb na Juhu bol pozitívnym prvkom aj pre severné územie, dnes je situácia taká, že keby sa v tomto programe pokračovalo, na Severe by sa zmenšili možnosti vzrastu vlastnej dotácie základných štruktúr

a vzniklo by riziko, že sa pridusí tamojší priemyselný rozvoj. Tam, kde sa prv záujmy stretali, dnes sa rozchádzajú. Na druhej strane, južné územia nevyžadujú len to, aby sa pokračovalo v programe verejných stavieb, ale aby sa aj rozhodnejšie pokračovalo v programe priemyselňovania. Aj to vyvoláva zmätok u podnikateľov na Severe, ktorí málo dôverujú možnostiam zriadiť v južnom Taliansku hospodársky účinné zariadenia a dávajú prednosť tomu, aby sa pokračovalo v prísune pracovných síl do vlastných území. Bolo by veľmi mylné nazdávať sa, že severné oblasti sa nepriateľsky pozerajú na ekonomický rozvoj južných území. Sú však toho názoru, že tento rozvoj môže byť oveľa rýchlejší, ak priemysel na Severe sa bude aj naďalej rýchlo rozvíjať a ak bude dávať hojné pracovné možnosti vystaľovalcom z Juhu. Podľa tohto náhľadu by sa malo hospodárstvo južného Talianska rozvíjať po stopách hospodárstva severných území, ako to bolo v minulosti. Ak v desaťročí hospodárskeho zázraku (ako poznamenali nestranní pozorovatelia, napr. Vera Lutz) v južnom Taliansku veľmi vzrástol blahobyt, bolo to skôr preto, že sa na Sever presťahovala časť južného obyvateľstva, a nie pre činnosť malého počtu podnikov, ktoré sa postavili v južných územiach.

Dnes stojíme pred hlbokými rozdielmi v názoroch. Na jednej strane sa vyžaduje politika rozhodnej industrializácie Juhu a na druhej strane zase rozšírenie priemyselných oblastí na Severe. Povedali sme už, ako sa dôvody všeobecného charakteru prikláňajú k prvej alternatíve, no je určite ťažké, aby si mohli podnikatelia na Severe uvedomiť tieto požiadavky a spontánne sa zrieknuť možností priemyselného rozvoja vlastných území. Len ústredná autorita môže odstrániť tento konflikt záujmov, ktorého riešenie by malo byť úlohou celoštátneho plánovania.

4. Južné Taliansko a štátne plánovanie

Dokumenty, ktoré musíme skúmať, aby sme mohli spresniť postavenie južného Talianska vzhľadom na plánovanie národného rozvoja, sú dva: *Program ekonomického rozvoja na päťročie 1965—1969*, ktorý je ešte stále v štádiu návrhu zákona, a zákon z 20. júna 1965, v ktorom sa stanoví nový *Systém intervencií pre rozvoj južného Talianska*.

Program rozvoja, ktorý nedávno schválila rada ministrov, je výsledkom dlhého úsillia, zameraného na väčšiu koordináciu medzi rôznymi opatreniami, ktoré uskutočňuje štát na hospodárskom poli. Požiadavka lepšie zorganizovať a urobiť koherentnejšími všetky opatrenia vo verejnom odvetví nášho hospodárstva dochádzala teraz z mnohých strán. No len veľmi ťažko sa nachádza spôsob, ako konkrétne uspokojiť túto požiadavku.

Plánovanie, o ktorom sa hovorí v západných krajinách, sa dosť odlišuje od plánovania v krajinách s centralizovaným hospodárstvom. Hos-

podárstvo západných krajín sa zakladá na súkromnom podnikaní a plánovanie, ktoré sa zavádza v týchto hospodárstvach, nesmie poškodiť individuálnu hospodársku činnosť, aj keď výber súkromníkov sa musí obmedzovať, aby sa prispôbili cieľom plánovania. Ide teda o nie ľahký pokus vytvoriť typ miešaného hospodárstva, v ktorom by sa spájali výhody súkromného podnikania s výhodami štátnych opatrení. Nie všetky západné ekonomiky sledujú rovnakú cestu pri tomto pokuse, pretože v nich pôsobia nie vždy sa zhodujúce požiadavky a ideologické predpoklady. Všade sa však pocítila požiadavka založiť činnosť na presných kvantitatívnych znalostiach vlastného ekonomického systému. Takto vznikli prvé ekonometrické vzorce, z ktorých každý vo svojej štruktúre odráža požiadavky, pre ktoré sa zostavil.

Možno rozlíšiť tri typy vzorcov: predvídavé, analytické a strategické. *Predvídavý* vzorec používajú francúzski plánovači. Zakladá sa skoro výlučne na časovej extrapolácii tendencií, s ktorými sa stretli v minulosti, a poskytuje teda len rozumné predvídanie hodnôt, ktoré budú ekonomické veličiny dosahovať, ak budú aktívne ekonomické sily aj naďalej voľne vplývať. Tento vzorec zodpovedá orientácii francúzskych úradov, ktoré chápu plánovanie ako niečo podstatne indikatívne, zamerané na to, aby sa podnikatelia dostali do prúdu rozvoja hospodárstva tak, aby omyly v predvídaní boli minimálne a takisto aj straty vyplývajúce z nedostatku koordinácie.

Analytické vzorce sa zase používajú v Holandsku. Tieto vzorce majú tendenciu reprodukovat' ekonomický mechanizmus tak, že sa analyzuje správanie subjektov. Zoširoka sa inšpirujú teoretickými vzorcami makroekonomickými a majú zvlášť tendenciu osvetliť vzájomné závislosti medzi rôznymi ekonomickými veličinami. Takto otvárajú cestu jednoduchším a priamejším zásahom ako aj komplexnejším a nepriamejším manévrom a prispôbujú sa požiadavkám holandskej hospodárskej politiky, ktorá sa snaží dosiahnuť podrobnú kontrolu ekonomického systému.

Vzorec rozvoja, na ktorom sa zakladá taliansky program, je vzorcom *strategickým* a má jedine tendenciu vypočítat' potrebu zdrojov nutných na uskutočnenie určitých cieľov. Vychádza sa pritom z postulátu, aby základné aspekty ekonomickej štruktúry krajiny ostali stále. Hlavné ciele, ktoré sa vytýčili pre prvé päťročie, sú tieto:

- a) vzrast národného dôchodku priemerne o 5 % za rok v reálnom vyjadrení;
- b) podstatné zmenšenie nerovnováhy medzi týmto dôchodkom v poľnohospodárstve a mimo neho;
- c) vylúčenie hospodárskej nerovnováhy medzi severnými a južnými územiami.

Ekonomický vzorec sa zostavil preto, aby sa vypočítalo množstvo investícií, ktoré musia prúdiť do rôznych odvetví v severných a južných

územiach, ako aj rozdelenie zamestnanosti na odvetvia a územia, ktorá je potrebná na uskutočnenie týchto cieľov. Vzorec sa z hľadiska teritoriálneho rozkladá na dve územia, z ktorých sa každé opisuje skupinami absolútne identických rovníc.

Program rozvoja predvída, že v prvej päťročnici fixné investície by sa mali umiestiť na 40 % do južného Talianska (oproti 25 % v minulých rokoch), aby sa zmenšil rozdiel medzi čistou výrobou priemyslu severných a južných území z 22 na 15 %. Predvída sa, že na dosiahnutie tohto cieľa bude treba investovať len do priemyselného sektora asi 4000 mld. lír, aby sa vytvorilo asi 400 000 pracovných príležitostí v priemysle, ktoré sa prevažne sústreďia do oblastí priemyselného rozvoja.

Program rozvoja neobsahuje nijakú presnú dispozíciu okrem tejto všeobecnej schémy. Opatrenia, ktoré sú potrebné na to, aby sa plánom predvídané ciele stali skutočnosťou, musia sa ďalej uvádzať jednotlivými zákonnými opatreniami, ktoré by boli v súlade so všeobecnými cieľmi plánu. V rámci politiky rozvoja sa dosiaľ uskutočnili dve veľmi dôležité opatrenia: zákon týkajúci sa obnovenia Banky pre južné Taliansko a zákon pre rozvoj zaostalých oblastí v strednom severnom Taliansku. Už sme objasnili, ako sa návrh programu industrializácie južného Talianska stretol s určitými výhradami u niektorých, ktorí presadili nutnosť rozvoja nových oblastí expanzie v severných územiach. Spomenuté dva zákony, ktoré sa vypracovali temer súčasne, sú pokusom dosiahnuť kompromis medzi protikladnými záujmami v rámci politiky rozvoja, ktorá by sa týkala celého národa. Možno ich teda považovať za dva prvé zákony na uskutočnenie plánu rozvoja.

Ako sme už povedali, terajšia situácia v južnom Taliansku by si vyžadovala premyslenú industrializáciu južných území, na ktorej by všemožne spolupracoval štátny sektor či už s riadnou a mimoriadnou administratívou alebo systematickými zásahmi štátnych priemyselných podnikov alebo štátnou účasťou. Tento ambicióznejší plán integrálnej koordinácie štátneho sektora sa nateraz odložil a zákon, ktorým sa upravujú zásahy do rozvoja južného Talianska, obmedzuje sa len na to, že čiastočne novými kritériami reguluje činnosť banky a osobitných úverových ústavov, ktoré pôsobia v južnom Taliansku.

Na základe nového zákona štátne zasahovanie v južnom Taliansku vzrástlo predovšetkým v absolútnom rozmere: 1700 mld. za päť rokov s priemernými výdavkami 340 mld. ročne (oproti 140 mld. ročne, ktorými disponovala banka v predchádzajúcich pätnástich rokoch). Úsilie sa však javí nezmenené v relatívnych termínoch: ročné výdavky banky, ktoré sa v prvom päťnásťročí rovnali 1 % hrubého národného dôchodku, meraného na úrovni roku 1955, rovnajú sa teraz 1 % hrubého dôchodku, meraného roku 1964. Rozšírenie štátnych výdavkov sledovalo teda vzrast národného dôchodku, ale ďalej nešlo. Novota je skôr v kvalitatívnych aspektoch než v rovine kvantitatívnej a je to pokus sústreďiť

úsilia na niekoľko teritórií, kde možno uskutočniť zvýšený rozvoj tak, že sa bude v týchto zónach mohutne intervenovať vo všetkých výrobných sektoroch. Privilegované zóny sú oblasti, kde možno zavádzať, a oblasti priemyselného rozvoja. V týchto zónach družstvá pre vysušovanie, organizácie poľnohospodárskeho rozvoja a družstvá priemyselného rozvoja by mali pripraviť diela potrebné na prehĺbenie poľnohospodárskeho rozvoja a vopred určiť štátne diela, ktoré sú podstatné pre zavádzanie priemyslu. Keďže v minulých rokoch sa ukázalo, že družstvá založené v miestnych organizáciách nie sú schopné čeliť úlohám, ktoré by im zákon uložil, v novom zákone sa predvída, že banka v prípade potreby môže nahradiť družstvá pre uskutočňovanie alebo aj pre udržiavanie potrebných štátnych diel. Je tiež značnou novotou, že v novom zákone sa predvída, že banka môže ustanoviť finančné spoločnosti na vytvorenie moderných a účinných poľnohospodárskych podnikov. Takýmto spôsobom typický systém zhromažďovania kapitálov v priemyselných spoločnostiach po prvý raz vstupuje do poľnohospodárskeho sveta, ktorý bol dosiaľ spätý so zastaralými a nákladnými metódami financovania. Predvídajú sa osobitné príspevky na vytvorenie podnikov pre spracúvanie poľnohospodárskych výrobkov, aby sa podporovalo spriemyselňovanie poľnohospodárskych území.

Okrem osobitných opatrení, rezervovaných pre oblasti priemyselného rozvoja, zákon znova potvrdzuje predošlé podnety, ktoré sa naďalej aplikujú v celom teritóriu južných území: úvery so zníženými úrokami, príspevky na stratový fond, oslobodenie od daní, nižšie železničné tarify na dovážanie surovín a strojov a na vývoz konečných výrobkov z priemyselných podnikov v južných územiach. Okrem toho sa na všetky južné územia aplikuje povinnosť ústrednej štátnej správy rezervovať pre juh 40 % vlastných investícií a 30 % vlastných ziskov pre bežné dávky.

Táto politika je prvým krokom v smere, ktorý najlepší experti označili za najúčinnnejší. Ba podľa expertov novým zákonom by sa mal urobiť jasný rozdiel medzi riadnymi a mimoriadnymi štátnymi výdavkami, pričom by sa zásahy mimoriadneho charakteru rezervovali na vymedzený počet zón poľnohospodársko-priemyselného rozvoja a zvyšok teritória by ostal pod riadnym režimom štátnej správy. Mimoriadne zásahy, rozšírené na celé teritórium, mali zmysel pred pätnástimi rokmi, keď v základných občianskych štruktúrach boli také medzery, že by ich normálne uvoľnenia z rozpočtu mohli len ťažko vyplniť. No dnes, keď sa už dotácia základných štruktúr vo svojej podstatnej línii upravila, je správne, aby sa činnosť mimoriadneho charakteru sústredila na priemyselný rozvoj v plodnejších oblastiach a aby sa riadnej štátnej správe ponechalo zvyšné teritórium, kde sa zásahy týkajú normálnej údržby a správy štátnych stavieb.

Pod tlakom miestnych záujmov oblasti sa jadrá priemyselného rozvoja

z pôvodných troch alebo štyroch veľkých oblastí rozšírili na štyridsať. Rozdeliť úsilie v rovnakej miere medzi štyridsať teritórií by znamenalo riskovať, že sa znovu vrátíme k politike rozptýlených zásahov, ktorá ak bola správna vtedy, keď mali zásahy pomocný charakter, nie je správna teraz, keď ide o zásahy podnecujúceho charakteru. Zákonné opatrenia dávajú možnosť pracovať v tomto smere, ale bude potrebné značné politické úsilie, aby sa na tejto ceste pokračovalo bez výchyliiek.

Nakoniec ostáva ešte problém nových oblastí priemyselného rozvoja na Severe. Takmer súčasne s novým zákonom pre južné Taliansko sa vypracovalo druhé opatrenie, podľa ktorého sa majú vytvoriť oblasti priemyselného rozvoja v severných územiach. Týmto opatrením, bez toho aby sa vytvárali nové orgány pre mimoriadne zásahy, stanovila sa v rámci riadnej správy sumy pre výstavbu infraštruktúry, aby sa uľahčilo umiestňovanie priemyselných stavieb do osobitných zón v severnom Taliansku. Z hľadiska rozvoja južného Talianska toto opatrenie vyvoláva určitý zmätok, a to nie natolko pre stanovené sumy, ktoré nie sú príliš veľké, ako skôr pre nepriame účinky, ktoré môže spôsobiť. Vytvorenie nových oblastí priemyselného rozvoja na Severe síce uľahčí preťaženie, ktoré sa stáva čoraz akútnejším, ale osudne spomalí príviv nových súkromných investícií smerom k južnému Taliansku a ešte viac sťaží spriemyselňovanie južného Talianska.

Pri posudzovaní perspektív rozvoja južného Talianska treba si teda dobre uvedomiť, že boj za spriemyslenie sa musí viesť súčasne na dvoch frontoch: na vnútornom, aby sa vyhlo rozptyľovaniu zásahov pod tlakom miestnych požiadaviek; na vonkajšom, aby sa vyhlo tomu, že sa prísun kapitálu zo Severu, čo zostáva nezrušiteľnou požiadavkou, spomalí rozvojom nových oblastí spriemyselňovania v severných územiach.

OLDŘICH KÝN, LUBOŠ HEJL, BOHUMIL SEKERKA

Vlastnosti dvoukanálového typu ceny

1

Jedním z nejdiskutovanějších témat posledních let mezi ekonomy socialistických zemí je problém tzv. racionálního typu ceny. Byla navržena celá řada formulí, hlavní spor se však vedl mezi stoupenci hodnotového a stoupenci výrobního typu ceny. V současné době získává stále více stoupenců tzv. dvoukanálová cena (navržená v Maďarsku [2]), v níž je část čistého důchodu rozvrhována úměrně mzdám a část úměrně výrobním fondům. Dvoukanálová cena je příbuzná výrobní ceně a mnohdy se o ní také hovoří jako o výrobní ceně. Také Bělkinova [1] výrobní cena socialistického hospodářství a Němcinova [8] výrobní cena jsou ve své podstatě jistými formami dvoukanálové ceny.

Později ukážeme, že kategorii dvoukanálové ceny lze zobecnit takovým způsobem, že se hodnotová, výrobní a důchodová cena stanou jejími zvláštními případy. Navíc lze za jistých zjednodušení nalézt velmi úzkou souvislost dvoukanálového typu ceny s duálními cenami nebo s Kantorovičovými objektivně podmíněnými oceněními [6]. Jestliže cenový systém rozšíříme ze dvoukanálového na vícekanálový tak, aby další kanály obsahovaly rentové ocenění omezených zdrojů, bude tato souvislost bezprostřední. Koncepce obecné vícekanálové ceny se tak blíží Novožilově obecné cenové formulí [9].

Vzhledem k těmto souvislostem byla dvoukanálovému typu ceny věnována značná pozornost při experimentálních propočtech cenových typů prováděných v Ekonomicko-matematické laboratoři při Ekonomickém ústavu ČSAV v letech 1964 a 1965. Byly při tom dosaženy jisté zajímavé výsledky.¹

2

Podstata výpočtů různých typů ceny (hodnotového, výrobního atp.) spočívá v překalkulování všech cen² v národním hospodářství tak, aby se nové ceny rovnaly právě součtu materiálových nákladů, mzdových nákladů a zisku.

¹ Na přípravě těchto propočtů se podíleli také pracovníci SPK, SCV, VÚNP, VŠE a ÚKLKS. Některé základní výsledky těchto propočtů byly publikovány v časopise *Plánované hospodářství* (1965), č. 11.

² Prakticky to lze ovšem provádět jen pro agregované skupiny výrobků.

Jednotlivé typy cen se liší principem, podle něhož se rozvrhuje zisk do cen. Hodnotová cena rozvrhuje zisk úměrně mzdovým nákladům, výrobní úměrně výrobním fondům apod.

Máme-li vypočítat ceny podle jednotlivých typů, musíme mít přesně určeny všechny faktory, na nichž závisí tři základní složky ceny: materiálové náklady, mzdové náklady a zisk.

Materiálové náklady závisí na:

a) technologicky dané naturální spotřebě různých výrobních prostředků na jednotku produkce výrobků, jehož cenu počítáme;

b) na cenách spotřebovaných výrobních prostředků.

Mzdové náklady závisí na:

c) spotřebě práce jednotlivých kategorií na vyrobení jednotky produkce;

d) na mzdových sazbách za jednotku práce jednotlivých kategorií.

Faktory nutné k určení zisku se podle typů cen různí, v podstatě však jde o následující:

e) mzdové náklady (tam, kde se celý zisk či část zisku rozděluje úměrně mzdám);

f) objem výrobních fondů jednotlivých druhů vázaných ve výrobě a nutných k vyrobení jednotky produkce za jednotku času;

g) zvláštní koeficienty úměrnosti, sloužící k rozvrhování zisku podle mezd či výrobních fondů. Ekonomicky jde o míru nadproduktu, resp. míru zisku.

Jsou-li dány všechny tyto faktory, lze jednoznačně vypočítat ceny. Proberme tedy postupně možnosti jejich zjištění.

Ad a) U prvního faktoru jde zřejmě o tzv. technické koeficienty a_{ij} , známé z teorie meziodvětvových vztahů. Poněvadž při cenových propočtech nám jde obvykle o výpočet nových cen k existujícímu technologickému stavu hospodářství, můžeme tyto koeficienty pro výpočty převzít ze statických (pokud pak by šlo o výpočet plánových cen z plánových) bilancí mezioborových vztahů.

Ad b) Ceny, jimiž jsou oceňovány výrobní prostředky, musí ovšem být rovněž cenami příslušného typu. Nelze proto vzít ceny v národním hospodářství existující. Dostáváme se k zdánlivému paradoxu: abychom mohli vypočítat ceny, musíme znát náklady, ale k ocenění nákladů potřebujeme ceny, které teprve počítáme. Jde zde o zpětnou vazbu, která způsobuje komplikovanost cenových propočtů a nutnost použití samočinných počítačů. Řešením soustavy rovnic (1) se současně stanovují ceny všech hotových výrobků, tedy i ceny výrobků vstupujících do nákladů. Fakt, že cena hotového výrobku závisí na cenách spotřebovaných výrobních prostředků, neznamená, že ceny těchto výrobních prostředků musíme znát časově „dříve“.³

³ Nepochopení tohoto elementárního principu matematického řešení soustav rovnic vedlo donedávna k chybným představám, že při výpočtu hodnoty, resp. jiných typů cen je nutno postupovat stále zpět do minulosti, až někam k „ceně“ prvního výrobního pro-

3

Ad c) a d) Spotřebu práce na jednotku produkce a mzdové sazby je možno rovněž určit ze statistiky zjištěných nebo plánových údajů. Jsou-li oba tyto údaje známy, pak lze z nich jednoduše stanovit mzdové náklady na jednotku produkce. Dále budeme proto zacházet jen s jednotlivými mzdovými náklady. Tím je určena i položka e), potřebná pro výpočet velikosti zisku.

Ad f) Pro výpočet zisku při výrobní, důchodové nebo dvoukanálové ceně jsou nutné koeficienty fondové náročnosti, které mohou rovněž poskytnout statistické nebo plánové údaje.

Ad g) Zvláštním problémem je určení velikosti míry nadproduktu nebo míry zisku. Vrátime se k němu v souvislosti s tzv. $(n + 1)$ podmínkou.

Základní soustava rovnic pro cenové propočty vypadá následovně:

$$p_j = \sum_{i=1}^n a_{ij} p_i + v_j + z_j \quad (j = 1, 2, \dots, n), \quad (1)$$

kde p_j — ceny,

a_{ij} — technické koeficienty,

v_j — mzdové náklady na jednotku produkce,

z_j — zisk v jednotce produkce.

Je to soustava n rovnic, v nichž jsou a_{ij} a v_j dané koeficienty. Jsou-li dány také veličiny z_j (o jejich určení budeme hovořit dále při probírání jednotlivých typů cen), pak v soustavě zbývá právě n neznámých čísel p_j , které je možno vypočítat řešením soustavy (1). Zůstává ovšem otevřen problém existence a jednoznačnosti řešení. Na tomto místě se však spokojíme s konstatováním, že za běžných předpokladů o matici koeficientů a_{ij} lze očekávat jednoznačné řešení.

V dosavadním výkladu jsme předpokládali, že a_{ij} jsou naturální technické koeficienty. Výpočet cen z naturálního modelu by však vyžadoval velmi rozsáhlé tabulky meziodvětvových vztahů a byl by také velmi pracný. Rovnici (1) lze však použít také pro cenové propočty na základě agregovaného hodnotového modelu. Pak ovšem musí v_j znamenat mzdové náklady na jednu Kčs produkce j -tého oboru (v běžných cenách) a podobně i z_j musí být zisk na jednu Kčs produkce. Čísla p_j pak nebudou cenami naturálních jednotek produkce, ale budou představovat indexy změn průměrných cenových hladin agregovaných oborů, jimiž by bylo nutno vynásobit běžné ceny, abychom se dostali na ceny požadovaného typu.

V mezioborových modelech se obvykle používá maticové symboliky. Převědeme-li soustavu (1) do maticové symboliky, dostaneme

$$p = pA + v + z, \quad (2)$$

středku, jímž byl klacek neandrtálce. Velká zásluha Walrase a V. K. Dmitrieva [3] je v tom, že právě překonali tuto fikei mnohých ekonomů. Dmitriev na to v polemice s Tuganem-Baranowskim výslovně upozorňuje.

kde p — řádkový vektor cen,
 A — matice technických koeficientů,
 v — řádkový vektor mzdových nákladů,
 z — řádkový vektor obsahu zisku v cenách.

3

Nyní můžeme přejít k formulaci vzorců pro výpočet základních typů cen. Jednotlivé vzorce budou vycházet ze vzorce (2), budou však různým způsobem zavádět princip, podle něhož se určuje vektor z .

Hodnotová cena je založena na principu jednotné míry nadproduktu. To znamená, že vektor zisku z je úměrný podle nějaké konstanty, již nazýváme mírou nadproduktu, vektoru mezd. V takovém případě je také celý hrubý důchod $(v + z)$ obsažený v ceně úměrný mzdovým nákladům. Formulí pro hodnotovou cenu můžeme potom psát takto:

$$p = pA + \mu_0 v, \quad (3)$$

kde μ_0 — číslo jednotné pro všechny obory.

Je to vlastně míra nadproduktu zvětšená o jednotku. Tedy

$$\mu_0 - 1 = \mu_0^*,$$

kde μ_0^* — míra nadproduktu.

Řešením pro p dostaneme⁴

$$p = \mu_0 v (E - A)^{-1}, \quad (4)$$

kde E — jednotková matice.

Ze (4) je vidět, že *hodnotové ceny jsou úměrné plným mzdovým nákladům*. Matice $(E - A)^{-1}$ je matice koeficientů plné (komplexní) spotřeby a $v(E - A)^{-1}$ je tedy vektor plných mzdových nákladů. Hodnotové ceny dostaneme, vynásobíme-li plné mzdové náklady mírou nadproduktu zvětšenou o jednotku.

Vzorec ukazuje, že relace hodnotových cen jsou nezávislé na velikosti míry nadproduktu. Míra nadproduktu zde určuje pouze celkovou cenovou hladinu.

To znamená, že relace hodnotových cen jsou určeny výhradně plnými mzdovými náklady. Proporce rozdělení národního důchodu na mzdy a nadprodukt nemá žádný vliv na relace cen, ale jen na poměr cenové hladiny k úrovni mezd. Tato okolnost způsobuje mimo jiné, že při hodnotovém typu ceny je z hlediska cenových relací lhostejno, realizuje-li se nadprodukt v ziscích podniků celý nebo jen zčásti a zbytek se pak odvádí formou daně z obrátu. Toto tvrzení platí ovšem jen pro relace velkoobchodních cen; pouze v případě, že daň z obrátu je pro všechny výrobky jednotná, to platí také pro relace maloobchodních cen! Ceny v takovém případě mohou klesnout až na úroveň vlastních nákladů, aniž by to nějakým způsobem ovlivnilo relace cen.

⁴ V celé této stati předpokládáme, že matice $(E - A)$ není singulární.

Důchodová cena je založena na principu jednotné míry hrubého důchodu v poměru k výrobním fondům. To znamená, vektor hrubého důchodu ($v + z$) musí být úměrný vektoru koeficientů fondové náročnosti jednotlivých oborů. Poněvadž při cenových propočtech se mění všechny ceny, mění se také ocenění výrobních fondů. Kromě „přeocňování“ složek nákladů musíme tedy ve vzorci zajistit také „přeocňování“ složek výrobních fondů. To je možno docílit tak, že budeme matici koeficientů fondové náročnosti násobit zleva řádkovým vektorem cen. Vzorec důchodové ceny je pak následující:

$$p = pA + \varrho_0 pK, \quad (5)$$

kde ϱ_0 — číslo vyjádřující (pro všechny obory jednotnou) míru hrubého důchodu v poměru k výrobním fondům,

K — matice koeficientů fondové náročnosti produkce.

Poněvadž tentokrát jde o homogenní rovnici, lze řešení zapsat takto:

$$p[E - \varrho_0 K(E - A)^{-1}] = 0. \quad (6)$$

Podmínkou existence nenulového vektoru cen pak je

$$\det [E - \varrho_0 K(E - A)^{-1}] = 0.$$

Tímto vztahem je dána velikost jednotné míry hrubého důchodu.⁵ Rovnice (6) určuje pouze relace mezi cenami, a nikoliv jejich hladinu. Tu je nutno určit dodatečnou ($n + 1$). podmínkou. Z uvedeného je patrné, že *důchodová cena závisí výhradně na plné fondové náročnosti* a nemá žádný vztah k práci vynakládané na výrobu jednotlivých výrobků. V důchodové ceně by tedy mizela jakákoliv souvislost určení cen s pracovní teorií hodnoty. Poněvadž se ve vzorci pro důchodovou cenu nikde nevyskytuje rozdělení hrubého důchodu na mzdy a nadprodukt, plyne z toho, že (podobně jako u hodnotové ceny) realizace důchodových cen nijak nezávisí na poměru, v němž se národní důchod dělí na tyto dvě složky, a je tedy pro ně lhostejný vztah hladiny cen k úrovni mezd. Avšak neplatí zde, že by cenové relace byly nezávislé na velikosti míry hrubého důchodu (na rozdíl od hodnotového typu, kde byly relace nezávislé na velikosti míry nadproduktu).

Výrobní cena je založena na principu jednotné míry zisku v poměru k výrobním fondům. To znamená, že vektor zisku musí být úměrný vektoru koeficientů fondové náročnosti podle čísla, které vyjadřuje jednotnou míru zisku. Formule výrobní ceny je tedy následující:

$$p = pA + v + \varrho_v pK, \quad (7)$$

kde ϱ_v — číslo vyjádřující jednotnou míru zisku v poměru k fondům.

⁵ Jednotná míra hrubého důchodu je reciprokou hodnotou maximálního charakteristického čísla matice koeficientů plné fondové náročnosti $K(E - A)^{-1}$. Aby řešení mělo ekonomický smysl, je nutné, aby toto charakteristické číslo bylo jednoduché reálné a kladné. Vektor cen je pak charakteristickým vektorem příslušným k tomuto charakteristickému číslu.

Ostatní symboly jsou stejné jako dříve.

Existují-li příslušné inverzní matice, pak pro vektor cen platí

$$p = v(E - A)^{-1}[E - \rho_v K(E - A)^{-1}]^{-1}. \quad (8)$$

Je vidět, že výrobní ceny závisí na dvou faktorech: plných mzdových nákladech a plné fondové náročnosti. Přitom váha, jakou se do cenových relací dostává vliv plné fondové náročnosti, závisí na velikosti míry zisku ρ_v . Relace výrobních cen tedy nejsou nezávislé na velikosti míry zisku.

Velikost jednotné míry zisku závisí zřejmě na poměru mezi nadproduktem a souhrnem mezd v rámci národního důchodu, tedy na proporcii, v níž dochází k rozdělování národního důchodu. To znamená, že relace výrobních cen nejsou prosty vlivu rozdělování národního důchodu. Tím se výrobní cena liší od obou předcházejících typů. U hodnotové ceny závisely relace výhradně na plných mzdových nákladech, u důchodové ceny závisely výhradně na plné fondové náročnosti produkce. Relace výrobních cen závisí na obojím, jsou tedy jistou „směsí“ nebo „průměrem“ hodnotových a důchodových cen. Váha, v níž vstupují tyto dvě složky do výrobní ceny, pak závisí na poměru rozdělení národního důchodu mezi mzdy a nadprodukt. Čím je podíl mezd v národním důchodě větší, tím mají větší váhu relace hodnotové, čím je podíl mezd menší, mají větší váhu relace důchodových cen.

4

Srovnáme-li rovnice hodnotové, důchodové a výrobní ceny, vidíme jisté, zcela zřejmé společné rysy, které je možno určitým způsobem zobecnit. Můžeme si představit cenu, která by byla podobně jako výrobní cena „směsí“ relací hodnotových a důchodových cen, ale přitom se odpoutala od závislosti na faktorech rozdělování národního důchodu. Skutečně, faktory rozdělování mohou vnášet do cenových relací jistý arbitrární prvek. Při tomtéž reálním dělení národního důchodu na spotřebu a akumulaci může totiž existovat velmi mnoho různých poměrů v peněžním dělení na mzdy a nadprodukt. Například přesune-li se určitá část spotřeby obyvatelstva do sféry tzv. společenské spotřeby, a tím přestane být hrazena z mezd, může se změnit relace v nominálním dělení národního důchodu, nezmění se však reálná situace.

Zkonstruujeme proto cenu, která bude mít, podobně jako výrobní cena, jednu složku závislou na mzdových nákladech a druhou na fondové náročnosti, uvolníme však závislost na rozdělování národního důchodu. Proto složka závislá na mzdách nebude se rovnat právě mzdám, ale bude jim úměrná podle nějakého koeficientu úměrnosti. Podobně se nebude úměrně fondům do ceny zahrnovat právě nadprodukt, ale nějaká část národního důchodu, která může být menší nebo větší než nadprodukt. Takovou cenu nazveme *obecnou dvoukanálovou cenou* a její vzorec bude následující:

$$p = pA + \mu v + \rho_p K, \quad (9)$$

kde μ — číslo vyjadřující intenzitu prvního kanálu, úměrného mzdovým nákladům a

ϱ — číslo vyjadřující intenzitu druhého kanálu, úměrného fondům.

Číslo μ^* , které získáme zmenšením μ o jednotku ($\mu^* = \mu - 1$), je analogické míře nadproduktu μ_0^* a můžeme je nazvat redukovanou mírou nadproduktu nebo *sazbou na mzdy*.

Číslo ϱ je analogické jednotné míře hrubého důchodu nebo míře zisku, budeme je nazývat *sazbou na fondy*.⁶

Na rozdíl od předcházejících formulí nejsou obě tato čísla jednoznačně určena, je pouze určen jejich vzájemný vztah, který je dán tím, že součet složky úměrné mzdám a složky úměrné fondům se v rámci celého národního hospodářství musí rovnat právě národnímu důchodu.⁷

Tuto skutečnost můžeme zapsat takto:

$$\mu V + \varrho F_p = D_p, \quad (10)$$

kde V — celkový objem mezd v národním hospodářství,

F_p — souhrnná hodnota výrobních fondů v ocenění vektorem cen p ,

D_p — objem národního důchodu v ocenění cenami p .

Je-li \hat{X} diagonální matice výroby a e jednotkový vektor, $e = (1, 1, 1, \dots, 1)$, pak:

$$F_p = pK\hat{X}e,$$

$$D_p = p(E - A)\hat{X}e.$$

Indexy p píšeme u F_p a D_p proto, že objem výrobních fondů i velikost národního důchodu se zpravidla se změnou vektoru cen mění.

Vztah (10) můžeme chápat tak, že vyjadřuje funkční souvislost mezi parametry μ a ϱ . Píšeme například

$$\mu = \frac{D_p}{V} - \varrho \frac{F_p}{V}.$$

Kdyby se v souvislosti se změnami cen neměnily velikosti D_p a F_p , byl by parametr μ lineární klesající funkcí parametru ϱ . Ve skutečnosti však tato závislost není lineární. Experimentální propočty však ukázaly, že pro situaci z roku 1962 za přijaté $n + 1$ podmínky funkce $\mu = f(\varrho)$ není příliš odlišná od lineární klesající funkce (viz. graf. na obr. 3).

Formule dvoukanálové ceny neurčuje cenové relace jednoznačně, ale je do značné míry pružná. K jednoznačnému určení cenových relací musí být ještě determinovány velikosti parametrů μ a ϱ .

⁶ Zavádíme zde termíny „sazba na mzdy“ a „sazba na fondy“ (místo dříve používaných termínů daně z mezd a úrok z fondů) pro jejich neutrální ekonomický význam.

⁷ To platí ovšem jen za předpokladu jednohladinového systému cen, tj. neexistence daně z obrátu. Jak uvedeme ještě dále, je tento předpoklad možno oslabit v tom směru, že část složky úměrné mzdám je možno realizovat nikoliv ve velkoobchodních cenách, ale prostřednictvím daně z obrátu. Tím by se ovšem sazba na mzdy snížila proti uvedenému předpokladu a součet prvního a druhého kanálu za národního hospodářství by byl menší než národní důchod.

Jsou-li tyto veličiny dány a existují-li příslušné inverzní matice, můžeme ze vztahu (9) najít pro vektor cen toto řešení:

$$p = \mu v(E - A)^{-1}[E - \rho K(E - A)^{-1}]^{-1}. \quad (10)$$

Srovnáme-li rovnici (10) s rovnicí (8), pozorujeme nápadnou podobnost mezi dvoukanálovou a výrobní cenou. Srovnáním vztahů (4), (6) a (10) zjistíme, že nejen výrobní, ale rovněž hodnotovou a důchodovou cenu můžeme považovat za zvláštní případy obecné dvoukanálové ceny. A skutečně, jestliže ve vzorci (10) položíme:

- a) $\mu = \mu_0$ a $\rho = 0$, přechází (10) ve (4) a dvoukanálová cena v hodnotovou;
- b) $\mu = 1$ a $\rho = \rho_v$, přechází (10) v (8) a dvoukanálová cena ve výrobní;
- c) $\mu = 0$ a $\rho = \rho_0$, přechází (10) v (6) a dvoukanálová cena v důchodovou.

Z rovnice (10) můžeme přímo vyčíst další vlastnosti dvoukanálové ceny. Především je to skutečnost, že velikost sazby na mzdy (tj. redukované míry nadproduktu) nemá vliv na cenové relace, ale ovlivňuje pouze cenovou hladinu. Váha, s kterou se v cenových relacích mísí vliv plných mzdových nákladů a plné fondové náročnosti, tedy závisí na velikosti sazby na fondy ρ .

V případě, že požadujeme jednohladinový systém cen bez existence daně z obratu, je mezi velikostí μ a ρ funkční vztah daný rovnicí (10), a proto každé soustavě cenových relací (závislých na ρ) odpovídá právě jedna cenová hladina (určená velikostí μ). Zároveň vidíme, že relace dvoukanálové ceny jsou v jisté míře tolerantní k existenci dvojí cenové hladiny, a to potud, pokud dvojí cenová hladina neovlivní velikost ρ . Vyloučíme-li z našich úvah případy všeobecného dotování mezd, tj. stanovíme-li předpoklad, že si každý podnik musí na mzdy vydělat, musí být prvý kanál v ceně roven alespoň mzdovým nákladům a prostor pro existenci dvojí cenové hladiny je pak určen velikostí $\mu^* = \mu - 1$, což je maximálně možná sazba na mzdy příslušná k danému ρ . V případě hodnotové ceny je prostor pro dvouhladinovost nejširší. Celý nadprodukt může být buď realizován v ziscích podniků, nebo může být celý odčerpán daní z obratu (pak by byly ceny na úrovni nákladů). Se zvětšováním ρ klesá μ , a tím se prostor pro dvouhladinovost zužuje. Formou daně z obratu již nemůže být odčerpáván celý nadprodukt. Blíží-li se dvoukanálová cena výrobní ceně, blíží se velikost μ jednotce a pak prostor pro dvouhladinovost zcela mizí. Nemůže již existovat žádná daň z obratu, poněvadž celý nadprodukt se rozděluje úměrně fondům. Máme zde ovšem na mysli celkovou sumu daně z obratu za národní hospodářství. I při výrobní ceně je možná daň z obratu na některé výrobky, ovšem za předpokladu, že maloobchodní ceny jiných výrobků jsou dotovány v té míře, že součet kladných a záporných položek je roven nule. Při postupu od výrobní ceny směrem dále k ceně důchodové by již byly nezbytné dotace ke mzdám nebo naopak dotace k maloobchodním cenám. To znamená, že by mohl vznikat opačný dvouhladinový systém, v němž by byla hladina velkoobchodních cen všeobecně vyšší než hladina cen maloobchodních.

Z dosavadního rozboru nám také plyne, že cena nazývaná některými autory

(Šik, Němčinov) „výrobní cenou“ a která rozděluje úměrně fondům jen část nadproduktu, kdežto o zbytku předpokládá, že bude odčerpán daní z obrátu, není „čistou“ výrobní cenou, ve výše definovaném smyslu, ale dvoukanálovou cenou, jejíž relace jsou od výrobní ceny „čisté“ posunuty směrem k relacím hodnotovým.

Nyní nám zbývá ještě otázka, jaké najít kritérium pro volbu typu ceny, nebo — v rámci dvoukanálového systému — pro stanovení optimální proporce mezi prvním a druhým kanálem v ceně, tj. zbývá úkol stanovit velikosti μ a ρ .

Dá se ukázat, že uvedená formule dvoukanálové ceny má jistou souvislost s koncepcemi duálních cen. Lze totiž sestavit takový model lineárního programování, v němž jsou duální ceny rovny dvoukanálovým cenám.⁸

V takovém modelu parametr μ souvisí s omezeností práce a parametr ρ s omezeností výrobních fondů jako dvou základních limitujících faktorů výroby.

Z toho plyne, že *hodnotová cena odpovídá situaci, v níž je jediným omezením výroby práce; důchodová cena odpovídá situaci, v níž jsou jediným limitujícím faktorem výrobní fondy. Obecná dvoukanálová cena odpovídá situaci, v níž je výroba limitována jak prací, tak fondy.* Optimální vztah mezi oběma kanály by pak měl být odvozen z „intenzity“ omezenosti těchto dvou výrobních faktorů. Je ovšem třeba upozornit, že konkrétní velikost parametrů μ a ρ závisí také na tvaru účelové funkce.

Z dosavadních úvah plyne, že *výrobní cena bude optimální cenovou soustavou pouze za předpokladu, že proporce rozdělení národního důchodu se řídí omezeností práce a fondů.*

Typ ceny také velmi úzce souvisí se systémem hmotné zainteresovanosti a se způsobem utváření ekonomické rovnováhy. Těmito otázkami se v této stati nebudeme zabývat.

5

V rovnicích jednotlivých typů cen se vyskytovaly veličiny μ a ρ , o jejichž určení jsme dosud neřekli nic bližšího.

Poněvadž tyto veličiny nejsou přímo empiricky dány, vystupují vedle neznámých cen (jichž je n) jako další [tedy $(n + 1)$, nebo $(n + 2)$.] neznámé. Dosud formulované vztahy obsahovaly vesměs jen n rovnic, není z nich proto možné jednoznačně určit více než n neznámých. Potřebujeme tedy ještě alespoň jeden dodatečný vztah, který umožní určení $(n + 1)$. neznámé, a tím, jak je z předcházejícího patrné, zároveň i výsledné hladiny cen.

Vzniká nyní otázka, jak volit tuto $(n + 1)$. podmínku. Všimněme si nejprve dvou eventualit.

1. Mohlo by nás napadnout použít známé téze z teorie hodnoty a ceny:

⁸ Viz např. Martin Černý, *Duální proměnné v lineárních ekonomických modelech*, materiál EML při EÚ ČSAV.

suma cen = sumě hodnot (resp. výrobních cen apod.). To by znamenalo formulovat $(n + 1)$. podmínku tak, že objem společenského produktu v novém ocenění má zůstat stejný jako ve starém.

2. Nebo bychom mohli formulovat požadavek, že se v důsledku propočtů nemůže změnit suma nově vytvořené hodnoty a že tedy objem národního důchodu má zůstat nezměněn. To je ekvivalentní požadavek, aby konečná produkce ve starých a nových cenách byla stejně velká. Tyto podmínky nejsou totožné. Kdyby se při propočtech nezměnil objem národního důchodu, musel by se změnit cenový objem společenského produktu. To mimo jiné vrhá nové světlo na poučku „suma cen = sumě hodnot“, o níž se kdysi tak horlivě diskutovalo.

Avšak ani jednu z výše formulovaných podmínek nelze brát za základ při cenových propočtech. Totiž, ať bychom brali podmínku 1 či 2, vždy bychom se museli smířit s tím, že se změní suma cen spotřebních předmětů, jež se nakupují za mzdy, a tím i reálný obsah téže nominální mzdy. Z toho také plyne, že by cenové propočty vedly k faktické redistribuci národního důchodu mezi fondem spotřeby a fondem akumulace. Avšak v cenových propočtech hledáme jen nové ocenění k existující reálné struktuře národního hospodářství. Kromě toho tím, že jsme do vzorců vstupovali se mzdovými náklady jako pevně danými složkami a nezaváděli tedy podobné „přeocení“ mezd jako přeoceňování nákladů a fondů, jsme si předem implicitně položili podmínku, že nám cenové propočty nesmí změnit reálný obsah mzdy. Jinak bychom totiž ohrozili reálnost vstupních podkladů. Avšak zachování reálného obsahu nominální mzdy předpokládá nezměnit hladinu maloobchodních cen spotřebních předmětů.

Z toho plyne, že jediné správné je formulovat $(n + 1)$. podmínku tak, že souhrn cen spotřebních předmětů nakupovaných za mzdy v nových a starých cenách musí zůstat nezměněn. Jelikož statistika nám nedává k tomu potřebné podklady, lze se spokojit s přibližně stejnou podmínkou, která je formulovatelná jako požadavek nezměnit souhrn cen předmětů osobní spotřeby veškerého obyvatelstva.

Při zachování této podmínky, dochází při cenových propočtech ke změně jak objemu společenského produktu, tak velikosti národního důchodu.

Uvedená formulace $(n + 1)$. podmínky je zjednodušená a ne zcela přesná. Nebereme v úvahu skutečnost, že změna cenových relací může ovlivnit strukturu koupěschopné poptávky. Neměnnost reálného obsahu mzdy se také týká jen celku, v jednotlivých příjmových skupinách přitom může dojít k pohybům v obsahu reálné mzdy.

Jako výchozí podklad pro experimentální propočty typu ceny sloužily údaje statistické mezioborové bilance (96 oborů) za rok 1962. Pro cenové propočty jsme tuto bilanci agregovali na 48 oborů. V důsledku toho je třeba chápat

vypočtené indexy p_j pouze jako indexy vyjadřující průměrné nové cenové hladiny agregovaných oborů v poměru k cenovým hladinám těchto oborů existujícím v roce 1962.

Pro cenové propočty je nezbytné, aby byla celá produkce každého oboru v bilanci vyjádřena v týchž cenách. Proto byla bilance očištěna od daně z obratu. Z toho pak plyne, že vypočtené indexy vyjadřují v podstatě relativní zvýšení proti velkoobchodním cenám roku 1962. Přesněji: jde o prodejní ceny bez daně z obratu, tj. velkoobchodní ceny s přičteným obchodním rozpětím.

Abyste při cenových propočtech byly zachyceny všechny náklady na výrobu, je třeba, aby technické koeficienty obsahovaly také amortizaci. Proto byla amortizace rozklíčována do prvního kvadrantu tabulky mezioborových vztahů. Toto rozvržení mohlo být ovšem jen přibližné, a proto může být zdrojem jistých nepřesností.

Bylo nutno doplnit údaje o výrobních fondech, které nejsou obsaženy ve statistické mezioborové bilanci. K tomu bylo použito údajů běžného statistického šetření, které jsou sice vykazovány v členění přibližně odpovídajícím nomenklatuře mezioborové bilance, jsou však zjišťovány podnikovou metodou, a nikoliv podle čistých oborů. V tom je další zdroj nepřesnosti. Údaje o výrobních fondech se také nepodařilo zcela rozvrhnout do čtvercové matice, ale pouze do pěti řádků dle původu těchto fondů (ostatní řádky zůstaly nulové), což způsobuje nepřesnost při přeoceňování. Pro výpočet dvoukanálové ceny bylo použito údajů o výrobních fondech v zůstatkové hodnotě.

Ve výpočtu jsme postupovali metodicky podle výše uvedených vzorců. V těchto vzorcích rozkládáme cenu na materiálové náklady, mzdové náklady a zisk. Přitom do zisku počítáme všechny nenákladové složky ceny. Součet takto pojatého zisku odpovídá za národní hospodářství vyrobenému nadproduktu, je však větší než to, co se vyazuje v běžné evidenci jako zisk podniků. Rozdíl mezi sumou nadproduktu a sumou zisků je položka, která je ve třetím kvadrantu mezioborové bilance uvedena pod názvem „ostatní čistá produkce“. Patří sem takové položky jako příspěvky na národní pojištění, splácené úvěry, penále, osobní výdaje mimo mzdový fond, náklady na reprezentaci apod. Tyto položky mají z podnikového hlediska většinou nákladový charakter. Z celospolečenského hlediska se hradí z nadproduktu. Pojetí zisku v našich propočtech je tedy poněkud širší než podnikové pojetí zisku. Z toho důvodu také míra zisku ve vypočtených cenách je vyšší než míra zisku měřená podnikovými hledisky.

Byla počítána řada různých typů cen v několika variantách. Zde se však zaměříme pouze na cenu dvoukanálovou a hodnotovou jako její zvláštní případ. V tabulce 1 jsou uvedeny výsledné cenové indexy pro pět variant dvoukanálové ceny, a to pro ceny obsahující tyto sazby na výrobní fondy: 0 %, 6 %, 12 %, 18 % a 24 %. Protože výše sazby na fondy byla do výpočtů předem zadávána, vycházela příslušná velikost sazby na mzdy μ z $(n + 1)$ podmínky.

Tabulka 1*

Cenové indexy dvoukanálové ceny

0 %	6 %	12 %	18 %	24 %
99,5	112,6	124,1	134,0	141,9
175,8	174,9	173,0	170,0	165,3
100,3	115,3	130,7	148,1	173,5
161,2	171,5	180,4	187,6	192,9
113,6	127,8	140,8	152,7	163,9
166,6	177,9	188,3	197,9	207,9
224,9	265,5	310,9	361,7	418,7
146,2	155,4	164,0	171,8	179,4
122,4	131,8	141,0	149,9	158,3
117,4	123,0	128,4	133,5	138,8
101,0	107,8	115,4	124,9	140,7
123,7	128,6	134,2	140,8	148,8
91,4	94,5	97,8	101,3	105,2
117,6	115,4	113,1	110,8	108,5
102,0	101,5	100,9	100,5	100,4
110,8	111,5	112,2	113,0	114,4
124,3	119,4	114,7	110,2	105,8
114,5	111,2	108,0	104,9	102,5
138,0	135,9	133,6	131,2	128,5
128,5	122,0	115,6	109,5	103,4
134,6	130,3	126,2	122,3	118,4
137,3	131,8	126,3	120,8	115,1
131,7	132,0	132,0	131,5	130,3
135,4	130,1	124,3	118,0	110,7
127,5	120,8	114,0	107,2	100,1
130,0	124,9	119,9	115,0	110,2
105,5	101,0	96,6	92,3	88,2
135,7	136,6	136,9	136,6	135,5
143,0	143,3	142,9	141,9	139,9
210,7	212,1	213,4	214,3	215,0
197,9	199,1	200,2	201,2	202,1
108,6	110,2	111,8	113,7	115,9
174,9	179,5	183,9	187,8	191,2
132,5	139,0	145,9	153,2	161,2
140,4	142,4	144,5	146,7	149,0
207,5	207,2	206,7	206,2	205,4
147,3	148,8	150,5	152,4	154,7
141,7	146,6	151,6	156,7	162,1
139,2	144,9	150,9	157,6	165,1
152,7	142,9	145,6	141,8	137,8
128,6	121,5	114,3	106,9	99,0
174,8	175,2	175,4	175,3	174,7
171,7	164,1	155,8	146,4	135,3
119,4	129,3	137,8	144,7	149,8
138,4	134,9	130,8	125,7	119,2
60,5	70,6	85,8	111,4	164,4
119,1	124,1	130,8	139,7	151,7
104,5	117,1	134,3	159,4	199,9

* Cenové indexy jsou seřazeny podle oborů v pořadí č. 1 až 48. Názvy oborů jsou uvedeny v příložené „nomenklatuře“.

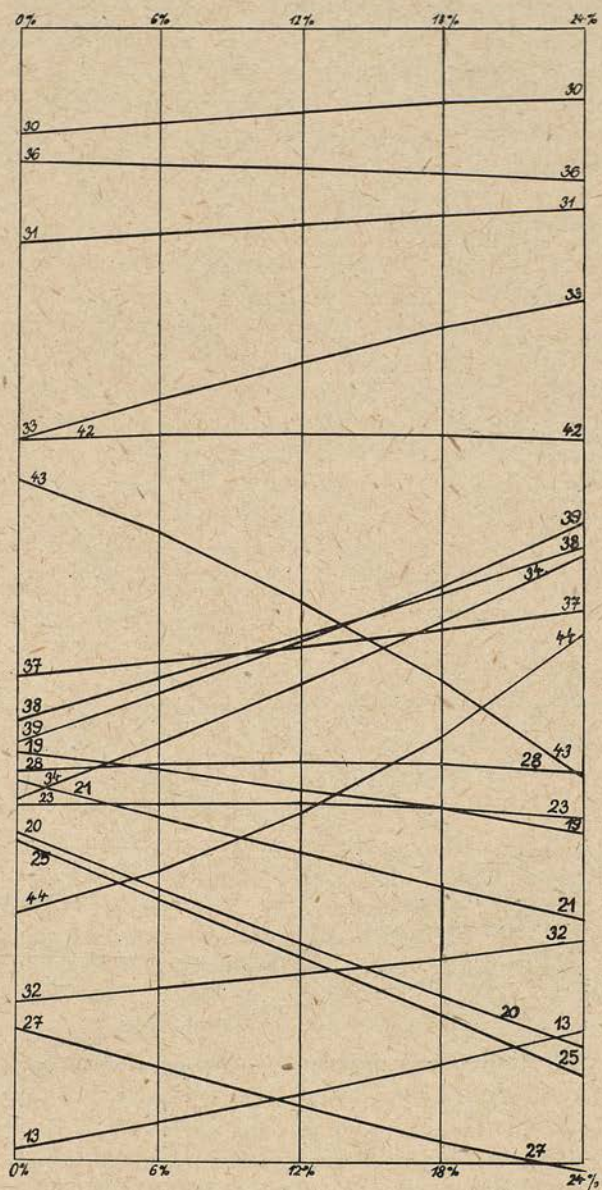
Nomenklatura oborů

01	Výroba elektřiny a tepla	26	Výroba dřevěného spotřebního zboží a zápalek
02	Těžba a zušlechťování uhlí	27	Výroba polygrafická
03	Těžba ropy a přírodního plynu	28	Výroba papíru a celulózy
04	Výroba koksoven	29	Průmysl výroby stavebních hmot, dílců a konstrukcí
05	Výroba plynáren	30	Mlékárenská výroba
06	Těžba a úprava železných a manganových rud	31	Výroba jateční, masná, důbežářská a rybí
07	Těžba a úprava neželezných rud, granátů, tuhy a chemických surovin	32	Výroba olejů, tuků, mýdla, kosmetických výrobků a ostatních potravin a pochutin
08	Hutnictví železa	33	Cukrovarská výroba
09	Hutnictví neželezných kovů	34	Výroba lihu, lihovin, vína, droždí, octa a škrobu
10	Chemická výroba a plastické hmoty	35	Výrobky z ovoce a zeleniny
11	Výrobky z ropy a dehtu	36	Výroba mlýnská, těstářenská a pekárenská, průmyslová výroba krmiv
12	Výrobky z kačučuku a osinku	37	Cukrovinky a trvanlivé pečivo
13	Výroba farmaceutická	38	Pivovarská sladařská výroba
14	Strojírenská výroba	39	Tabáková výroba
15	Výroba elektrotechnická	40	Ostatní průmyslová odvětví, zřídlení výroba a výroba soli, vodárenství, mrazírenské a chladirenské, sběr surovin
16	Výroba dopravních prostředků	41	Stavebnictví
17	Kovové spotřební zboží a různé kovové výrobky (bez speciální výroby)	42	Zemědělství
18	Přesná mechanika, zdravotnické zařízení, ložiska	43	Lesnictví
19	Průmysl textilní	44	Doprava
20	Průmysl konfekční	45	Spoje
21	Průmysl kožedělný, obuvnický a kožešnický	46	Materiálně technické zásobování
22	Průmysl sklářský	47	Vnitřní obchod
23	Průmysl porcelánu a keramiky	48	Výkup
24	Výroba řeziva, překližek a dých, stavebně truhlářská a tesařská		
25	Výroba nábytku		

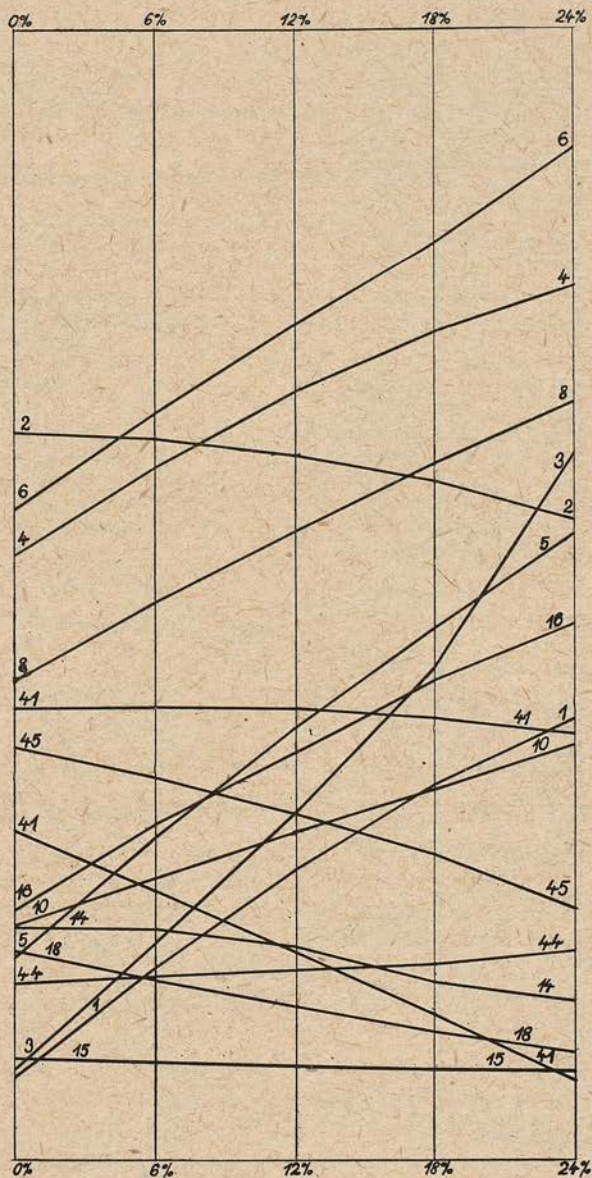
Pro větší názornost jsou údaje z tabulky 1 pro 36 nejdůležitějších odvětví zakresleny do grafů 1 a 2 (obr. 1 a 2). Tyto grafy ukazují souvislost mezi cenovými relacemi a velikostmi parametrů ρ a μ . Na svislou osu je zakreslována výše cenových indexů, na vodorovnou osu výše sazby na fondy, která zleva doprava roste od 0 % do 24 % (výše sazby na mzdy zároveň klesá z 2,15 na 0,9). Cenové indexy pro totéž odvětví a různé výše sazby z fondů jsou spojeny a vytváří charakteristické křivky. Z těchto křivek můžeme vyčíst řadu informací.

V prvé řadě celkové jejich umístění v grafu ukazuje odchylky skutečných cen roku 1962 od propočítaných typů cen. Čím leží křivka příslušného odvětví v grafu výše, tím jsou vypočtené ceny vyšší než skutečné. Skutečnost, že křivky leží vesměs nad úrovní 100 %, plyne z toho, že v roce 1962 byl značný rozdíl mezi hladinou velkoobchodních a maloobchodních cen. Vypočtené cenové indexy v sobě obsahují předpoklad odstranění dvouhladinového systému cen. Podle odchylky vypočtených cen od skutečných můžeme rozlišit zhruba tři skupiny:

1. *Odvětví, u nichž jsou vypočtené dvoukanálové ceny v převážné části intervalu 0 až 24 % poměrně blízko cenám roku 1962.* Sem patří zejména elektrotechnický průmysl, polygrafie, farmaceutický průmysl, přesná mechanika,

Obr. 1.

Obr. 2.

stavebnictví, strojírenství, výroba dopravních prostředků, tuky, olej, kosmetika, nábytek a konfekce.

2. *Odvětví s cenami středně vzdálenými od cen roku 1962*, tj. zhruba o 30 až 50 % vyššími. Patří sem především elektrárny a teplárny, chemie, těžba nafty a přírodního plynu, výroba plynu, doprava, spoje, výroba stavebních hmot, výroba obuvi a výrobky z kůže, porcelán a keramika, textilní průmysl, papír a celulóza, líh, ocet a škrob, tabák, pivo a cukrovinky.

3. *Odvětví, u nichž jsou vypočtené ceny značně vyšší než ceny roku 1962*. Jsou to těžba a úprava rud železných i neželezných, kovů, výroba koksu, těžba a zušlechťování uhlí, hutnictví železa, zemědělství, výroba cukru, masná výroba, výroba pekáren a těstáren a výroba mlékárenská.

Velmi zajímavou informaci poskytuje tabulka 1 a grafy 1 a 2 o vlivu velikosti sazby z fondů na cenové relace. Jak plyne z předcházejícího teoretického rozboru, souvisí tento vliv s poměrem mezi plnou pracností a plnou fondovou náročností produkce. Obory s vysokými plnými mzdovými náklady na produkci a nízkou plnou fondovou náročností jsou charakterizovány křivkami které směrem zleva doprava klesají. Obory s vysokou fondovou náročností a nízkou pracností jsou charakterizovány křivkami, které zleva doprava stoupají. Čím je strmější sklon křivek, tím jsou rozdíly větší. Podle sklonu křivek můžeme všechna odvětví rozdělit rovněž do tří skupin:⁹

1. Je zajímavé, že existuje poměrně početná skupina oborů, v nichž jsou ceny nezávislé na výši sazby z fondů. Je to zemědělství, základní odvětví potravinářského průmyslu (mléko, maso, mlékárny), papír, porcelán a keramika, elektrotechnický průmysl a výroba stavebních hmot.

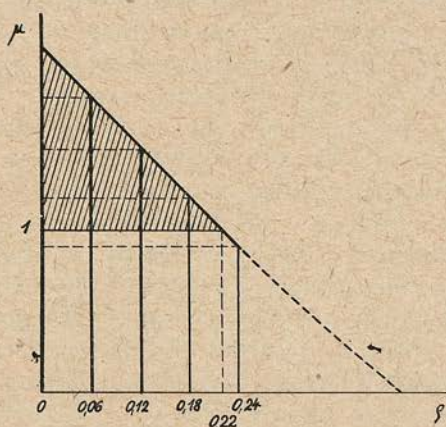
2. *S růstem sazby z fondů klesá dvoukanálová cena v oborech* stavebnictví, strojírenství, těžba uhlí, přesná mechanika, lesnictví, textil, kůže a obuv, konfekce, nábytek a polygrafie.

3. *S růstem sazby z fondů dvoukanálová cena roste v odvětvích:* železné i neželezné rudy, hutnictví, koksárny, plynárny, těžba nafty a plynu, elektrárny, doprava, chemie, cukrovary, tabák, pivo, líh, ocet a škrob.

V grafu na obraze 3 je zachycen funkční vztah mezi parametry μ a ρ dvoukanálové ceny, tak jak plyne z $(n + 1)$. podmínky. Lze pozorovat, že s rostoucí sazbou z fondů klesá sazba na mzdy téměř lineárně. Podle tohoto grafu lze odhadovat, jak má za podmínky jednohladinovosti systému cen odpovídat příslušnému ρ velikost sazby na mzdy anebo naopak. A to i pro varianty, které nebyly počítány. Můžeme např. vyčíslit, že pro $\mu = 1$ má být $\rho = 22$ %. To je případ čisté výrobní ceny. Lze také odhadnout, že asi při $\rho = 44$ % bude μ rovno nule, což je případ důchodové ceny. Dodatečné výpočty na počítači prokázaly spolehlivost těchto odhadů.

⁹ Rozdíly v zařazení odvětví proti analogickým partiím analýzy, kterou jsme publikovali v časopise Plánované hospodářství (1965), č. 11, plynou z toho, že zde byly ceny propočítávány na podkladě zůstatkové a tam na podkladě pořizovací hodnoty výrobních fondů.

Vyčárkovaný trojúhelník v grafu na obraze 3 ukazuje prostor pro možnou existenci dvouhladinového systému cen. Tento prostor je nejširší při nulové sazbě z fondů, tedy při hodnotové ceně. V tom případě je možno odvádět nad-

Obr. 3.

produkt celý nebo jeho část kanálem daně z obratu. Hladina velkoobchodních cen pak může být maximálně o 53,5 % nižší než hladina cen maloobchodních.¹⁰ Čím více roste ϱ , tím se prostor pro existenci dvojí cenové hladiny zužuje. Například při 12 % sazbě z fondů může být hladina velkoobchodních cen nejvýše o 34 % pod hladinou maloobchodních cen a při 18 % sazbě z fondů nejvýše o 17,4 % níže. V bodě $\varrho = 22$ %, kdy dvoukanálová cena přechází v čistou výrobní cenu, jakýkoliv prostor pro dvouhladinovost mizí. Je zřejmé, že vztahu mezi μ a ϱ v cenovém modelu lze použít k odhadům toho, jaká část celkového nadproduktu může být za určitých parametrů odváděna kanálem daně z obratu. Zároveň je očividné, že vysoký objem daně z obratu neumožňuje přiblížit se relacím čisté výrobní ceny, a naopak, že snaha dostat do cen vyšší velikost sazeb na výrobní fondy musí být spojena s odbouráváním rozdílů mezi hladinou velkoobchodních a maloobchodních cen. Z toho plyne, že problém cenových relací a cenových hladin nelze od sebe absolutně odloučit. Velký rozdíl cenových hladin nedovoluje realizaci určitých cenových relací, a mohou to být právě ty, které jsou z hlediska racionálního působení ceny nejvíce žádoucí.

¹⁰ $\frac{1}{2,15} = 46,5 \%$; $[100 \% - 46,5 \% = 53,5 \%$].

Literatura

- [1] Bělkin, V. D., *Ceny jediného urovňa i ekonomičeskije izmerenija na ich osnově*, Izdatělstvo ekonomičeskoj literatury, Moskva 1963.
- [2] Csikós-Nagy, Béla, Ganczer, Sándor, Rácz, László, *Az első termekrend szerű-ármódel*. Közgazdasági Szemle (1964), č. 1.
- [3] Dmitriev, V. K., *Ekonomičeskije očerki*, Moskva 1964.
- [4] Feriane, J., *Vlastné náklady a ceny*, SVTL, Bratislava 1963.
- [5] Johansen, Leif, *Pracovní teorie hodnoty a mezní užitek*. Ekonomicko-matematický obzor (1965), č. 1.
- [6] Kantorovič, L. V., *Ekonomičeskij rasčot najlučšego ispolzovanija resursov*, Moskva 1959.
- [7] Morishima, Michio, Seton, Francis, *Agregation in Leontief Matrices and the Labour Theory of Value*. Econometrica, April 1961, No 2.
- [8] Němčinov, V. S., *Osnovnyje kontury modeli planovogo cenoobrazovanija*. Voprosy ekonomiki (1963), č. 12.
- [9] Novožilov, V. V., *Zakon stoimosti i planovoje cenoobrazovanije, Primenenije matematiki v socialističeskoj ekonomike*. Sborník Leningradského inženýrsko-ekonomického institutu, Leningrad 1965.
- [10] Sborník *Sovětskí ekonomové k používání matematiky v ekonomii*, NPL 1964.

КАЧЕСТВА ДВУХКАНАЛЬНОГО ТИПА ЦЕНЫ

Олджих Кин, Любош Гейл, Богумил Секерка

В связи с прениями по рациональному ценообразованию была в Венгрии создана так наз. двухканальная цена, в которой часть чистого дохода разделяется пропорционально заработной плате и часть пропорционально производственным фондам. Настоящая работа показывает связь этой цены с остальными ценовыми формулами рационального типа и обобществляет эту формулу таким образом, что стоимостная, производственная и доходная цена выступают только в виде ее особенного случая.

Двухканальный тип цены представлял для исследовательских работников большой интерес на всем протяжении экспериментальных расчетов различных ценовых типов проверенных в Экономическо-математической лаборатории Академии наук. Кроме краткой описи модели, которая пользуется чехословацкой таблицей межотраслевых связей 1962 г., настоящая работа содержит тоже анализ результатов (ценовых индексов) полученных при исследовании двухканальной цены при помощи изменения процентов по производственным фондам.

CHARACTERISTICS OF THE TWO-CHANNEL PRICE TYPE

Oldřich Kyn, Luboš Hejl, Bohumil Sekerka

During the discussion about the rational (normative) price-formation in socialism the so-called „two-channel price formula“ was proposed in Hungary. In this formula one part of the net income is distributed proportionally to the wages, the other part pro-

portionally to the serving production funds (capital). The paper shows the connection of this „two-channel price“ with the other price-formulas of the rational type and generalizes this formula so that the value, production-, and income-prices appear as its special cases.

Owing to this fact much attention was paid to the „two-channel price-type“ during the experimental calculations of the individual price-types undertaken by the Econometric Laboratory of the Economic Institute of the Czechoslovak Academy of Sciences. This paper contains — besides the concise description of the model which makes use of the Czechoslovak input-output table for 1962 — the discussion of numerical results (price indices) obtained in the calculation of the two-channel price for varying rate of profit.

Diskusia

Diskusia o učebnej pomôcke V. Pavlendu a kolektívu „Politická ekonómia socializmu“*

J. Spišiak (Katedra politickej ekonómie FFUK Bratislava):

„Prácu hodnotím celkove kladne. Vo svojom diskusnom príspevku sa dotknem problematiky vlastníctva. Je sporné, či vlastníctvo je kategóriou politickej ekonómie, alebo ňou nie je. Autori práce sa zrejme prikláňajú k väčšinovému názoru v tejto otázke. Mali však svoje stanovisko aspoň v krátkosti zdôvodniť.

Vzťah vlastníctva ako kategórie politickej ekonómie k vlastníckemu právu sa v práci označuje ako *vzťah človeka k okolitým veciam*.

Chcem upozorniť na to, že právna veda sa vlastníctvom nezaobrá ako vzťahom človeka k okolitým veciam. Právo upravuje vzťahy medzi ľuďmi, členmi spoločnosti ohľadne vecí, a to tak, že dodržiavanie tejto úpravy zabezpečuje štát svojou mocou. Právo teda chápe vlastníctvo ako spoločenskú kategóriu, ako vzťah medzi členmi spoločnosti, a nie ako vzťah vlastníka k okolitým veciam. Pritom sa právo neuspokojuje iba s javovou formou vlastníctva. Právna veda hľadá pod javovou formou vlastníctva jeho podstatu a skúma vzájomné vzťahy medzi ľuďmi. Politická ekonómia a právo sa preto z tohto hľadiska zhodujú, a nie je na mieste hľadať medzi nimi rozpor.

V súvislosti s tzv. *operatívnu správu* poznamenávam: V práci sa na str. 116 hovorí, že tento pojem „označuje odovzdanie určitej časti socialistického majetku do užívania kolektívu výrobcov, ktorí ho spravujú v celospoločenských intenciách“. Túto formu vraj treba odlišovať od vlastníctva „v jeho všeobecnom poňatí“. Takýmto spôsobom podnik odovzdáva časti socialistického majetku do užívania určitému kolektívu výrobcov. Z toho by vyplývalo, že podnik treba odlišovať od jeho kolektívu. Kolektív pracovníkov dostane od podniku do operatívnej správy časti podnikového majetku.

Myslím, že podnik a jeho kolektív nemožno považovať za dva odlišné subjekty majetkových práv. Kolektív pracujúcich je jedným z hlavných prvkov podnikovej celostnosti popri jeho majetkovej zložke. Právne predpisy obe tieto zložky stmelujú v jednotu, v organický celok. Podnik nedáva svoje majetkové časti pracovnému kolektívu ako nejakej druhej, od neho odlišnej osobe, ale zveruje ich vlastným pracujúcim, aby takto plnili podnikový plán.

Keď autori práce hovoria, že formu operatívnej správy treba odlišovať od vlastníctva, zrejme vychádzajú zo stanoviska, že operatívna správa neposkytuje

* Uverejňujeme ďalšie príspevky do diskusie, ktorú sme otvorili v Ekonomickom časopise XIV (1966), č. 5.

podniku vlastnícke oprávnenia. V prípade štátneho socialistického vlastníctva subjektom vlastníctva podľa práce je celá spoločnosť, reprezentovaná štátom. Z toho vyplýva, že podniky nie sú vlastníkami svojich výrobných prostriedkov.

Podľa mňa kategória tzv. operatívnej správy nemá miesto v politickej ekonomii socializmu ani v práve. Časť sovietskej právnej teórie a po nej i právnici ostatných štátov socializmu sa snažili vyjadriť myšlienku, že štát je jediným vlastníkom výrobných prostriedkov a s nikým iným sa nedelí o toto vlastníctvo [str. 123]. Domnievam sa, že vo svetle nových výskumov materialistickej dialektiky podobný názor neobstojí. S tým mala počítať aj práca, o ktorej diskutujeme. Podľa mňa vlastníkami výrobných prostriedkov sú podniky i samostatné rozpočtové organizácie. To však neznamená, že štát ako celok nie je zároveň vlastníkom celospoločenských výrobných prostriedkov. Je správne hovoriť o jednotnom štátnom vlastníctve. Súčasne však treba zdôrazniť, že tu ide o „jednotu v mnohosti“. Správne chápaná materialistická dialektika umožňuje priznať vlastníctvo i podnikom a iným štátnym organizáciám.“

J. Husár (Katedra kybernetiky VŠE Bratislava):

„Po prečítaní prvej a druhej časti prezentovanej knihy mi napadli tieto otázky:

1. Aká je forma základného spoločenského vzťahu?
2. Kto sú nositelia základného vzťahu?

Čo tým myslím? V kapitalizme, ako je známe, základným vzťahom kapitalistickej výroby je vzťah kapitálu a nájomnej práce. Na úrovni hospodárskej organizácie je to vzťah kapitalistu a nájomných robotníkov v procese výroby. Nositelmi základného vzťahu výroby sú kapitalista a nájomný robotník. Teda je tu určitá polarita, a to dualistická. Na úrovni spoločnosti sa vzťah kapitálu a nájomnej práce transformuje do polarity: buržoázna trieda a trieda nájomných robotníkov. Monopolistický a štátnomonopolistický kapitalizmus na tejto podstate nič nemení, iba že môžeme hovoriť o úhrnnom kapitalistovi a robotníckej triede. Podstatné je to, že sa Marxova vízia dvojtriednej štruktúry materializovala. Na tom založil Marx svoju kritiku kapitalizmu a ukázal fungovanie kapitalistického spoločenského poriadku. Pretože je základná polarita triedna, v kapitalizme vidíme dva protichodné spoločenské statusy: kapitalista a nájomný robotník v rámci podniku; kapitalistická trieda a trieda nájomných robotníkov.

Abstrahujúc od ostatných kategórií, jednotlivec v podniku i spoločnosti existuje v dvoch protichodných póloch: Rozdelený je na spoločenský status kapitalistu (alebo podnikateľa) a protichodný spoločenský status nájomného robotníka. To sú dôvody, pre ktoré jednotlivec nebol pre Marxa zaujímavý. Jednotlivec neexistuje v oboch spoločenských statusoch: aj ako subjekt, aj ako objekt výroby; ako podnikateľ i ako výrobca súčasne. Kapitalistický podnik (aj spoločnosť) vylučuje možnosť formovania jednotnej spoločenskej skupiny v rámci podniku (alebo spoločnosti) — vylučuje možnosť formovania pracovnej spoločnosti alebo asociácie výrobcov [Marxov termín] v rámci podniku alebo spoločensko-ekonomické formácie. Jednotlivec je tzv. abstraktná alebo odcudzená kolektívna bytosť [Marxov termín]. Pre tieto dôvody nie je jednotlivec zaujímavý pre ekonomiu kapitalistickej spoločnosti.

Teraz sa snáď stáva jasnejšia moja otázka, čo je základný vzťah socialistickej výroby, alebo konkrétnejšie:

1. Medzi kým je základný vzťah v socialistickom spôsobe výroby?
2. Aká je forma základného socialistického vzťahu?

Vystupuje pracovný kolektív v statuse vlastníka? Vystupuje v statuse nájomného robotníka? V akom statuse vystupuje pri rozdeľovaní spoločenského produktu? Alebo celkom jednoducho, ako to ekonómi hovoria: Aké sú výrobné vzťahy v socializme? Vzniká otázka: Sú výrobcovia organizovaní ako jednotný kolektív v rámci hospodárskej organizácie, sú autonómni v tej hospodárskej organizácii? Čo je vôbec podnik? Jednotná grupa autonómnych jednotlivcov, alebo jednotná spoločnosť autonómnych jednotlivcov? Kto je subjektom a kto objektom výroby? Kto rozhoduje a kto má rozhodovať o základnej hospodárskej politike podniku, o kádrovej politike, kto má rozhodovať o rozdelení výsledkov práce bezprostredných výrobcov? Má to rozhodnúť bezprostredný výrobca? Kto má teda disponovať výrobnými prostriedkami, pracovnou silou a produktmi práce? Nemal by jednotlivec v socializme mať status subjektu hospodárenia a status objektu výroby? Nemala by sa v socializme negovať rozdelená triedna konštelácia a kompozícia subjektov a objektov výroby aj na úrovni jednotlivca, aj na úrovni hospodárskej organizácie? Ekonomická teória by už konečne mala ukázať, ako jednotlivec, podnik a spoločnosť existujú a ako by mali existovať. Cieľom by iste mala byť negácia princípu triednej polarizácie, egalizácia ľudí. To však treba teoreticky objasniť, aby sa prax tomu mohla postupne priblížiť. Teda na základe modelu spoločenskej konštelácie a spoločenského statusu človeka, podľa mňa, ako zospolčeného autonómneho jednotlivca treba modelovať výrobnú spoločnosť ako aj socialistickú samosprávnú spoločnosť ako globálnu asociáciu.

S veľkou pravdepodobnosťou by sme prišli k záveru, že nositeľom základného vzťahu v socializme je zospolčený jednotlivec v protirečivom statuse zospolčeného podnikateľa a zospolčeného výrobcu. Teda vzniká polarita v jednom.

Keby politická ekonómia definovala nositeľov základného vzťahu, potom by bolo potrebné definovať aj formu základného vzťahu výroby. Bolo by potrebné definovať, čo sú výrobné prostriedky v socializme. Je to materiálny predpoklad existencie, kapitál, alebo niečo iné? Až po tomto definovaní si môžu ekonómi položiť otázku, čo je cieľom socialistického tovarového výrobcu (dôchodok, úžitková hodnota). Definovaním základného vzťahu výroby dostaneme odpoveď na fungovanie socialistického podniku. Podobne by to bolo aj s otázkou pracovnej sily. Neguje sa pracovná sila ako tovar, alebo len ako kapitalistický tovar? Celkove povedané, ekonómia by riešila otázku protirečenia socialistického humanizmu a socialistickej ekonómie.“

A. Červenková (ČVUT Praha):

„Soudruh Pavlenda v úvodním slově poukázal na to, jak těžké je psát učebnice. Každý, kdo se o něco podobného pokusil, nemůže s tím nesouhlasit, ale chtěla bych upozornit, že stejně těžké je učebnici hodnotit: konfrontovat její metody a postupy se stavem vědeckého poznání, nejen vyzvednout přínos, ale ukázat i „bílá místa“, která zbývá autorům vyplnit při další práci nad textem.

Na učební text jsou kladeny dvojí nároky: k hledisku věcné správnosti přistupuje ještě hledisko pedagogické přístupnosti, které se mění podle toho, komu je text určen. Nemyslím, že by bylo užitečné polemizovat se s. Pavlendou co do jeho hodnocení recenze v Hospodářských novinách, ale ráda bych ke stanovisku vyjádřenému na stránkách Hospodářských novin připojila několik pedagogicko-metodických poznámek, pro které ve stručné recenzi, určené širokému okruhu čtenářů, nezbylo místo.

Při pedagogickému hodnocení učebního textu je třeba vyjít z toho, pro koho je text psán. Vzhledem k tomu, že to není v knize uvedeno, soudila jsem podle výše nákladu a zařazení v členské edici Vydavatelstva politické literatury, že učebnice má mít populární charakter, a hodnotila jsem jednotlivá tvrzení z hlediska naivního čtenáře. Ve skutečnosti však jde o učebnici pro Vysokou školu ekonomickou, což klade na učebnici zcela jiné požadavky, zejména co do váhy čistě teoretických a národohospodářských problémů zařazených do textu.

Na Vysoké škole ekonomické, kde posluchač prochází po 5 let výukou řady národohospodářských disciplin, má politická ekonomie za úkol sevřít jednotlivé dílčí poznatky v ucelený logický systém, podat základní příčiny ekonomického pohybu na úrovni kategorií. Konkrétní poznatky pro teoretickou syntézu jsou přitom získávány jinou cestou. Sami autoři učebnice na mnoha místech svoji metodu v tomto smyslu vytyčují: „Vnúťornou podstatou spoločenského fondu socializmu... je protirečenie vnútri samotnej pracovnej sily... Javovými formami tohto protirečenia sú vôbec základné národohospodárske proporcie: vzťah medzi výrobou a spotrebou, výrobou výrobných prostriedkov a výrobou spotrebných predmetov... Vecne možno tieto (i ďalšie) proporcie vyjadrovať najrozličnejším spôsobom. Ich základom je však vždy uvidené základné vnútorné protirečenie, tkvejúce priamo v základnej výrobnej sile socializmu — v pracujúcom človeku“ (str. 309—310). Autoři se snaží dobrat podstaty ekonomických procesů, při čemž předpokládají, že s jevovými formami (chápanými dosti široce) se posluchač seznámí v plném rozsahu jinde.

Naproti tomu učebnice pro širší okruh čtenářů musí podávat i poznatky zabíhající do dějin národního hospodářství, ekonometrie, teorie růstu aj., které do „čisté“ politické ekonomie snad nepatří, ale bez níž se ekonomické kategorie stanou pro začátečníka prázdnými abstrakty. K tomu přistupuje fakt, že stanoviska autorů jsou v řadě otázek diskusního charakteru a liší se i uvnitř samého textu. Tento fakt, který u posluchačů Vysoké školy ekonomické není na škodu (naopak: může jim pomoci tříbit názory a zaujímat stanovisko ke složitějším problémům), by v populární učebnici mohl znamenat spíše dezorientaci a zmatek. Přestože učebnice počítá s poměrně vyspělým čtenářem, neškodilo by snad ještě přehlédnout pedagogické zformování některých problémů.

Domnívám se, že v kapitole o koloběhu fondů by byla účelná sémantická revize, tj. přehlédnutí nově zaváděných pojmů a jejich maximální redukce. Je pravda, že s přehodnocováním ekonomických kategorií došlo i k určité „devalvací“ pojmů, což však nelze řešit odtržením od dosavadního výrazového aparátu. Každý ekonom, který přináší originální myšlenku, měl by nejprve pozorně přezkoumat, co mu dosavadní terminologie nabízí. Jinak dojde v našem oboru k nebezpečnému zvýšení pojmové entropie, kdy každé slovo může znamenat cokoli.

Dále by snad bylo vhodné propracovat důsledněji použití matematického způsobu vyjadřování. V dosavadní podobě učebnice se v části třetí pracuje s koeficienty plných nákladů, ačkoli čtenář dosud s principy meziodvětvové analýzy seznámen nebyl (nestalo-li se tak v jiné výukové disciplíně). V učebnici by však s ní mohl být seznámen až asi o 150 stránek později při výkladu společenské reprodukce.

Větší sevřenosti práce by rovněž prospělo přesnější vymezení rozsahu kolektivního a společenského fondu. Teprve po jejich teoretickém oddělení by mohlo být poukázáno na to, jak se prolínají v ekonomické praxi. I když jde o posluchače zvyklé z předchozího studia *Kapitálu* na četbu náročných ekonomických textů, přece by bylo možná vhodné provést v této části určité stylistické úpravy. Řada problémů vykládaných slovně, by se též posluchačům stala jasnější pomocí grafického znázornění.

Je nesporné, že mnoho práce si ještě vyžádá sladění teoretických postulátů s ekonomickou realitou, výběr příkladů z praxe, organické začlenění aktuální problematiky, konfrontace se západními — marxistickými i nemarxistickými — teoriemi socialismu. Nicméně zvolená koncepce, teoreticky zajímavá a metodicky nadějná, za tuto práci nesporně stojí.“

B. Jurčo (Katedra politickej ekonómie FFUK Bratislava):

„Stotožňujem sa s tými diskutérmi, ktorí vo svojich príspevkoch kritizovali neadresnosť učebnej pomôcky. Budem ju posudzovať z pozície učiteľa politickej ekonómie na vysokej škole. Nazdávam sa, že rozsah, štýl, komplexnosť obsiahnutej problematiky a pod. prácu predurčujú predovšetkým ako študijnú pomôcku pre študujúcich politickú ekonómiu na vysokých školách (samozrejme nie všetkých fakúlt). Ale i keby to tak nebolo, za súčasného stavu rýchleho zastarávania učebných pomôcok v dôsledku rýchleho vývoja názorov našej vednej disciplíny odporúčali by sme publikáciu takéhoto charakteru poslucháčom na niektorých fakultách.

Značná časť našich vysokoškolákov študuje v rôznych formách štúdia popri zamestnaní a s konzultantom sa stretáva dva-trikrát za semester, alebo aj menejkrát, resp. vôbec nie (externá forma). Táto časť poslucháčov čerpá vedomosti viac-menej len z učebných pomôcok. A od ich kvality bude závisieť i „kvalita študenta“, samozrejme za predpokladu, že matériu obsiahnutú v učebnej pomôcke zvládne.

Tieto skutočnosti autorský kolektív na viacerých miestach učebnej pomôcky nerešpektoval, lebo vykladá niektoré tézy, kategórie veľmi jednoznačne, hoci nie sú ešte teoreticky jasné. Markantne sa to prejavuje napr. v kapitole XII (ale aj na iných miestach) pri vysvetľovaní podstaty medzinárodnej socialistickej delby práce, i keď prístup k výkladu problematiky svetovej socialistickej sústavy je progresívnejší ako v minulosti.

V doterajších publikáciách definície medzinárodnej socialistickej delby práce sú veľmi všeobecné (a preto vyjadrujú málo). Charakteristika jej socialistickej špecifiky sa vysvetľuje: a) tovarovou povahou medzinárodných ekonomických stykov socialistickej krajín a s tým spojenými okolnosťami („pomoc“, „vzájomné výhody“ atď.), b) plánovitým charakterom medzinárodnej socialistickej delby práce, c) vyvodzuje sa z púhej skutočnosti, že sa medzinárodná delba

práce uskutočňuje medzi socialistickými krajinami. Najčastejšie nachádzame ich kombináciu, ako je to i v učebnej pomôcke.

Proti uvedeným argumentom možno mať viaceré námietky. (Nemožno ich tu podrobne rozoberať.) Medzinárodná delba práce sa uskutočňuje v podstate na báze ekvivalencie. Úspory alebo straty spoločenskej práce plynú z rozdielov národných a medzinárodných hodnôt. Pod rúskom „pomoci“ (ktorá sa vzťahovala na všetku výmenu v socialistickom svete) sa často ignorovala efektívnosť medzinárodnej socialistickej delby práce. „Vzájomné výhody“ nie sú len doménou medzinárodnej socialistickej delby práce. Podobne „plánovitosť“ je atribútom určitého stupňa zospoločenšenia výrobných síl, teda nielen medzinárodnej socialistickej delby práce (pozri napr. plánovanie v kapitalistických integračných hospodárskych medzinárodných celkoch), hoci určité socialisticke špecifikum v plánovitosti je, nebýva však vysvetlené. Nakoniec sa domnievam, že sám fakt, že medzinárodná delba sa uskutočňuje medzi socialistickými krajinami, nám málo hovorí o jej podstate. Nazdávam sa, že v dnešnom štádiu vývinu medzinárodnej socialistickej delby práce nie je ešte možné zodpovedne posúdiť všetky špecifické momenty ani jej socialistický charakter. Ani v praxi sa dosiaľ dostatočne neprejavili.

Teda ekonomická teória neodhalila podstatu medzinárodnej socialistickej delby práce. V učebnej pomôcke by sa tento nedostatok pre uvedené dôvody mal určitou vhodnou formou naznačiť aspoň pod čiarou, drobnými písmenami atď., ako je to uvedené pri socialistickej tovarovej výrobe a na iných miestach. Nejasnosť v poznaní základnej kategórie sa odráža i v jej využívaní (nevyužívaní).

Keď už hovorím o problematike piatej časti učebnej pomôcky, dodávam, že v kapitole XII chýba širší rozbor faktorov, ktoré negatívne vplyvajú na rozvoj medzinárodnej socialistickej delby práce.

Téza o nutnosti vyrovnávania ekonomických úrovní socialistických krajín je nie vyargumentovaná (najmä ak prax socialistickej výstavby v niektorých prípadoch potvrdzuje opak). Chýba tiež rozbor vnútorných i vonkajších faktorov, umožňujúcich vyrovnanie ich ekonomických úrovní.

Nakoniec sa prihovám i ja za vypustenie kapitoly XIV v ďalšom vydaní učebnej pomôcky. Robiť ďalekosiahle úvahy o komunistickej spoločnosti je zatiaľ nereálne, mnohé závery sú len hypotetické, často špekulatívne. Rozbor jednotlivých kategórií a zákonitostí socialistickeho spôsobu výroby by mal vyústiť (pokiaľ to vedecké poznanie na určitej etape pripúšťa) v perspektívnu tendenciu vývoja socializmu.

Bolo by účelné na základe diskusií prebiehajúcich na rôznych fórach učebnú pomôcku vylepšiť a pripraviť v čo možno najkratšom čase jej druhé vydanie, resp. vydať ju vo forme učebnice.“

R. Briška (Ústav ekonomiky a organizácie stavebníctva Bratislava):

„1. Učebnicu treba uvítať ako pozitívny prínos:

a) Naliehavo ju potrebovala naša hospodárska prax, ktorá často nemá dobre ucelené, presné hospodárske poznatky o pracovnom mechanizme socialistic-

kého hospodárstva, a preto aj z tejto strany plynú rôzne ťažkosti pri jeho praktickom prekonávaní.

b) Doteraz nejestvovala systematická učebnica socialistického hospodárstva. Pokusy na tomto poli boli prevažne historicky veľmi preťažené (pravda, dejiny sú jedným zo zdrojov poznatkov, ale nie výlučným) a primerane nevysvetľovali prítomné hospodárstvo a pri zmenšenej vedeckej znalosti prítomnosti sa mohla často menej úspešne ovplyvňovať budúcnosť. Pozitívne znalosti o prítomnom hospodárstve neboli systematicky ucelené, ale zväčša torzovité.

c) Učebnica prispeje aj k efektívnejšej a úspešnejšej výchove mladej generácie pri osvojovaní si hospodárskych poznatkov. Predtým sa často citovali odkazy na často neprístupnú a aj nerozhodujúcu a podradnú literatúru, čo skôr od štúdia odradzovalo, najmä pri neekonomických školských odboroch. Poznanky sa prácne získavali, často sa šíril pojmový a vecný zmätok a celkove bolo štúdium často málo efektívne.

2. V učebnici vyzdvihujem:

a) Úsilie po *aktualizácii*, aby sa čo najlepšie a úplnejšie objasnili prítomné zjavy a fungovanie nášho hospodárstva a na základe týchto poznatkov sa lepšie budovali a zvládli budúce hospodárske situácie. Takto písaná učebnica vzbudzuje aj záujem čitateľa. Túto aktualizáciu treba prehlbovať najmä o problémy spojené so zavádzaním a fungovaním nového hospodárskeho riadenia.

b) Úsilie po *realnosti, konkrétnosti* a kauzálnosti výkladu, lebo doteraz sa často prerokovali hospodárske javy izolovane, bez ich vzájomnej súvislosti s ostatnými javmi, skutočnosť sa viac zjednodušovala, než to prax mohla pripúšťať. V učebnici prevažuje oproti popisnej metóde vysvetľujúca metóda. Lepším poznaním vzájomných hospodárskych súvislostí sa možno naučiť správnejšie hospodársky myslieť. Je to veľmi dôležité pre spoľahlivé hospodárske konanie, lebo minulosť sa nikdy stopercentne v budúcnosti neopakuje, a preto ani nemožno bez zmeny napodobňovať minulosť a sme preto odkázaní na vlastnú úvahu. V budúcnosti bude prípadne treba lepšie vyjadriť rozdiel medzi hospodársky možným a želaným a želateľným. Bohužiaľ, nedá sa to stotožňovať. Treba poukázať na hranice hospodárskej voľnosti konania, aby sa nesiahalo po ľubovôli, ktorá sťažuje hladké fungovanie aj socialistického hospodárstva a často potom vytvára nerealistické očakávania. Preto napríklad v kapitole o cene treba prípadne skrátiť popisný charakter a viac povedať o predpokladoch a fungovaní a konštrukcii rôznych druhov cien atď.

c) Úsilie, že sa nerozširuje o neekonomických oblastiach, i keď majú s hospodárstvom súvislosť. Tu treba postupovať stručne. Napríklad právna otázka vlastníctva výrobných prostriedkov. V socializme je to jednoznačne vyriešené: výrobnými prostriedkami disponuje štát či už sám, alebo orgánmi, ktoré na to poveril. Okrem tejto dispozičnej funkcie má vlastníctvo význam aj pri prisvojovaní nadhodnoty, vnášanie solidaristických prvkov do jestvovania podnikov, čím sa vyvoláva vysoká hospodárska stabilita oproti kapitalistickému hospodárstvu atď.

3. Rozsah učebnice úplne postačuje. Snáď — je to vec názoru — bolo by možné pri budúcom vydaní učebnice:

a) Pridať stať o možných poruchách v socialistickom hospodárstve, napr. o prípadnej nerovnováhe medzi dôchodkami a vyrobenými spotrebnými výrob-

kami, o nerovnováhe medzi príjmami zo zahraničia a výdavkami do zahraničia, na čo je naše hospodárstvo značne citlivé. Ďalej je tu možnosť nerovnomerného rozvoja jednotlivých hospodárskych odvetví pre prípadné plánovacie chyby, neznalosť a celkovú dynamiku hospodárskeho vývoja. Môžu sa vyskytnúť prírodné katastrofy a pod. Rozobrať to, ako sa týmto chybám či poruchám vyhnúť, je veľmi poučné pre hospodársku prax. V stati treba rozobrať otázku: nakoľko sú tieto poruchy nevyhnutné pre dynamiku, stochastiku a neistotu hospodárskeho života a života vôbec. Socialistické hospodárstvo ich postupne — pre rastúce solidaristické väzby — stále viac znižuje a rýchlejšie odstraňuje ako kapitalistické hospodárstvo, i keď sa i v našom hospodárstve môžu vyskytnúť. Toto podmieňuje aj presnosť našich ekonomických poznatkov, ktoré dávame k dispozícii politike a hospodárskej praxi. Tu sa vyskytuje aj otázka kapacít a rezerv, ktoré znižujú uvedené, zatiaľ nezvládnuté vplyvy.

b) Pripojiť stať o základných špecifických charakteristikách jednotlivých hospodárskych odvetví z hospodárskeho hľadiska a ich miesto v celkovej našej ekonomike.

c) Učebnicu spracovať tak, že na začiatku by bol základný úvod a celé spracovanie by sa rozdelilo na tieto hlavné časti:

- výroba a všetko, čo s ňou súvisí: organizácia, ľudia, stroje, suroviny atď.,
- obeh,
- spotreba: aj životná úroveň atď.

Takto by sa azda politická ekonómia lepšia chápala, lebo tu je jasne viditeľný jej zámer, lebo v nej ide o maximálnu výrobu potrebných výrobkov a ich dodanie cestou obehu pre spotrebu človeka na lepšie uspokojenie jeho rastúcich potrieb.“

* * *

Na záver odznej diskusie prof. Pavlenda, doc. Kočtúch, doc. Ferianc a doc. Hába vo svojich príspevkoch reagovali na niektoré bezprostredné podnety z diskusie. Ich vystúpenia okrem iného dokumentovali účastníkom, o koľko sa za temer dvojročné obdobie od zadaní rukopisu publikácie posunulo ďalej poznanie i poňatie samých autorov.

Bude vecou celého autorského kolektívu robiť komplexné závery z poriadanych diskusií, publikovaných recenzií i zo skúseností z pedagogickej praxe a zvážiť, ako získané poznatky a podnety realizovať v druhom, prepracovanom vydaní učebnej pomôcky, resp. v učebnici.

L. Klinko

VIKTOR PAVLEND A

Prvý krok k druhému

Pred štyrmi rokmi, roku 1961, keď predovšetkým pedagogický proces na Vysokéj škole ekonomickej v Bratislave dôrazne vyžadoval nový typ učebnej pomôcky z politickej ekonómie socializmu, autorský kolektív učebnej pomôcky Politická ekonómia socializmu, ktorá vyšla v roku 1965 vo vydavateľstve Poli-

tickej literatúry v Bratislave, bol si plne vedomý náročnosti úlohy.¹ Autori nevideli vhodnejšiu možnosť, ako voliť jeden z dvoch praktických variantov:

1. Koncentrovať silu, začať pracovať na „dielku s chybami“ s cieľom dôjsť (v dlhodobejšej perspektíve) k „dielu s chybičkami“.

2. Hoďať sa vo vedomí, zavesenom na zaužívanej téze, že to sú úlohy nad silu našich ekonómov. Nespájať teda vlastné ja, kolektívne ja s nebezpečenstvom chýb za pridrahú spoločenskú cenu.

Zvolili sme si prvú cestu, hoci sme sa ešte nezbavili toho, čo sme v iných pestovali, resp. čo v nás pestovali po sériu rokov: na metódu návykov zjednodušeného, na úzkom okruhu znalostí založeného myslenia, skúmania, pedagogického a propagandistického pôsobenia v danej oblasti.

Uvedomenie si obsahu obrodného procesu považujem za prvý východiskový, no rozhodujúci proces v celkových zložitých procesoch víťazstva nad sebou samým. Po ňom nemôžu nasledovať podstatné zmeny v rozsahu i hĺbke poznatkov z danej vednej disciplíny i ďalších vedných disciplín, ovplyvňujúcich jej rozvoj, procesy vedúce k principiálnemu dialógu medzi x a y včerajška (s ním spätým myslením, pedagogickým, výskumným či propagandistickým pôsobením) a x a y dneška. Práve takto pripravený dialóg môže mať atribúty vedeckej serióznosti a spoločenskej účelnosti; len takýto dialóg môže byť spoločensky presvedčivý, môže vytvárať trvalejšie, autoritatívne, presvedčivo vysvetľujúce spojivo medzi x a y včerajška a dneška. Tento proces vnútorného protirečivého kvasu prebiehal (mal prebehnúť) v posledných rokoch v každom ekonómovi marxistovi, ktorý bol začínajúcim marxistom ekonómom začiatkom päťdesiatych rokov. Protirečivosť uvedeného procesu je predovšetkým v tom, že ide o procesy vnútorne prebiehajúce v jednotlivcovi ekonómovi, ktorých realizácii však tento priestor nestačí, vynucujú si širší priestor, formujú kolektívne úsilie ekonómov, vytvárajú autorské kolektívy.

Záujem o názory

Netreba podrobnejšie dokazovať, že kolektívne úsilie ekonómov v socialistických štátoch aj v oblasti učebných pomôcok prekonať tradičný schematizmus je len v začiatočnom štádiu. No je to aj permanentne dlhodobo prebiehajúci proces, založený na princípe postupného zlepšovania obsahovej kvality, postupného naplňovania nových koncepných riešení novým obsahom. Práve z uvedených aspektov má primárny význam široké spoločenské posúdenie výsledkov kolektívnej práce, výmena názorov predstaviteľov najrozmanitejších ekonomických škôl,² ktoré sa nesmeli začínajú formovať aj v Československu.

Po vyjdení *Politického ekonomie socializmu* roku 1965 sa uskutočnili tri stretnutia ekonómov (Banská Bystrica, Košice, Bratislava), ktoré hodnotili publikáciu. Okrem toho sú k dispozícii recenzie v odborných časopisoch i v dennej tlači.

Za rozhodujúcu kladnú skutočnosť pre ďalšiu prácu považujeme to, že cel-

¹ Posledné roky sú bohaté na kolektívne úsilie pripraviť učebné pomôcky z politickej ekonomie socializmu v celom rade socialistických krajín (SSSR, Poľsko, NDR atď.).

² Máme na mysli koncepné školy, centrá určitých teoretických koncepcií riešenia základných otázok vymedzenia a fungovania modelu socialistickej sústavy spoločenskej ekonomiky.

kový obsah rokovaní ekonómov a prevažná časť publikovaných recenzií je totožná s predstavami autorského kolektívu o ďalšej práci na skvalitnení diela:

— Jednoznačne pozitívne bola prijatá koncepcia práce, koncepcia spracovania a výkladu problematiky ekonomickej teórie socializmu.

— S tým súvisí možnosť stabilizácie základného štrukturálneho členenia práce. Autorský kolektív je v tomto zmysle voči sebe kritický a má konkrétne predstavy, ako skvalitniť aj v tomto smere prácu.

— Pripomienky sa sústreďujú najmä na jednotlivé obsahové problémy, spôsob ich stavania, interpretovania atď.

Diskusie ekonómov v Banskej Bystrici a v Bratislave zdôrazňovali, že učebná pomôcka vznikla v čase „protirečivého teoreticko-ekonomického kvasu“ vo svete socializmu, v marxistickom svete vôbec, a nielen v tom. Najpriliehavejšie vystihol túto stránku procesu vzniku učebnej pomôcky prof. Štefan Heretik: „Autorský kolektív preukázal pred niekoľkými rokmi potrebnú tvorivú odvahu, keď na základe samotnej a ucelenej koncepcie vypracoval učebnicu politickej ekonómie socializmu. Dnes s nemejšou odvahou a zodpovednosťou zbiera na teoretických diskusiách pripomienky k svojmu dielu. Pritom je jasné, o čo výhodnejšia je pozícia kritikov, ktorí môžu vychádzať z rozšíreného a prehĺbeného stavu nášho teoretického poznania.“

To je jedna časť pravdy. Druhá, nemenej závažná, spočíva v súčasnom stave teoretickej rôznorodosti názorov na základné otázky ekonomickej teórie socializmu. Diskusie, ktoré sa o učebnej pomôcke uskutočnili, hoci boli, či práve preto, že boli na solídnej úrovni vedeckého poznania, sú jedným z konkrétnych dôkazov uvedeného tvrdenia. Názory na niektoré obsahové problémy sa diametrálne rozchádzali. To sa nemohlo neprejavíť i v úplne protikladnom hodnotení štrukturálneho stavania a obsahového riešenia jednotlivých problémov na jednej diskusií (banskobystrickej) oproti diskusií druhej (bratislavskej), alebo aj v medziach danej diskusie, v relácii k ekonomóm — jednotlivcom (problémy predmetu politickej ekonómie socializmu, podmienok realizácie a samého procesu realizácie pracovnej sily, reprodukcie fondov a pod.).

Všetko to, čo sme uviedli, núti autorský kolektív³ pokračovať cestou, ktorú si svojho času zvolil: postupne prepracúvať hlavné obsahové problémy v rámci danej koncepcie s cieľom postupne prehĺbovať i samotné koncepčné spracovanie. Diskusie ekonómov sú cenné najmä z toho hľadiska. Pôjde predovšetkým o takéto zužitkovanie ich výsledkov. To z jednej strany núti zamyslieť sa nad myšlienkami a najmä realizovať vyslovené myšlienky, ktoré smerujú k požiadavkam a zväčša aj ku konkrétnejším predstavám, ako ich uplatniť.

a) Ide o štrukturálne dopracovanie pomôcky z hľadiska takých otázok, ako je:

z dôvodnené či nezdôvodnené vyčlenenie problematiky o komunistickej spôsobe výroby; potreba a možnosť plnšie uplatniť v celej koncepcii aspekt: výroba — obeh — spotreba; potreba širšieho využitia súčasných vedeckých poznatkov z oblasti teórií rastu socialistickej ekonomiky a vývoja ekonomických teórií socializmu vôbec; rozšírenie výkladu problematiky obchodu, jeho miesta

³ Podrobne zhodnotí diskusie a recenzie autorský kolektív učebnej pomôcky, v danej súvislosti ide skôr o najrámcovejšie reagovanie, o prvé najvšeobecnejšie predstavy, ako využiť naakumulované poznatky nemalého kolektívu ekonómov.

v reprodukčnom procese, presnejšia interpretácia významového postavenia odvetví materiállovej výroby v reprodukčnom procese; spracovanie problematiky novej nerovnováhy v socialistickom hospodárstve.

b) Ide o obsahové dopracovanie, resp. prepracovanie niektorých otázok: rozvinutie predmetu politickej ekonómie socializmu; materiálno výrobná základňa, otázky produktivity práce, objektívno protirečivý obsah celej socialistickej ekonomiky, charakter hmotných záujmov, úloha zákona hodnoty, charakter pracovnej sily a práce, problém vlastníctva, základného spoločenského vzťahu za socializmu a pod.

c) Ide o pojmové, formálne, štylistické dopracovanie diela: problém matematického vyjadrovania ekonomických javov a procesov; redukcia novozavádzaných pojmov na zdravú mieru; zúženie priestoru pre pozostatky popisnosti, s osobitným zreteľom na problematiku fungovania mechanizmu modelu riadenia socialistickej sústavy spoločenskej ekonomiky (kde máme najviac do činenia so subjektívno riadiacou činnosťou) atď.

Náš postup ako aj názorová protirečivosť diskusií o učebnej pomôcke súčasne vedú k tomu, že niektoré názory nemôžeme akceptovať, pretože neboli preukazne doložené, vyargumentované alebo (čo je to isté) naše riešenia danej problematiky dnes považujeme za prepracovanejšie, zdôvodnenejšie. Sú to napr. názory vyslovené k problematike podmienok a realizácie pracovnej sily socialistickej spoločnosti, niektoré názory na reprodukciu priemyselného fondu, alebo medzinárodnú socialistickú delbu práce.

Vcelku považujeme výsledky stretnutí ekonómov za účinnú pomoc pre ďalšiu prácu autorského kolektívu.

Na margo publikovaných recenzií

V recenziách vidíme dôležitý nástroj informovania širokej čitateľskej obce a dôležitý prostriedok pomoci autorovi. Recenzie, analyzujú prácu z hľadiska metodologického i obsahového, chcú pozitívne prispieť k prípadnému ďalšiemu dotváraniu diela.

Recenzia O. Antala⁴ sa zamerala prevažne na prvý aspekt možného a žiadúceho pôsobenia recenzií. Preto ju prijímame ako serióznu informáciu čitateľovi o výsledku niekoľkoročnej práce kolektívu ekonómov, ktorý sa zhodou okolností takto vytvoril na Slovensku.

Poláková a Nedbalova recenzia⁵ presiahla uvedený rámec hodnotenia a usiluje sa o realizáciu aj druhého aspektu, o pozitívny prínos pre dotvorenie diela.

Vieme, že takéto komplexnejšie hodnotenie je veľmi náročné a prácne. Tým viac si ceníme, že súdruhovia z Brna sa podujali na takúto prácu, že nám v ďalšej práci preukazujú konkrétnu pomoc.

Už voľba postupu recenzentov sľubuje pre autorský kolektív prínos z hľadiska ďalšej práce. Recenzenti plne docenili naše východiskové postuláty — „konceptné poňatie socialistickej spôsobu výroby, teoretická úroveň podávaných poznatkov a splnenie pedagogických požiadaviek“, zamýšľajú sa nad

⁴ O. Antal, *Vedecký prínos slovenských ekonómov*, Pravda, august 1965.

⁵ Polák, Nedbal, *Podnetne o ekonomice socializmu*, Nová mysl 1965, č. 10.

prácou, hodnotia ju práve z uvedených postulátov, z hľadiska ich reálneho pôsobenia a najmä z hľadiska ich realizácie v našej práci. Považujeme za nevyhnutné seriózne zvážiť a maximálne využiť v ďalšej práci najmä tieto podnety recenzentov:

1. *Koncepčné poňatie socialistického spôsobu výroby*

a) Prijímame pripomienku o mieste ekonomických záujmov socialistických výrobcov (protirečivá jednota osobných, kolektívnych a spoločenských záujmov) v obsahu socialistického spôsobu výroby; práci len prospeje, keď popri nastolení danej problematiky (ako je to v prvom vydaní publikácie) v úvodnej časti študujúci nájde odpoveď na otázky z oblasti ekonomických záujmov, ktoré sa mu prirodzene vynoria v úvode do štúdia politickej ekonómie socializmu, v podobe prepracovanej teórie socialistických hmotných (ekonomických) záujmov ako súčasti teórie realizácie pracovnej sily socialistickej spoločnosti.

b) Analogicky prijímame ďalšie pripomienky, týkajúce sa procesov realizácie pracovnej sily socialistickej spoločnosti, či už ide o hlbšie teoretické rozpracovanie otázok plánovite sprostredkovaného charakteru práce socialistických výrobcov, alebo otázok samých podmienok realizácie pracovnej sily, včítane ich dokompletizovania o problematiku úrovne samej pracovnej sily (kvalifikácia, profesia, špecializácia pracovnej sily atď.).

c) Uvedomili sme si v priebehu príprav publikácie a uvedomujeme si dnes ešte viac aj ďalšiu skutočnosť koncepčného rázu, na ktorú recenzenti právom poukazujú, na zaradenie kapitoly venovanej problémom plánovitého riadenia socialistickej ekonomiky z hľadiska jej obsahovej náplne.

I keď v celkovej koncepcii je terajšie umiestnenie kapitoly o riadení plne opodstatnené (po reprodukčných procesoch), žiada sa ju obsahove prepracovať; nahradiť „stav východiska z núdze“ rozpracovaním problémov riadenia, plne odrážajúcim naše koncepčné hľadiská na socialistický spôsob výroby.

d) Autori recenzie až prekvapujúco presne vystihli celkovú atmosféru práce nášho kolektívu pri riešení kľúčovej východiskovej otázky, pri vymedzení predmetu politickej ekonómie socializmu. Nemožno nesúhlasiť s ich požiadavkou ísť ďalej na ceste formulovania predmetu politickej ekonómie socializmu. Sami nepovažujeme proces vymedzenia predmetu politickej ekonómie socializmu, ako je obsiahnutý v knihe, vonkoncom za skončený. Na druhej strane zas sme si uvedomovali, že už formulovanie predmetu politickej ekonómie socializmu ako je obsiahnuté v prvom vydaní učebnej pomôcky, nám rozviazalo ruky a umožnilo urobiť krok od konvenčného spracovania a výkladu otázok economickej teórie socializmu.

Nazdávame sa, že možnosti tohto druhu sme zďaleka nevyčerpali a že je teda možné závery spojené s prípravou druhého vydania realizovať stále ešte na pôde nášho terajšieho, i keď prepracovaného vymedzenia predmetu politickej ekonómie socializmu. Sama práca s najväčšou pravdepodobnosťou pomôže ďalej kompletizovať odpoveď na zložitú, náročnú otázku, kde každý nedostatočne zdôvodnený krok vážne záporne ovplyvní prácu na dlhé obdobie, akým smerom upriamiť proces ďalšieho formovania predmetu politickej ekonómie socializmu.

2. Teoretická úroveň podávaných poznatkov

Positívne hodnotíme z hľadiska našej ďalšej práce i názory a pripomienky recenzentov k teoretickým problémom, o ktorých sa už roky diskutuje a ktoré v našej práci predstavujú „napadnuteľné“ miesta.

a) Autorský kolektív si uvedomuje potrebu dopracovať problematiku podmienok a charakteru procesu realizácie pracovnej sily socialistickej spoločnosti. Sem radíme aj otázky, na ktoré poukazuje recenzia: ekonomický obsah vlastníctva, socialistická tovarová výroba všeobecne a z hľadiska jej objektívnych príčin, najmä pôsobenie zákona hodnoty.

b) Za otvorené, diskutabilné považujeme v recenzii obsiahnuté otázky typu triedny charakter zákona hodnoty a diferenciačné účinky jeho pôsobenia, tovarový — netovarový charakter pracovnej sily, cenotvorba z hľadiska najvhodnejšej ekonomickej formuly ceny v socialistických podmienkach, podčiarkujúc potrebu uváženia dvoch relatívne samostatných aspektov: plánovania cenových hladín a tvorby realizačných cien v ich medziach.

3. Splnenie pedagogických požiadaviek na vysokoškolskú učebnicu

Kvitujeme skutočnosť, že recenzenti nielenže nezabudli pri hodnotení knihy na aspekt pedagogických potrieb, ale mu pripisujú aj patričný význam.

V jednom však môžeme skrátiť meter recenzentov, uplatňovaný v danej sfére: hodnotenie našej práce z pozícií zodpovedajúcich našim východiskovým predstavám a zámerom. Neúvážame to preto, že by sme chceli zahmlieť vecnosť a trefnosť celkových pripomienok recenzentov; naopak, pripomienky tohto druhu sú veľmi relatívne, stávajú sa veľmi kladnou veličinou pri pohľade vpred, na ďalšiu prácu autorského kolektívu, ktorá by mala smerovať v perspektíve k vytvoreniu diela s najdôležitejšími atribútmi vysokoškolskej učebnice.

Prvou recenziou vôbec v ekonomických časopisoch bola recenzia A. Červenkovskej *Pokus o syntézu*.⁶

Pôvodne sme mali v úmysle podrobnejšie sa zamyslieť nad recenziou, najmä z hľadiska možnosti jej ďalšieho využitia. V danej súvislosti sme chceli poukázať na niektoré závery recenzie, ktoré sme si nevedeli vysvetliť ako závery vychádzajúce z objektívnej analýzy našej publikácie.

Autorka sa zúčastnila na bratislavskej diskusii⁷ a jej vystúpenie (pozri prehľad o bratislavskej diskusii) uviedlo veci „na pravú mieru“. Jedine z tohto dôvodu sa na tomto mieste predmetnou recenziou podrobnejšie nezapodievame.

Z hľadiska našej ďalšej práce je zaujímavá recenzia M. Plachkého.⁸ Autor, zrejme reprodukujúc vlastné skúsenosti z prípravy učebných textov z politickej ekonómie socializmu, konštatuje predovšetkým skutočnosť, ktoré si náš autorský kolektív uvedomoval, o ktorých sa v priebehu práce na knihe presvedčil: náročnosť naozaj nového spracovania ekonomickej teórie socializmu, aby sa

⁶ Hospodárske noviny 17. septembra 1965.

⁷ Obzvlášť si ceníme, že A. Červenková a J. Nedbal, autori recenzii, sa zúčastnili aj na bratislavskej diskusii.

⁸ M. Plachký: *Nový príspevek k výkladu politickej ekonómie socializmu*. Plánované hospodárství (1966), č. 1, 69.

skutočne „odhalila a ukázala hybná sila spoločenského vývoja a sformoval mechanizmus jej účinného využívania“.

Zhodne s väčšinou recenzií pozitívne hodnotí našu koncepciu riešenia danej úlohy, koncepciu knihy a štruktúru výkladu.

Pre autorský kolektív bude pôsobiť uvedená recenzia ako pomocný faktor najmä z hľadiska jej druhej časti, kde ukazuje sporné problémy, resp. podľa recenzentovho súdu nesprávne stavenie a výklad problémov.

Ak hovoríme o dvoch stránkach hodnotenia obsiahnutých v uvedenej recenzii, mám na mysli to, čo v závere o koncepčných otázkach M. Plachký sám formuluje takto:

„Z uvedeného vyplýva, že pokiaľ ide v koncepcii o štruktúru výkladu, je recenzovaná publikácia — napriek všetkým spomenutým výhradám — serióznym príspevkom k diskusiám o výučbe politickej ekonómie. Treba však otvorene povedať, že vlastný text príliš neuspokojuje, osobitne keď ho porovnávame s predslovom.“

Vcelku súhlasíme s takýmto hodnotením. No myslíme si, že každú prácu, a tým viac prácu z takej oblasti, ako je politická ekonómia, ovplyvňovanú rôznymi faktormi, treba hodnotiť nielen z aspektu cieľového „ideálna“, ale aj v relácii k súčasnému, to znamená aj včerajšiemu stavu. Prakticky v našom prípade to znamená: k stavu pred pár rokmi v oblasti učebníc či učebných pomôcok z politickej ekonómie socializmu.

Sme si plne vedomí nedopracovania problematiky výrobných síl a vzťahov socialistickej spoločnosti s osobitným zreteľom na vplyv materiálno-technickej základne a s ňou spätou prácou na výrobné vzťahy, problematiky vlastníctva, hmotných záujmov, ekonomických zákonov a ďalších otázok, ktoré v tejto rovine na predchádzajúce nadväzujú a na ktoré oprávnené kriticky poukazuje recenzia.

Škoda len, že M. Plachký v recenzii venoval prevažnú pozornosť len druhej časti knihy (resp. niektorým problémom z úvodnej časti); že si nenašiel viac času rovnako podrobne sa zamyslieť nad „ťažiskovými“ časťami knihy; že zo štrnásťstĺpcovej recenzie ani nie dva stĺpčeky venoval recenzent — i to veľmi povrchným spôsobom — trom zo štyroch častí (okrem úvodnej) knihy.

V tomto zmysle by M. Plachký bol oveľa viac pomohol autorskému kolektívu, keby bol želanie, aby kniha „pre eventuálne nové vydanie bola prepracovaná“, komplexnejšie (v zmysle nesústredenia sa len na jednotlivé kapitoly) podložil rozborom všetkých častí knihy.

Postupnosť spracovania s cieľovým riešením: priblížiť sa k vrcholnej forme učebnej pomôcky

Učebnica z vednej disciplíny má najsyntetickejšou formou vyjadriť viac-menej dlhodobo platné závery, vyplývajúce zo seriózneho vedeckého výskumu, z jeho výsledkov dosiahnutých vo svetovom meradle.

V danom prípade vystupujú pred autorský kolektív dve podmieňujúce sa úlohy: prispieť vlastným výskumom do komplexu poznatkov ekonomickej teórie socializmu; svojho druhu vedeckým spôsobom spracovať sústavu poznatkov ekonomickej teórie vo svetovom meradle (najmä svetová socialistickej sústava) do ucelenej logickej sústavy poznatkov, obohacujúcich myšlienkový, poznávací proces študujúcich.

Takto komplexne, dvojstranne ponímaná úloha je viac ako náročná. Dnešná úroveň ekonomickej teórie socializmu vo svetovom priereze sa nevyznačuje ešte sústavou vedecky všestranne prepracovaných poznatkov, viac-menej dlhodobo stabilných záverov. Ešte pridlho budeme platiť za včerajší stav relatívneho pokoja na ekonomickovednom fronte, za sebaklam sfetišizovania hŕby najbanálnejších poučiek o socializme, ich povýšenia na nedotknuteľnú dogmu.

A po druhé, i za predpokladu lepšej situácie na uvedenom poli by problém bol nad naše sily. Veď vedecké systemizovanie poznatkov vedy za účelom optimalizovania pedagogického procesu malo pomerne nízku úroveň. Netreba zdôrazňovať, že sa náš negujúci postoj k takejto činnosti prejavil záporne na celkovom vývoji ekonomickej teórie socializmu (hoc by pôsobil len v zmysle signifikátora nezdravého obsahového vývoja ekonomickej teórie socializmu). A netreba dokazovať, že sme túto činnosť celkove spoločensky nedocenili, včítane jej hmotného stimulovania. Ilustrujú to sadzby za učebné pomôcky typu skrípt v relácii s cudzinou, resp. s inou činnosťou u nás, príízke sadzby za knižné učebné pomôcky, včítane učebníc a pod.

Výsledkom uvedomenia si všetkých faktorov vplývajúcich na prácu autor-ského kolektívu, nemohlo byť nič iné, ako prijatie zásady postupnosti práce. To znamená stanovenie cieľového riešenia — napísanie učebnice politickej ekonómie socializmu v ozajstnom obsahovom i metodickom zmysle — a stanovenie najbližších cieľov, niekoľko medzistupňov na ceste k realizácii cieľového riešenia.

Súčasná situácia v danej oblasti, charakter práce pri ďalšom našom postupe neumožňuje a ani si nežiada presnú časovú etapizáciu jednotlivých medzistupňov. Vystačili sme a vystačíme aj dnes s presvedčením, že sa prvý krok nemohol skončiť vznikom učebnice politickej ekonómie socializmu, že druhý krok (príprava druhého vydania) bude mať v podstate tenže charakter, že bude vlastne druhým krokom k tretiemu. Takýto postup považujeme za danej situácie za jedine možný; za taký, ktorý môže byť celkovej práci len na osoh; pri ktorom môžeme v maximálnej miere využiť kolektívny rozum našej česko-slovenskej i medzinárodnej ekonomickovednej obce.

Primárny význam koncepcie politickej ekonómie socializmu

Primárny význam koncepcie výučby, a teda aj učebnej pomôcky politickej ekonómie socializmu je daný: potrebou osvojenia si poznatkov o komplexe národohospodárskych súvislostí, o ich dynamike, o mechanizme ich presadzovania sa atď.; potrebou analytického ekonomického myslenia hospodárskych či iných ekonomických pracovníkov; potrebou poznania vnútorne protirečivého obsahu ekonomického organizmu socialistickej spoločnosti.

Bez vedecky zdôvodnenej koncepcie nie je možné uspokojivo riešiť ani jedno ani druhé. Naopak, čo ako veľká námaha (študijná) sa môže skončiť minimálnymi výsledkami. Autorský kolektív si tieto momenty uvedomoval od začiatku práce. A nie náhodou otázka koncepcie práce zaberala zhruba polovicu času z celkovej prípravy publikácie (približne 2 roky).

Vo vzťahu k doterajším koncepciám treba preklenúť najmä tieto mínusy: preexponované prepletanie aspektov historického materializmu s aspektami politickej ekonómie, odvetvovo-podnikový prístup, dôsledky „zákonomanie“

statické chápanie predmetu politickej ekonómie socializmu, zjednodušenia v oblasti modelovania socialistickej sústavy spoločenskej ekonomiky.

Považujeme za potrebné pozitívnym rozpracovaním negovať tradičné koncepcné riešenie, ktoré vychádza zo socialistickeho vlastníctva, založené je na popise povrchových javov a procesov namiesto analýzy a vyúsťuje v proklamovaní statického málo životaschopného modelu socialistickej sústavy spoločenskej ekonomiky. Riešiť uvedený problém znamená pochovať jeden z faktorov, ktoré vedú ku „krasovrave“ o socializme, namiesto k poznávaniu socializmu v jeho objektívnej zložitosti, vnútornej protirečivosti.

Kladíme si teda za cieľ: systematizovať vedecké poznatky o ekonomickom organizme socialistickej spoločnosti v jeho objektívnej obsahovej zložitosti a protirečivosti. Realizácia takto formulovaného cieľa je zložitejšia, náročnejšia na obsahové poznatky i na metodické postupy. Dospeli sme k záveru o troch, vnútorne jednotných súčiastiach realizácie uvedeného cieľa. Chceme dokázať objektívny charakter modelu socialistickej sústavy spoločenskej ekonomiky, ktorý je založený na syntéze celospoločenského plánovitého rozvoja, reálnych tovarovo-peňažných vzťahov a rozdeľovania podľa práce v podmienkach relatívne samostatných kolektívov výrobcov. A chceme ďalej ukázať, ako tento model funguje v odvetvovom a celospoločenskom meradle, ako je jeho fungovanie modifikované jestvujúcimi, najmä vonkajšími podmienkami, faktorom existencie dvoch spoločenských sústav vo svete všeobecne a faktorom existencie svetovej socialistickej sústavy osobitne.

Prepracované koncepcné riešenie vytvára priestor pre obsahové riešenie problematiky; i keď pochopiteľne obsahové riešenie samo osebe spätne vplýva na koncepcné riešenie, vynucuje si rozšírenie sféry, voľbu účinnej koncepcie, alebo opačne, spokojí sa s daným koncepcným riešením.

Podriadenosť štruktúry jednotiacemu princípu

Na prvoradá význam koncepcného riešenia problematiky pre celkovú štruktúru a účinnosť učebnej pomôcky vôbec sme poukázali. V súvislosti s metodologickými princípmi našej práce sa žiada myšlienku konkretizovať, ukázať, vymedziť „jednotiaci princíp“, ktorému sú podriadené všetky ostatné aspekty. Za takýto princíp považujeme „realizáciu pracovnej sily socialistickej spoločnosti“, pracovnej sily: vlastníka-výrobcu-spotrebiteľa.

Akceptovať uvedený princíp znamená dôsledne ho uplatňovať v spomínaných troch fázach postupu a uplatňovať ho v celej učebnej pomôcke. Jedno i druhé prakticky znamená: rozbor a výklad socialistickej sústavy spoločenskej ekonomiky začať analýzou podmienok, za ktorých sa pracovná sila socialistickej spoločnosti objektívne realizuje: vecných a spoločenských podmienok, pričom treba brať do úvahy objektívne danosti typu: spoločenská deľba práce a úroveň socialistickej pracovnej sily. Takáto analýza umožňuje jednoznačne, zdôvodnene odpovedať na otázku, ktorú marxizmus považuje „odjakživa“ za otázku číslo 1: Aký charakter má spojenie pracovnej sily s podmienkami jej realizácie? A to, spolu s predchádzajúcou analýzou, umožňuje rozobrať socialistický proces realizácie pracovnej sily, dôjsť k zdôvodneným záverom o charaktere práce socialistických výrobcov, o plánovitom charaktere realizácie pracovnej sily; o hodnotovom charaktere práce i odmeňovaní podľa práce. Krátko

povedané, umožňuje dospieť k záverom o modeli socialistickej sústavy spoločenskej ekonomiky, o syntéze trojitého prepojenia, na ktorej tento model spočíva: celospoločenský plánovitý rozvoj — rozdeľovanie podľa práce — reálne tovarovo-peňažné vzťahy.

Záveru uvedeného druhu majú osobitný význam pre uplatnenie nášho jednotiacieho princípu v ďalších častiach (fázach) práce; poznajúc charakter procesov realizácie pracovnej sily v jeho dynamike ako dušu reprodukčných procesov či už v zmysle priemyselného a kolektívneho fondu, alebo spoločenského fondu socializmu. Uvedomujeme si náročnosť takto postavenej úlohy aj to, že v danom smere sme zatiaľ voči všeobecne vymedzeným potrebám a predstavám, ako by to malo byť, veľkými dlžníkmi. Najprv sa však treba stať dlžníkom, aby sme mohli nadobudnúť pocit úspešného splácania dlhu, pocit, že ním prestávame byť.

Adresnosť učebnej pomôcky

Za jednu z príčin nedostatkov v oblasti ekonomického vzdelania považujeme aj nediferencovanosť ekonomickovedných poznatkov a s tým spojenú neadresnosť ekonomickej výchovy. Začína sa neadresnosťou učebných pomôcok a končí sa málo adresným profilom študujúcich ekonomickú teóriu.

Ak sa svojho času pociťovala potreba sprístupniť základné poznatky ekonomických vied všetkým spoločenským vrstvám, dnes — aj preto, lebo sme tak neurobili včera — sa výrazne žiada diferencovať sústavu poznatkov z ekonomickej teórie pre bežné potreby osvojenia si svetonázorových princíпов, pre potreby poznania základov ekonomického organizmu našej spoločnosti a pre potreby odborného riadenia tohto organizmu. To podľa nášho názoru znamená prinajmenej tri typy učebných pomôcok z politickej ekonómie: populárne učebnice, učebnice pre vysokoškolsky vzdelaných ľudí technického, prírodovedného a pod. zamerania a učebnice pre špecialistov — vysokoškolsky vzdelaných ekonómov. Určité „medzistupne“ (napr. právnické vzdelanie, stredoškolské vzdelanie a pod.) možno riešiť pomocou kombinácie uvedených troch základných typov, prípadne osobitnými učebnými textami.

Zatiaľ však situácia nie je uspokojivo vyriešená ani v jednom prípade. Populárna učebnica s patričnou úrovňou, ktorá berie do úvahy i naše podmienky, skúsenosti a pod., u nás nevyšla. Aj učebnica druhého typu u nás chýba; registrujeme len nesmelé pokusy prípravy a vydávania učebných textov. V relácii k tretiemu typu je situácia analogická.

Všetky uvedené skutočnosti viedli autorský kolektív k tomu, aby pri písaní učebnej pomôcky sa jej adresnosť zhruba profilovala, a to v smere potrieb prípravy špecialistov ekonómov na vysokých školách. Súčasne by mala učebná pomôcka tohto typu plniť funkciu základnej literatúry pre štúdium vedeckých aspirantov, postpromočné štúdium a pod.

Sme si vedomí toho, že náš zámer je vlastne jedným z prvých svojho druhu u nás. Je teda spojený so všetkými detskými chorobami takéhoto postupu. Nie je výsledkom delby práce z hľadiska uvádzaných troch typov učebných pomôcok. Aj skúsenosti [uplatnenie v pedagogickom procese na VŠE v posledných dvoch rokoch] nie sú ešte dostačujúce pre trvalejšie globálne závery.

Uvažovaný a žiadúci postup prác

Dnešné predstavy o možnom a žiadúcom postupe prác na druhom vydaní charakterizujeme najstručnejšie takto:

1. Cieľom je zvolenú koncepciu naplniť lepším obsahom, a tak zvýšiť jej účinnosť.

2. Pri realizácii uvedeného cieľa treba vyjsť z predmetu politickej ekonómie socializmu, ktorý sa nám podarilo formulovať práve na základe napísania prvého vydania práce. Je to „analýza ekonomických procesov a javov, spojená s vymedzením modelu socialistickej sústavy spoločenskej ekonomiky, odhaľovaním, skúmaním, interpretovaním zákonitostí jeho pohybu prostredníctvom dynamiky fondov socializmu“.

Takýto postup si žiada jednak niektoré štrukturálne korektúry a jednak obsahove prepracovať niektoré závažné problémy. Doplniť text o závažné nové poznatky teórie: o poznatky teórií rastu socialistickej ekonomiky, modelov riadenia socialistického hospodárstva, priestorovej ekonomiky, náčrt vývoja ekonomického myslenia socializmu atď. Pravda, treba využiť vo všetkých fázach prác aj poznatky z diskusií a z publikovaných recenzií našej publikácie.

Konzultácie

DRAHOŠ ŠIBL

EHS a přidružené země

Mezi konkrétními formami, ve kterých vystupují navenek integrační procesy v oblasti západní Evropy, zaujímá zvláštní místo forma *přidružení* (asociace) ekonomicky vyspělých anebo rozvojových zemí k hlavním západoevropským integračním aliancím. Země, které nejsou členy těchto aliancí, jsou především z ekonomických důvodů (např. v důsledku rozsáhlých obchodních a kapitálových spojení se západní Evropou, které chtějí i nadále zachovat anebo rozšířit) nuceny řešit své hospodářské vztahy k Evropskému hospodářskému společenství (EHS), popř. k Evropskému sdružení volného obchodu (ESVO), aby se vyhyly některým negativním důsledkům, vyplývajícím z intenzivního ekonomického propojování západoevropských ekonomik pro třetí, tj. nečlenské státy.

Na rozdíl od bilaterální formy ekonomického spojení mezi různými státy představuje systém přidružení ekonomické spojení mezi nečlenskou zemí a integračním seskupením jako celkem. Forma asociace je používána tehdy, jestliže se nečlenská země nemůže stát z vážných hospodářských anebo politických důvodů plnoprávným členem integračního seskupení. Dohoda o přidružení pak respektuje ve svých ustanoveních, při formulaci práv a povinností zúčastněných stran, specifické podmínky a problémy třetí země.

K ESVO je dnes přidruženo pouze Finsko.

K EHS jsou dnes kolektivně přidruženy bývalé kolonie členských států a na základě zvláštních dohod Řecko a Turecko. Přidružení k EHS se v tomto integračním seskupení chápe jako přechodné období, během něhož mají být především v přidružených zemích vytvořeny potřebné podmínky pro plnoprávné členství. Tato skutečnost znesnadňuje přidružení řady zemí, které o ně projevují zájem z ekonomických příčin, které však nemohou přijat závazky plynoucí z dnešní politické orientace zemí EHS. Na tyto překážky dnes naráží především neutrální Rakousko, v minulosti se s nimi setkávaly i jiné země, které o spojení s EHS formou přidružení měly zájem.

V dalším výkladu si všimneme pouze části nastíněné problematiky,

a to otázek vznikajících v procesu přidružení těch rozvojových zemí, vůči nimž jednotlivé státy EHS v minulosti vystupovaly v úloze imperia-
listických metropolí.

Příčiny přidružení bývalých kolonií zemí EHS

Současně s „římskou smlouvou“ bylo na základě zároveň podepsané „Konvence o asociaci zámořských zemí a výsostných území se Společenstvím“ přidruženo k EHS 27 kolonií, anebo jak se ve smlouvě říká, „zemí, které mají zvláštní vztahy k Belgii, Francii, Itálii a Holandsku“, a to na dobu 5 let. K tomuto kroku se přistoupilo na základě jednostranného rozhodnutí členů EHS, bez předběžného souhlasu přidružených zemí.

K EHS byly tehdy přidruženy:

Francouzská západní Afrika, zahrnující Senegal, Sudan, Guineu, Pobřeží Slonoviny, Dahomey, Mauretánii, Niger, Horní Voltu;

Francouzská rovníková Afrika, zahrnující Střední Kongo, Ubangi-Šari, Čad a Gabun;

ostrov Saint-Pierre et Miquelon, souostroví Komory, Madagaskar a přilehlá území, Francouzské pobřeží Somálska, Nová Kaledonie a přilehlá území, francouzské osady v Oceánii, jižní a antarktická území;

Autonomní republika Togo;

území Kamerunu pod poručenskou správou, spravované Francií;

Belgické Kongo a Ruanda-Urundi;

Somálsko pod italskou poručenskou správou;

Nizozemská Nová Guinea.

Forma přidružení byla pro další budování vztahů mezi západoevropskými metropolemi a jejich koloniemi zvolena z několika důvodů:

a) Západoevropské země, které vlastnily koloniální území, se vzhledem k celkovému poválečnému poklesu své ekonomické, politické i vojenské síly v rámci kapitalistického světa necítily natolik silné, aby jednotlivě (jako v minulosti) čelily rostoucímu národně osvobozenkému hnutí. Ve společném postupu byla spatřována možnost, jak koloniální a závislá území zachránit před nekontrolovatelnými společensko-ekonomickými změnami i do budoucnosti.

b) Přidružené země vlastní obrovské zásoby hospodářsky i strategicky důležitých surovin, potřebných pro rozvoj západoevropského průmyslu; představují zároveň důležitý zdroj potravin, zejména tropických, nutných pro zásobování západoevropského trhu.

Významné místo přidružených zemí není dáno jen obsahem jejich exportu do západní Evropy; neméně důležitý z hlediska dosahování monopolních zisků je též jejich import kapitálu a zejména průmyslového zboží z mateřských států.

Forma přidružení umožňovala i do budoucnosti zachovat existující ekonomické svazky.

c) Přidružením se sledovalo i řešení některých meziimperialistických rozporů. Státy EHS projevovaly neustálou snahu omezovat svoji hospodářskou, finanční a politickou závislost na USA, které se v poválečných letech staly po všech stránkách nejsilnějším státem kapitalistického světa. Zachování a intenzivnější čerpání přírodních zdrojů přidružených zemí mělo za cíl snížit dovoz deficitních výrobků z USA a omezit tak dolarové platby. Naopak, při umístění některých výrobků, pocházejících z přidružených zemí, na světovém trhu se kalkulovalo s dolarovými příjmy.

d) Přes určité ekonomické aspekty, namířené proti Spojeným státům americkým, se přidružením sledovaly některé strategicko-vojenské cíle, jejichž iniciátory byly samotné USA. Šlo o to, získat v přidružených zemích zázemí a zdroje strategických surovin, důležitých pro případ války se socialistickými zeměmi, utlumit v nich národně osvobozené hnutí, jež bylo součástí změn, probíhajících v celé koloniální soustavě. Tyto cíle byly sledovány v širším měřítku prostřednictvím Severoatlantického paktu (NATO).

Protože většina z přidružených zemí — 22 — leží na africkém kontinentě, hovoří se v souvislosti s přidružením o realizaci „projektu Eurafriky“, projektu spojení západoevropských a afrických území v jeden komplexní, vzájemně se doplňující celek. Tento projekt, který se poprvé — i když v jiné konkrétní podobě — objevil mezi dvěma světovými válkami, se stal velmi aktuální až v poválečném období, kdy se v zájmu zachování koloniálního monopolu stává společný postup imperialistických mocností nanejvýš žádoucím.

Cíle jednotlivých zemí EHS sledované přidružením

Vedle uvedených cílů, jejichž splnění bylo důležité pro EHS jako celek, sledovaly jednotlivé členské státy při realizaci přidružení své vlastní cíle.

Francie s Belgií, které vystupovaly jako koloniální metropole ve většině přidružených zemí, se staly hlavními iniciátory přidružení. Počítaly s tím, že si přidružením udrží a dále upevní své pozice v těchto oblastech, že přitom využijí svého výsadního postavení v zahraničním obchodě, ve vývoze kapitálu do přidružených zemí, svého politického a mocenského vlivu, že využijí ekonomické síly a prostředků ostatních zemí EHS k svému prospěchu.

Německá spolková republika jako ve válce poražený stát počítala s tím, že se znovu dostane do oblastí, o něž porážkou přišla (např. Togo), že svůj vliv rozšíří i na další země, a tak vyřeší rozpor mezi svou rychle

rostoucí poválečnou ekonomickou mocí a existujícím rozdělením sfér vlivu v kapitalistickém světě. Kalkulovala s tím, že i v tomto směru dosáhne cílů, formulovaných v tzv. „Strassburgském plánu“ z roku 1952, který pro svou otevřenost narazil tehdy nejen na zamítavé stanovisko afrických vládnoucích činitelů, ale též západoevropských zemí i USA.

Itálie se projektu Eurafriky zúčastnila přesto, že její vlastní zdroje jí plně neumožňují vyřešit ani domácí složité ekonomické problémy. Počítala však s tím, že její účast může vést k růstu jejího exportu do Afriky, k upevnění hospodářského postavení v jejich bývalých i tehdy ještě existujících afrických koloniích, že vznikne možnost umístit část obrovské rezervní armády nezaměstnaných v afrických zemích, a tím zmírnit sociální vřeni v samotné Itálii.¹

Pro Holandsko se měla stát účast na společné exploataci afrických zemí určitou kompenzací za ztrátu území, o něž v důsledku vítězných národně osvobozovacích bojů přišlo v poválečném období. Vzhledem ke své ekonomické síle v rámci EHS posuzovalo tuto otázku, podobně jako Itálie, i z politických aspektů: netříštit „atlantické partnerství“, podílet se na společných akcích s ostatními členskými zeměmi. Především z tohoto stanoviska přistoupil k ujasnění svého postoje i malý stát Lucembursko.

Spojené státy americké, spatřující v přidružení splnění některých cílů, jež prosazovaly jako vedoucí síla kapitalistického světa v prospěch celého kapitalistického systému, očekávaly od něj rovněž splnění některých svých ryze vlastních záměrů. Spoléhaly přitom na svoji spjatost se západoněmeckými monopoly, jejichž prostřednictvím se chtěly podílet na předpokládaných úspěších, dosažených v procesu jejich pronikání do Afriky.

Římská smlouva, pochopitelně, otevřeně cíle svých signatářů neformuluje. Nezmiňuje se ani o příčinách existujícího neutěšeného stavu, ani o možnosti politického osamostatnění přidružených zemí. Její 131. článek říká:

„Cílem přidružení je urychlení hospodářského a sociálního rozvoje zemí a území a navázání přímých hospodářských styků mezi nimi i Společenstvím v jeho celku. V souladě se zásadami vyhlášenými v preambuli této smlouvy má přidružení umožnit především podporu zájmů obyvatel těchto zemí a území a jejich rozkvět tím, že je povede k hospodářskému, sociálnímu a kulturnímu rozvoji, o který usilují.“²

¹ Podle údajů Monthly Bulletin of Statistics (Oct. 1964, March 1965) činil v roce 1957 počet nezaměstnaných pracovních sil v této zemi 1,643 mil. osob (tj. 8,2 % jejich celkového počtu). Do roku 1964 došlo k poklesu na 0,550 mil. osob (tj. zmenšení na 2,7 %). Snížení nastalo hlavně odchodem značné části nezaměstnaných do ostatních zemí EHS, hlavně NSR.

² Traité instituant de la communauté économique européenne; materiály MZV, Praha.

Takto formulovaný cíl, který má dokázat začátek éry nových vztahů mezi oběma skupinami zemí, je potom konkretizován v „Prováděcí konvenci a asociaci zámořských zemí a území se Společenstvím“.

Obchodní články konvence o přidružení a jejich realizace

Konvence předpokládá podobný postup při odstraňování existujících cel a kvantitativních restrikcí mezi členy EHS a přidruženými zeměmi (i z časového hlediska), jaký byl na základě římské smlouvy uplatněn mezi řádnými členy EHS.

Tímto způsobem měl být — pokud jde o *vývoz* do přidružených zemí — postupně podlomen monopol Francie, která dosud ve styku s většinou z nich využívala značně vysokých celních výhod, jež jí umožňovaly udržovat si v obchodních stycích s nimi výsadní postavení. Likvidace celních preferencí, výhodných pro Francii, měla být doplněna zavedením globálních kontingentů na dovoz do přidružených zemí, které měly nahradit dovozní kontingenty, stanovené dosud vůči jednotlivým zemím EHS samostatně.

Jestliže se opatření týkající se vývozu zemí EHS do přidružených zemí ukazovala výhodná zejména pro země, které v přidružených oblastech nevystupovaly jako koloniální metropole a měla jim umožnit pronikání do této oblasti především na úkor Francie a Belgie, při řešení otázek *dovozu* EHS z přidružených zemí se výhody jevily spíše v prospěch koloniálních mocností. Plánované snížení cel na dovoz z přidružených zemí, snížení dovozních kontingentů při dovoze z třetích zemí u tropického zboží, produkovaného i přidruženými zeměmi, stimulování vývozu tohoto zboží z přidružených zemí do západní Evropy mělo posílit pozice francouzských a belgických monopolů, které v přidružených zemích do značné míry ovládají výrobu exportních produktů. Na druhé straně by však poškodilo hlavně NSR, Holandsko a Itálii, které navázaly v minulosti tradiční obchodní spojení s jinými oblastmi světa (hlavně s Latinskou Amerikou), odkud měly možnost získat tropické zboží za nižší ceny, než byly ty, za něž by je musely nakupovat z přidružených zemí; kromě toho měly možnost v těchto zemích realizovat své průmyslové výrobky, po nichž tu existuje velká poptávka, výměnou za tyto lacinější tropické produkty.

Odlišné důsledky uplatnění obchodních článků konvence na jednotlivé země EHS se tak nutně musely projevit při jejich realizaci.

Plánované cíle v oblasti obchodní politiky se prosazovaly od samého počátku velmi obtížně. Většina zemí EHS (kromě Francie a Belgie) podnikla řadu opatření, která měla zabrzdit, popřípadě omezit realizaci těch z nich, která byly z jejich hlediska nevhodná.

Proto bylo např. snižování cel u dovozů z přidružených zemí a snižo-

vání dovozních kontingentů u dovozu z třetích zemí doprovázeno v některých státech EHS zvyšováním spotřebních daní na tropické produkty, čímž docházelo na vnitřních trzích zemí EHS k jejich zdražování, tím i nižší poptávce po nich, nižšímu dovozu a v konečném důsledku i k příslušnému ovlivňování výroby v přidružených zemích.

Jiným prostředkem bylo dočasné umožnění zvyšování dovozních kvot pro nepřidružené země (např. pro kávu v Itálii a Beneluxu, pro banány v NSR atd.).

Tak se stalo, že reálné preference pro přidružené země byly ke konci platnosti konvence jen nepatrné, a to prakticky jen u kakaa (v NSR 2 %, v Beneluxu a Itálii 2,7 %) a banánů (v Belgii 6 %).

Celkový obchodní obrat zemí EHS s přidruženými zeměmi se během přidružení zatím nijak podstatně nezměnil, i když k tomu jsou vytvářeny předpoklady. Dosažené výsledky jsou nejhorší jak v porovnání s obratem uvnitř EHS, tak v porovnání s obratem s nečlenskými zeměmi. Co do objemu nehraje obchod s přidruženými zeměmi pro EHS zvláštní úlohu; přidružené země zůstávají, však i nadále obchodně napojeny převážně na bývalé metropole (tab. 1). Během přidružení nedošlo

Tabulka 1*

Podíl Francie na zahraničním obchodě přidružených afrických států a Madagaskaru v roce 1962 (v %)

Státy	Export do Francie z celkového exportu	Import z Francie z celkového importu
Kamerun	59	54
Střední Afrika	57	61
Kongo (Brazzaville)	20	64
Pobřeží Slonoviny	49	66
Dahomey	75	66
Gabon	56	60
Horní Volta	19	50
Madagaskar	54	74
Mali	10	38
Mauretánie	48	72
Niger	56	53
Senegal	85	64
Čad	50	53
Togo	52	33

* Pramen: Coopération France-Afrique-Madagascar, Ministère de la Coopération, Paris 1964.

ani k významnějším změnám podílu jednotlivých zemí EHS na vývoze a dovoze přidružených zemí. I když např. NSR zaznamenala relativně největší přírůstky, koloniální metropole ovládají i nadále rozhodující část vývozu a dovozu přidružených zemí.

Přes tyto skutečnosti mají přidružené státy pro země EHS význam z hlediska struktury vzájemného obchodu: jejich dosavadní postavení v mezinárodní dělbě práce v rámci kapitalistického světa se přidružením nadále upevnilo. Přidružené země jsou především dodavateli surovin a potravin a odběrateli průmyslových výrobků i řady potravin, které pro své monokulturní zaměření neprodukují, a to přesto, že k tomu mají výhodné podmínky. Takovéto výrobní zaměření je vzhledem ke známým dlouhodobým tendencím, které se prosazují ve světovém obchodě, nevýhodné a je spojeno se značnými finančními ztrátami pro přidružené země a naopak se ziskem pro státy EHS. Znamená tedy posílení jejich existujícího výrobního zaměření se všemi jeho negativními důsledky.

Pro přidružené země měla přijatá obchodní opatření naopak kladný význam v tom směru, že vytvářela podmínky pro rozsáhlejší vývoz jejich zboží, a tím znásobovala prostředky, které pak mohly použít na dovoz potřebného zahraničního zboží. To je ovšem rozpor, který bude mít zřejmě dočasnou platnost.

Třeba vidět, že ani u přidružených zemí, stejně jako u jiných rozvojových zemí, není otázka zrušení jejich funkce monokulturního dodavatele otázkou, která by se dala vyřešit okamžitě, anebo během několika málo let, kdy je uplatňován systém přidružení. Nemožnost okamžitého zrušení funkce monokulturního dodavatele vyplývá z jednoduché skutečnosti: od produkce monokultur dnes závisí v největší míře výše národního důchodu přidružených zemí. Jejím zrušením by se přidružené země zbavily hlavního zdroje prostředků, potřebných pro výstavbu národního hospodářství.

Negativní aspekt postavení monokulturního dodavatele je dnes zvýrazňován především tím, že převážná většina produkce monokultur směřuje na trh kapitalistických států, charakterizovaný výkyvy poptávky, odrážejícími se v cenách atd. I když k obchodu s hlavním partnerem přidružených zemí — Francií docházelo v uplynulém období za ceny odlišující se od nevýhodných cen světových, vztah mezi cenami zemědělských výrobků a surovin přidružených zemí a francouzskými průmyslovými výrobky byl takový, že vedl k analogickým důsledkům, jaké vyvolává působení cenových nůžek ve vztahu ostatních členů EHS a přidružených zemí.

Působnost obchodních článků konvence se dotkla i funkce přidružených zemí jako odběratelů průmyslových a jiných výrobků ze států EHS. Během přidružení sice země EHS zůstaly téměř monopolními dodavateli průmyslových a některých zemědělských výrobků, v zesílené míře však docházelo v přidružených zemích k budování substitučního průmyslu, který by tu mohl nahradit dovoz řady výrobků, na jejichž vlastní produkci existují v přidružených zemích potřebné podmínky. Jedná se především o některé podniky lehkého průmyslu (zaměřené na zpracování potravin, výrobu mýdla, zápalek, jednoduchých dopravních prostředků

apod.), které sice nemají velkou důležitost z hlediska přebudování celé ekonomiky, které však v tomto směru kladně nepřímou působí tím, že omezují závislost na dovoze, a tím uvolňují zdroje, důležité pro vybudování odvětví významných pro hospodářský vzestup a růst. Plní kromě toho další důležitou úlohu, že totiž pomáhají vtahovat masy lidí do pracovního procesu, což je důležité jednak z hlediska aktivního přístupu k řešení problému populační exploze, jednak z hlediska přípravy na budoucí orientaci na zabezpečení reprodukce a výstavby těžkého průmyslu.

Je tedy možno konstatovat, že přes svoje rozporné důsledky skrývají v sobě obchodní články konvence o přidružení i některé racionální prvky, jejichž plnější využití je však spíše ještě otázkou dalšího vývoje.

Opatření konvence v oblasti kapitálové pomoci a jejich realizace

Přitažlivou součástí systému přidružení se pro přidružené země stal „Fond rozvoje pro zámořské země a výsostná území“, který byl podle konvence zřízen „Komisí EHS na podporu sociálního a hospodářského rozvoje zemí a výsostných území“. Přitažlivost byla určena tím, že touto cestou byly dány přidruženým zemím prostředky nutné pro financování jejich rozvoje, s jejichž chronickým nedostatkem dnes zápasí prakticky všechny rozvojové země. Vzhledem k jejich zaostalé ekonomické struktuře jsou totiž vnitřní kapitálové zdroje minimální, a proto se značný důraz klade na přijímání zahraniční kapitálové pomoci, jejíž význam se na jedné straně značně přeceňuje, na druhé straně však (z hlediska cílů, které jejím prostřednictvím poskytující země sledují) nedoceňuje.

Fond rozvoje byl dotován částkou 581,25 mil. účtových jednotek Evropské platební unie (zlatý obsah 1 účtová jednotka EPU se rovná zlatému obsahu amerického dolaru); tato částka měla být použita během pěti let platnosti konvence o přidružení. Na vytvoření fondu se podílela Francie a NSR po 200 mil., země Beneluxu 141,25 mil. a Itálie 40 mil. účtových jednotek EPU.

Skutečnost, že formou přidružení chtěla Francie využít kapitálových prostředků svých partnerů ke svým zájmům, se projevila mezi jiným v teritoriálním určení prostředků fondu: na přidružená francouzská území bylo určeno 511,25 mil., na nizozemská 35 mil., na belgická území 30 mil. a na italská území 5 mil. účtových jednotek EPU.

Částka 581,25 mil. účtových jednotek EPU je sice absolutně dost značná, avšak v porovnání s tím, co vyspělé kapitalistické země ekonomickým spojením s přidruženými zeměmi získávají a v porovnání s potřebami přidružených zemí, vycházejícími z nutnosti přeměnit současnou ekonomickou strukturu, příliš malá. Jestliže uvážíme, že objem kapitálu, který do přidružených zemí proudí ze států EHS na bilaterálním základě (ať jde

o prostředky veřejné, nebo soukromé), mnohonásobně převyšuje objem prostředků fondu rozvoje, docházíme s ohledem na odlišné zaměření obou těchto zdrojů k závěru, že fond rozvoje se stal především prostředkem, který vytváří v přidružených zemích příznivé podmínky pro činnost soukromého kapitálu zemí EHS.

Fond rozvoje lze podrobit kritice za značnou těžkopádnost, pokud jde o technickou stránku jeho činnosti. Od podání žádosti přidruženou zemí do podepsání smlouvy s dodavatelem uplynuly průměrně dva roky; tak se stalo, že na konci roku 1962 bylo na konkrétní projekty uvolněno jen 420 mil. dolarů, t. j. 72,4 % celkové jeho částky.

Problém akumulace, který v souvislosti s činností fondu rozvoje vystupuje do popředí a který s problémem budování a přebudování ekonomiky přidružených zemí těsně souvisí, je dnes pro přidružené země velmi aktuální. Je možno polemizovat s názory, které různě nahlízejí na otázku, zda je, či není řešen potřebným tempem a v potřebné míře. Je však na druhé straně jisté, že v dosavadním průběhu přidružení bylo vyvinuto úsilí směřující k větší mobilizaci vnitřních i vnějších akumulačních zdrojů, než tomu bylo v minulosti. I kdyby analýza jednotlivých přidružených zemí vedla k závěru, že jde o mobilizaci neodpovídající současné potřebě, i za těch okolností třeba upozornit na to, že se v tomto směru přidružené země nacházejí v určitém privilegovaném postavení v porovnání s jinými přidruženými zeměmi.

Prostředky fondu měly být věnovány především na vybudování některých projektů sociální a hospodářské infrastruktury. Ke konci roku 1962, kdy období platnosti konvence končilo, byly částky schválené k čerpání z fondu rozvrženy v podstatě tak, jak bylo plánováno (tab. 2).

Tabulka 2*

Rozdělení prostředků fondu rozvoje podle investičních sektorů (v %)

Výstavba silnic	31,8
Modernizace zemědělství	22,5
Školství	16,4
Zdravotnictví	8,9
Výstavba přístavů	7,0
Výstavba železnic	5,1
Výstavba měst	4,8
Studijní práce	2,2
Spoje	1,3
Úhrn	100,0

* Pramen: Výpočet podle Europäische Wirtschaft Entwicklungsländer (1963), č. 2.

I když nelze pochybovat o důležitosti výstavby sociální i hospodářské infrastruktury, která je v přidružených zemích na poměrně nízké úrovni, třeba vzít do úvahy, že z fondu schválené projekty při svém zaměření

na výstavbu objektů, potřebných z hlediska dalšího zachování existujícího výrobního zaměření a směrů zahraničního obchodu přidružených zemí, neovlivnily podstatně její existující úroveň. V této souvislosti se často poukazuje na to, že nepomohly významněji řešit takové otázky, jakými je industrializace přidružených zemí, která se dnes již všeobecně považuje za hlavní východisko, směřující k zásadním ekonomickým přeměnám v rozvojových zemích, jakými je prohloubení dosud minimálních vnitroafrických obchodních spojení apod.

Tyto otázky a jejich řešení ovšem nejsou tak jasné, jednoduché a jednoznačné, jak by se na první pohled zdálo. O tom, že vyřešení problému rozumným způsobem realizované industrializace je z hlediska pozitivního hospodářského vývoje přidružených zemí zcela nevyhnutné, nemožno pochybovat. Existující společensko-ekonomická úroveň přidružených zemí však vysvětluje, proč se otázka industrializace v konvenci z roku 1957 neobjevila, proč se o industrializaci hovoří až v její obnovené variantě.

Dnešní stav je takový, že přidružené země zůstávají zatím pouze v preindustrializačním období, které samo se sebou nese množství vážných problémů, že vlastní industrializace zatím ještě nenastala. Až se postup k jejímu uskutečňování stane aktuální, potom se v ostřejších konturách projeví perspektivní aspekt přístupu EHS k přidruženým zemím.

Lze říci, že řešení úkolů preindustrializačního období v přidružených zemích EHS podporovalo (stimulování vývozu přidružených zemí, řešení funkce přidružených zemí jako monokulturních odběratelů a dodavatelů atd.), i když v mnohém se výsledky rozcházejí s původními plány, zejména vzhledem k odlišnému přístupu jednotlivých zemí EHS k řešení této problematiky, v němž větší váhu zatím hrálo sledování jejich individuálních zájmů.

Od současné etapy vývoje přidružených zemí ztěžší lze vyžadovat takový postup budování hospodářství, který předpokládá podstatně vyšší stupeň ekonomické úrovně. V dané souvislosti aspoň třeba zaujat stanovisko k názorům o momentální účelnosti anebo neúčelnosti budování odvětví těžkého průmyslu v přidružených zemích. Domníváme se, že k budování těžkého průmyslu, optimálně rozvrstveného mezi jednotlivé přidružené země, může dojít ve větším rozsahu až na určitém stupni budoucího vývoje přidružených zemí, kdy pro jeho úspěšnou existenci budou zajištěny příslušné podmínky, a to v podobě zajištěného trhu, určitého stupně rozvoje jiných odvětví, vytvořených předpokladů pro dělbu práce v mezinárodním měřítku atd.

Přidružené země zatím do této etapy svého vývoje nevstoupily. Podporováním výstavby infrastruktury, modernizací a postupným překonáváním jednostranného zaměření zemědělství, stejně tak jako podporou výstavby průmyslu, zaměřujícího dovoz, však k tomu s pomocí EHS směřují.

Otázka, zda země EHS budou podporovat rozvoj vlastní industrializační etapy podobně, jako dnes podporují rozvoj etapy preindustrializační, je

zemí, neovlivnily podstatně její existující úroveň. V této souvislosti se odvětví, zaměřených nejen na produkci pro vnitřní spotřebu, ale i na export, se však ukazují pro přidružené země jako nevyhnutné, a to především z hlediska dosažení příznivého vztahu mezi národní a mezinárodní hodnotou produkovaných výrobků. Vznik těchto odvětví bude vynucen rozvojem řady odvětví preindustrializační etapy, bude však mít zřejmý zpětný vliv.

Jde však nepochybně o otázky, jejichž realizace vystoupí do popředí rovněž až v průběhu budoucího vývoje.

Nová konvence o přidružení z roku 1963

I když se v roce 1957 při uzavírání konvence o asociaci zámořských zemí a území nepředpokládalo, že by těmito oblastem měla být poskytnuta politická samostatnost, osvobozené hnutí přímo v těchto zemích nabylo v příštích letech takové intenzity, že se ukázalo nevyhnutné poskytnout jim možnost samostatné politické existence. (Silně tu ovšem působily i vývojové tendence v ostatních částech světa.) Pevné svazky, které dodnes mezi imperialistickými státy západní Evropy a přidruženými zeměmi existují v ekonomické i politické oblasti, umožnily, že se tak stalo bez větších těžkostí a bez většího rizika (s výjimkou Konga—Léopoldville), často s přímou podporou koloniálních mocností. Během období, kdy postupně docházelo k politickému osamostatnění přidružených zemí, se od EHS odpoutala jediné Guinejská republika (vystoupila rovněž z Francouzského společenství národů), zatím co všechny ostatní země se rozhodly pokračovat v účasti na přidružení. Dodnes je však nevyjasněn vztah Alžírské republiky; její postavení vůči EHS má být přesněji určeno v nejbližší budoucnosti.

Kladné stanovisko většiny přidružených zemí k EHS umožnilo jednat ještě před uplynutím platnosti konvence z roku 1957 o uzavření dohody nové. Výhodiskem pro přípravu nové dohody byly zejména rezoluce „I. konference Evropského parlamentu s parlamenty afrických států a Malgašské republiky z 24. června 1961 o otázkách hospodářství a obchodu“, které velmi otevřeně poukázaly na některé negativní momenty, které se ukázaly v prvních letech přidružení. Konference se postavila proti zavádění vnitřních, spotřebních daní v zemích EHS, za zachování celních preferencí v porovnání s nepřidruženými státy, proti zvyšování dovozních kontingentů nepřidruženým státům apod. Byly vysloveny rovněž požadavky účasti zástupců přidružených zemí v orgánech společenství, požadavek podstatného zvýšení finanční pomoci atd.

Proti těmto požadavkům, které podporovaly hlavní koloniální mocnosti (Francie a Belgie), se v mnoha směrech postavily ostatní země EHS.

Snaha nepřerušit, popřípadě nezeslabit obchodní styky s nepřidruženými zeměmi, vedla hlavně NSR a Holandsko ke stanovisku zaměřenému

proti poskytování rozsáhlých preferencí přidruženým zemím. Tyto země, vycházejíce z dosavadního využití fondu rozvoje, jehož prostředky případly v konečném důsledku složitými cestami nakonec francouzským monopolům, se postavily rovněž proti zvýšení dotací novému fondu rozvoje, a dávaly v tomto směru přednost bilaterálně poskytované pomoci.

Při jednáních byly vyslovovány i politické požadavky. Německá spolková republika podmínila např. svůj souhlas s podepsáním nové dohody souhlasem přidružených zemí s Hallsteinovou doktrínou, která na mezinárodním poli diskriminuje NDR.

Hledání kompromisního řešení při odlišných stanoviscích mezi zeměmi EHS a přidruženými zeměmi, i mezi samotnými zeměmi EHS, vedlo k neustálému oddalování podepsání konvence, posléze k oddalování samotné ratifikace.

Nová dohoda o přidružení byla nakonec podepsána v polovině roku 1963 v hlavním městě Kamerunu — Yaouandé a vstoupila do platnosti na další pětileté období o rok později. K její formulaci přispěly nakonec vzájemné kompromisy zúčastněných stran.

Přidruženými africkými státy se staly: Burundi, Čad, Dahomey, Gabun, Horní Volta, Kamerun, Kongo (Brazzaville), Kongo (Léopoldville), Malgašská republika, Mali, Mauretánie, Niger, Pobřeží Slonoviny, Rwanda, Senegal, Somálsko, Středoafriická republika a Togo.

V oblasti obchodní politiky se země EHS rozhodly okamžitě po vstupu nové konvence do platnosti zrušit cla na dovoz některých tropických plodin (ananas, čaj, hřebíček, káva, kakao, kokosové ořechy, pepř, muškátový oříšek). Cla na ostatní jejich produkty mají být postupně snížena na úroveň existující v obchodním styku mezi řádnými členy EHS.

Přidružené země převzaly na druhé straně závazek sjednotit do 6 měsíců po vstupu konvence do platnosti své celní tarify na úroveň, která zatím platila jen při jejich obchodním styku s bývalou metropolí.

Pokud jde o spotřební daně v EHS, bylo plánováno snížit je o 50 % a od roku 1965 zcela zrušit.

Požadavkům NSR a Holandska se vyhovělo tím, že byly přijaty některé celní slevy i pro dovoz z třetích zemí, a dále tím, že bylo rozhodnuto odstranit cenový systém, který dosud platil mezi Francií a přidruženými zeměmi zóny franku, a zavést obchodování na úrovni světových cen. Francie od přidružených zemí zóny franku nakupovala za ceny vyšší, než byly světové a rovněž své výrobky prodávala nad úrovní světových cen. Těmito machinacemi se jí podařilo udržovat si výsadní postavení v obchodu s těmito zeměmi.

Pokud jde o finanční pomoc, byla stanovena ve výšce 730 mil. dolarů (plus 70 mil. dol. dosavadním koloniím Francie a Holandska) oproti 1,7 mld. dolarů, které původně požadovaly přidružené země. Z této částky je plánována největší suma opět na budování sociální a hospodářské infrastruktury a na vědeckotechnickou spolupráci — 500 mil. dolarů.

V konvenci se též hovoří o nutnosti industrializace. Zbytek 230 mil. dol. se má použít na diverzifikaci zemědělské výroby a na podporu stability cen zemědělských výrobků. Podpora cenové stability má usnadnit vzpomínaný přechod na světové ceny při obchodě tropickými výrobky.

Podle dosavadní odlišné výšky cenových subvencí má být částka 230 mil. rozdělena takto:

32 mil. dolarů zemím, které nepatří do zóny franku (Kongo-Léopoldville, Rwanda, Burundi, Somálsko) a kde neexistují cenové subvence, 15 mil. dol. Gabonu, Mauretánii a Horní Voltě, které vyjádřily souhlas zrušit subvence již od 1. 1. 1963, a 183 mil. dol. ostatním zemím zóny franku, které mají subvence odstránit během platnosti konvence.

Přidružení bývalých kolonií zemí EHS k tomuto integračnímu seskupení, stejně jako cesty jeho realizace a dosavadní výsledky, jsou ve větší části marxistické literatury, věnované těmto otázkám, hodnoceny vesměs negativně. Politika EHS je v těchto směrech označována jako „kolektivní neokolonialismus“. Aniž bychom chtěli popírat nerovnoprávné ekonomické vztahy, které dnes mezi EHS a přidruženými zeměmi existují, které přežívají z období otevřené koloniální podřízenosti přidružených zemí, domníváme se, že by bylo zjednodušením celé problematiky, jestliže bychom na základě analýzy *současného* stavu ekonomiky přidružených zemí, popř. na základě porovnání současného stavu se stavem na začátku přidružení, dělali jednoznačné závěry, že se prakticky nic nezměnilo a viděli v tom pádné důkazy o všestranně neokolonialistické politice EHS vůči přidruženým zemím.

Očekávat radikální změny od dosavadního období přidružení — z časového hlediska velmi krátkého — je velmi těžké. Zvláště, když si uvědomíme, že např. podrobné reprezentativní analýzy odborníků OSN dnes vyslovují časové odhady na překonání dnešní ekonomické zaostalosti rozvojových zemí na několik desítek let, popř. na období přesahující sto let. Svědčilo by rovněž o jednostranném a nekritickém pohledu, jestliže bychom neviděli těžkosti, s kterými je spojeno řešení takových otázek, důležitých dnes pro rozvojové země, jako jsou např. otázky stimulování exportu z přidružených zemí, otázky reálných směnných relací, zajištění odbytu po produkci rozvíjejícího se průmyslu, otázky zvýšení finančně-technické pomoci a pod.

Přidružené země dnes hledají optimální způsoby urychleného rozvoje, jehož prostřednictvím by se přiblížily ekonomické úrovni předních západoevropských zemí. Forma přidružení dává zemím Evropského hospodářského společenství možnost tyto způsoby ovlivňovat, přičemž toto ovlivňování v sobě skrývá — jak již bylo řečeno — řadu racionálních prvků.

Státy EHS se snaží ve své politice k přidruženým zemím postupovat velmi obezřetně, diferencovaně, v teorii jsou činěny rozsáhlé pokusy o koncepční řešení problematiky rozvojových zemí. V zájmu perspektivního udržení pozic v přidružených zemích neváhají přistoupit ani k přijetí opatření a vynakládání prostředků, zaměřených na řešení složité problematiky přidružených zemí, při čemž je často cíl dosáhnout bezprostředního ekonomického efektu ve formě monopolního zisku zatlačován do pozadí. Výsledkem takového v podstatě správného přístupu je, že v přidružených zemích dodnes nelze pozorovat výraznějších odstředivých tendencí, že naopak spolupráce s EHS je rozvíjena. Preferováním přidružených zemí dosahují země EHS cílů, kterých by nemohly dosáhnout, pokud by tyto preference nebyly koncentrovány, pokud by jejich dnešní rozsah byl rozptýlen na většinu nebo všechny rozvojové země. Efektivnost takového postupu je patrna z toho, že ze strany přidružených zemí je hodnocen vesměs kladně.

Takovéto hodnocení je podmíněno tím, že přes existující problémy a těžkosti, přes sledování řady vlastních zájmů zemí EHS v přidružených oblastech politika EHS v mnoha směrech vychází z objektivních potřeb rozvoje přidružených zemí a podporuje je.

Recenzie

Ďalšia práca o problémoch rastu socialistického hospodárstva

E. A. Gromov, O faktoroch povýšenia efektívnosti občestvenného proizvodstva, Vydavateľstvo Nauka, Moskva 1964, strán 117

Literatúra o problémoch rastu socialistického hospodárstva nie je dosiaľ veľmi rozsiahla. V politickej ekonómii socializmu existujú nielen doteraz nepreskúmané oblasti, ale je aj mnoho problémov, ktoré sa skúmali zo zjednodušených, tézovite vymedzených hľadísk. Rozsahom nevelká kniha E. A. Gromova je významným príspevkom k teóriám rastu hospodárstva v socializme. Práca sa opiera o výsledky rozsiahlych empirických štúdií o dynamike produkcie a národného dôchodku v SSSR, USA a v iných vyspelých kapitalistických krajinách a prispieva do diskusie o niektorých základných kategóriách politickej ekonómie socializmu.

V prvej kapitole, nazvanej *Rast národného dôchodku ako ukazovateľa zvyšovania efektívnosti hospodárstva*, považuje E. A. Gromov za najreálnejšiu formu rastu efektívnosti spoločenskej výroby zvyšovanie podielu národného dôchodku v spoločenskom produkte. Táto východisková téza, ktorú autor dokazuje na mnohých údajoch amerických štatistík, je v ostrom protiklade s doterajšími tvrdeniami, podľa ktorých sa musí podiel národného dôchodku v hodnote spoločenského produktu neustále znižovať. Autor polemizuje najmä s názorom A. I. Notkina. E. A. Gromov správne poukazuje na skutočnosť, že zvýšenie podielu národného dôchodku v hodnote spoločenského produktu je výsledkom pomerného zlacnenia základných výrobných prostriedkov, zníženia podielu spoločenských nákladov, zvýšenia ekonomie živej práce pri výrobe pracovných predmetov alebo zvýšenia podielu produkcie na jednotku i na celý objem

použitej spoločenskej práce, ak skúmame podiel národného dôchodku v spoločenskom produkte vo fyzickom vyjadrení. Inými slovami, ide o pôsobenie rastúcej progresívnosti používanej techniky a technológie na efektívnosť výroby a zvýšenie efektívnosti produktívnej sily spoločenskej práce.

V tejto súvislosti treba poznamenať, že by nebolo bez zaujímavosti urobiť v teoretickej práci, akou je práca E. A. Gromova, i analýzu pôsobenia eventuálneho, v ekonomickej praxi veľmi častého stúpnutia nákladov a cien novej techniky na proces tvorby národného dôchodku.

Veľmi zaujímavá je druhá kapitola *Problémy efektívnosti spoločenskej výroby a jej vzťah k smerom ekonomického rozvoja krajiny*. Východiskom analýzy štatistického materiálu je pre Gromova skutočnosť, že bez ohľadu na sociálne a historické formy je každá spoločenská výroba v konečných dôsledkoch zameraná na výrobu spotrebných predmetov, pričom kritériá efektívnosti ekonomického rozvoja sú v rôznych sociálno-ekonomických systémoch rozličné. Všeobecnou požiadavkou na zvýšenie efektívnosti výroby je zníženie spoločenských nákladov na výrobu jednotky konečného produktu. Gromov v zásade rozoznáva tri varianty ekonomického rozvoja, ktoré sa navzájom líšia osobitnými charakteristickými znakmi. Prvý variant rozvoja charakterizuje ako štádium aktívnej industrializácie. Krajina v tejto etape rozvoja zabezpečuje rast efektívnosti spoločenskej výroby znížením fondovej [kapitálovej] a materiállovej náročnosti výroby výrobných prostriedkov. Druhý variant —

etapu rozvoja charakterizuje Gromov tým, že príslušná krajina skončila proces industrializácie. V tejto etape možno dosiahnuť rast efektívnosti spoločenskej výroby prednostným znižovaním fondovej (kapitálovej) a materiállovej náročnosti spotrebných predmetov. Toto zníženie možno dosiahnuť zdokonaľovaním výrobných techniky, zvýšením ekonomičnosti výrobných prostriedkov, znižovaním výrobných akumulácie a rozvojom nevýrobnej sféry. Tretí prípad ekonomického rozvoja predstavuje krajina, ktorá sa nachádza na vysokom stupni pokračujúcej industrializácie. Tento stupeň je charakterizovaný neustálym znižovaním fondovej a materiállovej náročnosti všetkých častí spoločenského produktu, čo vedie k rastu výrobných akumulácie, rozšírenej reprodukcie základného kapitálu, k rýchlemu tempu rastu výroby spotrebných predmetov a služieb. Tento spôsob považuje Gromov za možný len v socialistickej hospodárstve.

Gromovovo triedenie etáp ekonomického rozvoja považujeme za veľmi schematické a hrubé. Vyhovuje, kým určitá krajina sa nedostala do 3. štádia, t. j. do štádia pokračujúcej industrializácie. Len čo sa ekonomika v ňom nachádza, nevystačíme s touto charakteristikou etáp ekonomického rozvoja, pretože i vo vyspelejšej, industrializovanej krajine existujú vývinové etapy, keď fondová náročnosť produkcie nielen klesá, ale aj rastie. Tento vývoj nastane pre celý rad príčin. Napríklad sú to nutné zmeny v štruktúre národného hospodárstva, nerovnomernosť technického pokroku, vývoj a zmeny v infraštruktúre a pod. Rozvoj spoločenskej výroby sa veľmi často musí zabezpečovať aj cieľavedomým uprednostňovaním výroby s vysokou fondovou náročnosťou, ako je to napr. v prípade jadrovej energie, raketovej techniky atď. V týchto prípadoch národohospodárska fondová náročnosť výroby obvykle rastie. Škoda, že E. A. Gromov nevenuje pri charakterizovaní etáp ekonomického rozvoja pozornosť aj týmto javom. Ak by bral tieto javy do úvahy, bol by nútený uvažovať aj o ďalšom členení poslednej, len načrtnutej fázy pokračujúcej industrializácie.

Tretia kapitola *O kapitálovej náročnos-*

ti spoločenského produktu organicky nadväzuje na druhú kapitolu. Gromov považuje za úplne škodlivý názor, dosiaľ traktovaný v socialistickej ekonomickej literatúre, že zvýšenie produktívnej sily práce musí byť nevyhnutne spojené s rastom výrobných fondov na jednotku spoločenského produktu. V tejto súvislosti sa Gromov vyjadruje veľmi skepticky aj o doterajšej klasifikácii výrobných odvetví na skupinu I a II, resp. v priemysle na skupinu A a B. Tvrdí, že toto delenie je nielen nepresné, ale aj nesprávne, pretože neodráža reálne proporcie vo využívaní materiállových zásob pri výrobe výrobných prostriedkov a spotrebných predmetov. I toto tvrdenie dokazuje Gromov rozborom celého radu štatistických údajov.

Podľa Gromova správnu predstavu o vzťahoch medzi spoločenskými základnými fondmi a spotrebnými predmetmi ako aj možnosť zistiť skutočnú fondovú náročnosť úhrnnej produkcie, ktorá má dlhodobu klesajúcu tendenciu, môžeme získať len vtedy, ak evidujeme aj konečný spoločenský produkt a ak máme možnosť presne určiť fyzický a hodnotový objem výrobných a spotrebných predmetov a pracovných prostriedkov. Plne môžeme akceptovať závery E. A. Gromova, že kým nemáme takúto evidenciu, sú všetky naše úvahy o vývoji a vzťahoch medzi výrobnými prostriedkami a spotrebnými predmetmi a o ich fondovej náročnosti iba obyčajným odhadom.

Základnou myšlienkou štvrtej kapitoly *Výroba výrobných prostriedkov ako faktor ekonomického rastu* je tvrdenie, podložené rozsiahlymi teoretickými rozborami a štatistickým materiálom, že neexistuje zákon prednostnej výroby výrobných prostriedkov. Gromov ostro, ale vecne kritizuje názory J. A. Kronorda, A. Paškova a iných socialistických ekonómov.

Podstata Gromovho názoru, nie síce veľmi originálneho, pretože sme sa s ním mohli stretnúť v rôznych obmenách už pred niekoľkými rokmi, je v tvrdení, že podiel pracovných prostriedkov v spoločenskom produkte, resp. jeho zvýšenie alebo pokles závisí od tempa zvyšovania alebo poklesu efektívnosti základných prostriedkov.

Gromov nesúhlasí ani s tézou, že sa miera výrobných akumulácie musí zvyšovať s rastom tempa rozšírenej reprodukcie. Skúsenosti SSSR ako i rôznych kapitalistických krajín dokazujú, že neexistuje priama proporcionálna závislosť medzi rastom tempa výroby a normou akumulácie.

Gromovova snaha dokázať, že jednou z príčin znižujúceho sa tempa ekonomického rozvoja je predovšetkým protikladnosť prednostného rastu výroby výrobných prostriedkov s rastom životnej úrovne, vyžaduje si niekoľko poznámok. Pri štúdiu jeho argumentácie nevyhnutne vzniká dojem, že Gromov bojuje ani nie tak proti zákonu prednostného rastu výroby výrobných prostriedkov, ako skôr proti neproporcionálnemu, rýchlemu rozvoju najprácejších, fondovo najnáročnejších odvetví priemyslu, pri súčasnom zaostávaní výroby spotrebných predmetov, čo zároveň brzdí rast životnej úrovne. Zdá sa však, že si Gromov tento problém dosť zjednodušuje. Ak si stavia otázku, čoho má spoločnosť vyrábať viac, či spotrebných predmetov, alebo výrobných prostriedkov a porovnáva pritom štruktúru konečného produktu SSSR a USA, bolo by treba v oveľa väčšej miere venovať pozornosť i rozdielnej metodike výpočtu spomínaných ukazovateľov v týchto krajinách. Je to potrebné o to viac, že sám Gromov si je vedomý problematiky metodiky výpočtu príslušných ukazovateľov (na nej zakladá svoju argumentáciu pri posudzovaní rozdelenia priemyselných odvetví na skupinu A a B). Malú pozornosť venuje Gromov i skutočnosti, že rozvoj výrobných síl si v každej novej etape vyžaduje určitý vždy väčšiu časť síl a prostriedkov do takých odvetví národného hospodárstva, ktoré nedávajú spoločnosti úžitok okamžite, ale sú nevyhnutné pre prípravu podmienok rozvoja výroby v budúcnosti. Podobne si E. A. Gromov vôbec nevníma problém skracovania životnosti výrobného zariadenia v dôsledku morálneho opotrebenia, ktoré je takisto spojené s vytváraním nových druhov materiálov, nových výrobov, modernizáciou priemyselných podnikov atď. Práve pre tieto uvedené i ďalšie neuvedené rôzne vplyvy, ktoré

pôsobia na zvyšovanie výroby výrobných prostriedkov, je určitým nedostatkom práce E. A. Gromova, že túto problematiku neskúmal aspoň v hlavných súvislostiach. Hlbší rozbor týchto vplyvov, ktorý však dosiaľ neexistuje — a preto tento nedostatok nemožno pripísať len Gromovovi — pravdepodobne povedie k záveru, že musí existovať určitý predstih výroby výrobných prostriedkov pred rastom výroby spotrebných predmetov. Sám problém vzťahu medzi I. a II. skupinou sa stáva problémom optimálnych proporcií medzi nimi.

Poslednú kapitolu práce venuje autor problémom národohospodárskeho významu kategórie „konečný spoločenský produkt“. Vymedzenie a zisťovanie konečného produktu považuje za nevyhnutné vtedy, keď potrebujeme poznať, ako a s akým stupňom efektívnosti prebieha celý proces spoločenskej výroby, ako sa mení produktivita spoločenskej práce, ako sa znižujú materiálové náklady v celom národnom hospodárstve a ako sa určujú národohospodárske proporcie pri výrobe výrobných prostriedkov a spotrebných predmetov. Gromov tak nadväzuje na úvahy mnohých sovietskych ekonómov (S. G. Strumilin, V. S. Nemčinov, V. V. Novožilov, M. Kolganov, A. I. Petrov, A. N. Jefimov, A. I. Bečín a i.) o nutnosti evidovania konečného spoločenského produktu. Poukazuje na teoretickú neutržateľnosť pokusov stotožňovať konečný spoločenský produkt s národným dôchodkom. Táto časť práce je zakončená úvahami o použiteľnosti kategórie konečného spoločenského produktu pri národohospodárskom plánovaní.

Prílohou práce sú tabuľky o vývoji a štruktúre konečného spoločenského produktu USA v bežných cenách za roky 1929—1962 a o fyzickom objeme a vecnej štruktúre konečného spoločenského produktu USA v cenách 1954 za tie isté roky.

☆

Práca E. A. Gromova svojím polemickým charakterom, ktorý však pritom nevybočuje z rámca vecnej argumentácie, vyvoláva celý rad úvah. S mnohými názor-

mi autora môžeme diskutovať, mnohé možno doplniť a spresniť. Niektoré stanoviská E. A. Gromova si vyžadujú ešte ďalší rozbor štatistického materiálu, hlbšiu analýzu tendencií v rozvoji socialistickej ekonomiky. I keď niektoré časti Gromovo-

vej knihy sú nedostatočne vyargumentované, jednako možno prácu považovať za ďalší krok pri tvorbe socialistickej teórie ekonomického rastu.

Rudolf Krč

Štatistické pramene z Ďalekého východu

Medzinárodné organizácie vydávajú v súčasnej dobe mnoho všeobecných, ale aj tematicky špecializovaných štatistických publikácií v svetovom prehľade, ba aj jednotlivé štáty pridávajú do svojich ročeniek stručný „medzinárodný prehľad“. No komplexný pohľad na život v štáte podávajú národné štatistické ročenky. Záujemca rád siahne po takej publikácii, najmä ak je zriedkavou príležitosťou. Nateraz sú to pre nás publikácie zo štátov Ďalekého východu.

Čínska ľudová republika nevydáva za hranice nijaké štatistické výsledky, a to od roku 1957 do roku 1960 ani do OSN. Z Indie je k dispozícii iba vreckové vydanie *Statistical Outline of India* 1963, ktoré vydal Department of Economics and Statistics Bombay, strán 111. Je to stručný číselný popis bez textu. Zriedkavosťou sú aj štatistiky z Pakistanu, Kórey, Kambodže a Indonézie. Tým príjemnejšie je siahnuť po ročenkách Japonska, Thai (Siamu) a Cejlónu.

Japan Statistical Yearbook, 1964, Tokio 1965, vydal Office of the Prime Minister — Bureau of Statistic, strán 571.

Zostavovatelia prezentujú záujemcom starostlivo pripravenú štatistickú publikáciu v úhladnej, typograficky hodnotnej úprave. Je dvojjazyčná. Napísaná je v japončine a v angličtine. Japonsko, konštitučná monarchia, malo roku 1872 spolu 34 806 030 obyvateľov. Roku 1964 bolo v Ázii s počtom 97 190 000 obyvateľov na piatom mieste (po Číne, Indii, Indonézii a Pakistane) a na svete na siedmom mieste (po SSSR a USA). V Japonsku pri najvyššej mestskej koncentrácii obyvateľstva v Ázii (dve tretiny obyvateľstva žije v mestách, Tokio je najväčšie mesto na svete), je aj najvyššia hustota obyvateľstva, 236 osôb na km² (ČSSR má

110 osôb na km²). Publikácia má tieto kapitoly: 1. Územie, 2. Podnebie, 3. Obyvateľstvo, 4. Pracovné sily, 5. Štruktúra výrobných podnikov, 6. Poľnohospodárstvo, 7. Lesníctvo, 8. Rybárstvo, 9. Ťažba, 10. Priemyselná produkcia, 11. Stavebníctvo, 12. Elektrina, plyn a vodné diela, 13. Indexy priemyselnej výroby, 14. Dopyt a zásoby, 15. Doprava a spoje, 16. Vnútorňný a zahr. obchod, 17. Obchodné podniky, 18. Bankovníctvo a financie, 19. Ceny, 20. Mzdy, 21. Pracovné a sociálne zabezpečenie, 22. Príjmy a výdavky rodín, 23. Národný dôchodok a národné bohatstvo, 24. Verejné financie a národný majetok, 25. Štátne služby a voľby, 26. Výchova, kultúra a náboženstvo, 27. Zdravotníctvo a lekárska starostlivosť, 28. Súdnictvo a štátna správa, 29. Prírodné pohromy a nehody, 30. Medzinárodný prehľad. V dodatku sa uvádza prepočet mier a váh.

Výpočet kapitol svedčí o značnej vecnej členitosti, pričom je cenné aj oblastné triedenie podľa prefektúr.

Štatistické výsledky dokumentujú vojnu podlomené hospodárstvo, avšak od päťdesiatych rokov — najmä v druhej polovici — rýchly rozvoj zaradil Japonsko medzi vyspelé priemyselné krajiny. V krátkom čase mnohonásobne vzrástla výroba dopravných prostriedkov, tranzistorov, televízorov, fotografických prístrojov a kinoprístrojov, práčok, chladničiek a pod. V úrode ryže a čaju je Japonsko na štvrtom mieste na svete, práve tak aj vo výrobe cementu. Japonsko má prvenstvo na svete v počte obyvateľstva ži-
viaceho sa rybárstvom.

Z hľadiska výmeny tovarov majú Japonci nepriaznivú zemepisnú polohu a pritom temer rovnakú hospodársku štruktúru ako vyspelé štáty Európy a USA. V konkurenčnom boji im to sťažuje efekt-

nejšie preniknúť na zahraničné trhy. No aj tak pri základe 1958 = 100 dosiahol index fyzického objemu dovozu 271 a vývozu 245 a hodnotový index dovozu 262 a vývozu 232 bodov. Je to najvyšší vzrast zahraničného obchodu jedného štátu za toto obdobie na svete. Z toho však vyplýva pasívna bilancia, oslabená kapitálová sila a sťažené podmienky zahraničných úverov. Všetka ťarcha rozvoja spočíva na zdatnosti hospodárskej politiky.

Publikáciu spestrujú výstižné a technicky starostlivo zhotovené čierne-biele diagramy (53). Japonská štatistická ročenka, žiaľ, nemá nijaký sprievodný text, ktorý by uľahčil prostredníctvom mnohovrstvných čísiel lepšie vidieť krajinu, ľudí a ich činnosť, a teda aj hospodársky život. Nie sú pripojené mapy, prípadne fotografie. Najmä chýba v publikovanom materiáli podrobný vecný register pre rýchlu orientáciu. Ročenka je veľmi cenným prameňom údajov pre štúdiu spoločensko-hospodárskeho a kultúrneho diania v Japonsku.

Statistical Yearbook Thailand 1964, Bangkok, strán 584.

Thai (predtým Siam) sa predstavuje štatistickou ročenkou dobrej obsahovej úrovne, avšak skromnej členitosti, čo zodpovedá aj ekonomickej povahe krajiny. V Thai roku 1947 žilo 17 969 000 obyvateľov, ich počet roku 1964 dosiahol už 29,7 mil. na rozlohe 514 000 km². Z ekonomicke aktívnych obyvateľov pracujú štyri pätiny v poľnohospodárstve, rybolove, love zveri a v lesníctve, zhruba 5 percent pracuje v obchode a 5 % v službách a ani nie 4 % v priemysle. Na km² pripadá 58 osôb. Časové rady údajov sa začínajú najčastejšie rokom 1947 a predovšetkým charakterizujú úroveň hospodárstva krajiny. Ročenka je napísaná v thaičine a v angličtine a má tieto kapitoly: 1. *Územie, jeho geografia a podnebie*, 2. *Obyvateľstvo*, 3. *Verejné zdravotníctvo a prirodzená menlivosť obyvateľstva*, 4. *Príslahovalectvo a naturalizácia*, 5. *Výchova a školstvo*, 6. *Verejná správa*, 7. *Družstevné hnutie*, 8. *Poľnohospodárstvo*, 9. *Rybárstvo*, 10. *Lesníctvo*, 11.

Ťažba, 12. *Doprava a spoje*, 13. *Zahranieň obchod*, 14. *Rozličné* (napr. vydávanie kníh a pod.), 15. *Dodatok I — Medzinárodný prehľad* a *Dodatok II — Prepočet mier a váh*. Pripojený je aj vecný register.

Thai je v produkcii prírodného kaučuku na tretom mieste na svete; hospodársky význam má ryža, kukurica, cín a olovo, ktoré sa aj vyváža. Naproti tomu Thai dováža produkty nafty, chemikálie a textil.

Publikáciu obohacuje viac máp, zobrazujúcich geografiu krajiny, dopravné cesty a spoje, hustotu obyvateľstva, náleziská významných nerastov, prírodného bohatstva štátu a pod. Pred každou kapitolou je krátky vysvetľujúci text.

Statistical Abstract of Ceylon 1963, vydal Department of Census and Statistics, Ceylon, Colombó, strán 345.

Cejlónska štatistická ročenka plní funkciu strohého informátora, nemá veľmi členitý obsah. Je napísaná dvojjazyčne — v singalézčine a v angličtine. Má tieto kapitoly: 1. *Územie a podnebie*, 2. *Obyvateľstvo*, 3. *Prírodná menlivosť obyvateľstva*, 4. *Sociálne podmienky* (zdravotníctvo, súdnicstvo, byty, voľby, miestna správa a pod.), 5. *Výchova*, 6. *Práca*, 7. *Poľnohospodárstvo a produkcia priemyslu*, 8. *Obchod*, 9. *Doprava a spoje*, 10. *Verejné financie*, 11. *Národný dôchodok a výdavky*, 12. *Bankovníctvo, poisťovníctvo a pod.*, 13. *Ceny*, 14. *Platobná bilancia*.

Publikácia prináša údaje len v tabuľkách, bez sprievodného textu, diagramov, máp a obrázkov. Neobsahuje ani medzinárodný porovnávací prehľad.

Je však zvláštne, že prináša populačný projekt do roku 1970, keď sa odhaduje počet obyvateľstva na 13 470 800 (z toho 6 478 500 žien), čo je oproti stavu z roku 1871, keď žilo na Cejlóne 2,4 mil. obyvateľov (z toho 1,12 mil. žien) vzrast vyše päťaplnásobný. Aj keď roku 1961 žilo na Cejlóne 10,7 mil. obyvateľov, ročenka z roku 1964 prináša výsledky len zo sčítaní ľudu. Posledné sčítanie ľudu bolo roku 1953. Vtedy z 8 097 895

obyvateľov (3,8 mil. žien) bolo ekonomicky činných len 37 % (ani nie 3 mil.) a z toho počtu vyše polovica sa živila poľnohospodárstvom a rybolovom, 16 % pracovalo v službách, 10 % v priemysle, a 8 % v obchode.

Hospodársky významné je pestovanie ryže, čaju, tabaku, kakaa, ďalej rybolov,

vo vývoze dominuje čaj, kaučuk, kokosové orechy a v dovoze ryža, minerálne palivá, textil, dopravné prostriedky a stroje.

Rovnako členené údaje mala aj *Statistical Abstract of Ceylon* za rok 1960.

M. Senčák

Jean Viet, **Input-output. Essai de présentation documentaire du système de W. Leontief** (Input-output. Pokus o dokumentaristický úvod do systému W. Leontiefa), Mouton, Paris 1966, strán 143

Vietova práca je zdanlivo nenáročná knižička, ktorá podľa svojho podtitulu chce byť len dokumentaristickou príručkou pre štúdium problematiky štrukturálnej analýzy. Obsahuje úvod, v ktorom je stručne, ale výstižne vyložená podstata techniky štrukturálnej analýzy a jej zmysel. Ďalej je historická časť, ktorá zahŕňa teoretické základy tejto techniky a jej historické korene, počnajúc u F. Quesnaya cez L. Walrasa až po W. Leontiefa. V nasledujúcich častiach sa uvádzajú hlavné a najčastejšie sa vyskytujúce definície a charakteristiky štrukturálnej analýzy, tak ako ich autor zozbieral v dielach významných ekonómov rôznych národností, a vysvetľujú sa hlavné pojmové kategórie, s ktorými štrukturálna analýza narába (napr. agregácia, technický koeficient atď.).

Jadrom knižky je bibliografická časť. Autor v nej zhromaždil a bibliograficky anotoval tituly 260 väčších či menších prác o metóde štrukturálnej analýzy. Anotácie obsahujú krátku charakteristiku najvýznamnejších z týchto prác, vhodne do-

plnenú vybranými citátmi. Anotácie sú tematicky usporiadané a týkajú sa prác nielen nemarxistických, ale aj marxistických ekonómov socialistických krajín. Popri niekoľkých sovietskych a poľských prácach prekvapuje najmä uvádzanie až mimoriadne veľkého počtu diel maďarských autorov, oproti ktorým dosť trápne pôsobí jedna jediná československá práca. V závere sa vo forme citátov z diel hlavných autorov uvádza celkové — u niektorých autorov aj veľmi kritické — zhodnotenie metódy štrukturálnej analýzy ako nástroja na opisovanie, vysvetľovanie a predvídanie ekonomických javov.

Hoci v knižke nenájdeme systematický výklad metódy štrukturálnej analýzy, pretože zjavne do rámca takejto práce ani nepatrí, poskytuje táto skromne prezentovaná bibliografická príručka pomerne komplexný obraz o tom, čo štrukturálna analýza vlastne je a ako na ňu hľadía popri samom jej vynálezcovi Leontiefovi mnohí iní známi ekonómi z celého sveta.

R. L.

Zprávy

Štrukturálne zmeny a nové smery vývinu politickej ekonómie v kapitalizme

(Medzinárodná konferencia v Bratislave v októbri 1966)

Obrodzovací proces, ku ktorému došlo po XX. a XXII. sjazde KSSS v celom kultúrnom a vedeckom živote krajín socialistického tábora, odrazil sa v plnej miere aj v oblasti obzvlášť citlivej a významnej — v ekonomickej teórii. Dobrým barometrom tohto procesu je revízia zjednodušujúceho, povrchného prístupu k nemarxistickým ekonomickým teóriám, ktorý v minulých desaťročiach v značnej miere prispel k zaostávaniu marxistického ekonomickeho myslenia. Prebojovanie nedogmatickeho prístupu k nemarxistickým ekonomickým teóriám, rozpracovanie vedeckých princípov ich analýzy sa tak stalo jednou z dôležitých úloh ďalšieho rozvoja marxistickej ekonomickej vedy. Naliehavosť tejto úlohy našla svoj odraz aj v medzinárodných konferenciách, ktoré sa pravidelne konajú každé dva-tri roky, vždy v inej socialistickej krajine. Ich kontinuitu a medzinárodnú prípravu zabezpečuje osobitný výbor, ktorého členmi sú zástupcovia akademických ústavov európskych socialistických krajín.

Doteraz sa konali dve medzinárodné konferencie, ktorých tematickú náplň tvorili nové javy v súčasnej nemarxistickej politickej ekonómii a v súvislosti s nimi problémy skutočne vedeckej analýzy nemarxistických teórií. Berlínska konferencia roku 1960 bola prvou medzinárodnou odzovom obnoveného leninského prúdu v marxistickom ekonomickom myslení. Tu sa začali vyjasňovať základné problémy nového prístupu k nemarxistickým

ekonomickým teóriám. Konferencia v Sofii roku 1964 sa stala ďalším významným krokom v konkrétnej aplikácii tohto prístupu. Dala podnet k mnohým diskusiám na stránkach odbornej tlače a na konferenciách u nás ako aj v ostatných socialistických krajinách.

Usporiadanie tretej konferencie z tejto oblasti bol poverený Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied. Bude sa konať v októbri 1966 v Bratislave (Smoleniciach) a pripadá jej veľmi závažná medzinárodná úloha. Marxistická ekonomická veda musí nájsť cestu, ako prejsť od riešenia teoretických problémov prístupu ku konkrétnemu aplikovaniu všetkých výdobytkov svetovej ekonomickej vedy, a tak urýchliť rozvoj marxistickej politickej ekonómie. V tomto zmysle by konferencia v Bratislave mala predstavovať vyvrcholenie viacročnej vedeckovýskumnej práce marxistických ekonómov zo socialistických i kapitalistických krajín v tejto oblasti.

Konferencii v Bratislave pripadá aj značný politický význam. Predovšetkým má v súčasnej etape ideologického boja splniť veľmi dôležitú funkciu prehĺbenia vedeckého dialógu s nemarxistickými ekonómami. V rámci tohto dialógu sa tak postupne vytvoria podmienky pre prechod od defenzívy, do ktorej sa marxistická ekonomická veda za posledné desaťročia dostala, k ofenzíve. Súčasne sa zintenzívnením stykov s marxistickými a pokrokovými ekonómami z kapitalistických krajín splní aj úloha posilnenia solidarity

vedeckého frontu v medzinárodnom robotníckom hnutí.

Konkrétne ústredné témy, ktorými sa jednotlivé konferencie zaoberali, odrážajú prudký vývin marxistického ekonomického myslenia za posledné roky. V Berlíne boli stredobodom pozornosti nové javy vo vývine súčasnej nemarxistickej politickej ekonómie, v Sofii zase ich vzťah k hospodárskej politike kapitalistických krajín. Pre konferenciu v Bratislave určil medzinárodný prípravný výbor na svojej schôdzi vo Varšave v novembri 1965 ústrednú tému: *Štrukturálne zmeny a nové smery vývinu politickej ekonómie v kapitalizme*. Takto formulovaná strešná téma odráža potrebu vyjasnenia samej podstaty toho, čo ekonomická teória dnes už bežne nazýva štrukturálnymi zmenami v súčasnom kapitalizme vôbec, ako aj vzťahu týchto zmien k vývinu ekonomickej teórie. Takýto prístup by mal umožniť urýchlený rozvoj marxistickej politickej ekonómie kapitalizmu, ale aj socializmu.

Podľa pracovného zamerania zúčastnených pracovísk boli v rámci tejto ústrednej témy určené nasledujúce podtémy:

- a) *Štrukturálne zmeny v súčasnom kapitalizme;*
- b) *Predmet, metóda a hlavné vývinové smery politickej ekonómie,*
- c) *Vývin teórií rastu; teória cyklu a anticyklická politika,*
- d) *Programovanie a plánovanie v kapitalistických a v socialistických krajinách,*
- e) *Najnovšie buržoázne koncepcie rozvoja socialistickej ekonomiky.*

Účastníci prípravnej porady vo Varšave prihlásili predbežne 33 referátov. Podľa pracovných názvov budú sa referáty k prvej podtému (*Štrukturálne zmeny v súčasnom kapitalizme*) zaoberať predovšetkým problematikou zblížovania niektorých stránok kapitalistickej a socialistickej ekonomiky, ďalej štrukturálnymi zmenami v svetovej kapitalistickej sústave v súvislosti s problémom integrácie rozvojových krajín a konečne novými tendenciami vo vzťahu medzi kapitalistickými a rozvojovými krajinami vôbec.

Druhá podtéma (*Predmet, metóda a hlavné vývinové smery politickej ekonómie*) tvorí významné ohnisko v reťazi

problematiky konferencie, ktorého potreba vyjasnenia vystupuje vždy znova do popredia. Referenti, najmä z ČSSR a NDR, budú sa v rámci tejto podtémy zaoberať dôležitými teoretickými otázkami: napr. poznávacia úloha metódy modelovania v nemarxistickej ekonomickej analýze; vplyv hlavných smerov západnej filozofie na predstavy nemarxistických ekonómov o predmete a metóde ekonomickej analýzy; miesto nemarxistickej politickej ekonómie v systéme ekonomických vied, vzťah súčasnej marxistickej ekonomickej teórie k podnikovej ekonómii a pod.

Problémy cyklu a rastu v súčasnej nemarxistickej politickej ekonómii, ktoré tvoria náplň tretej podtémy, predstavujú veľmi pestrú paletu prác súčasných západných ekonomických teoretikov. Z tejto oblasti je zatiaľ aj najväčší počet prihlásených referátov. Budú sa zaoberať predovšetkým vývinom teórií rastu, keynesizmom a neoklasicizmom ako teoretickými základmi modelov rastu, medzinárodnými aspektmi teórií rastu, najnovšími teóriami rastu vo svetle reálnych procesov v kapitalistickej ekonomike, problematikou dynamickej rovnováhy v agregátnych a štrukturálnych modeloch rastu, súčasnými nemarxistickými teóriami výroby, odrazom monopolov v teóriách rastu, teóriami cyklu a anticyklickou politikou atď.

Teoretickými základmi koncepcie kapitalistického plánovania a programovania, vývinom regulovania procesu rozšírenej reprodukcie v podmienkach kapitalizmu ako aj vzťahom medzi kapitalistickým programovaním a socialistickým plánovaním sa budú zaoberať referáty štvrtej podtémy.

Kritickou analýzou buržoáznych koncepcií socialistických metód hospodárstva sa budú zaoberať referenti prihlásení k piatej podtému.

Pretože sa prihlásilo veľmi mnoho referentov, nebudú sa čítať jednotlivé referáty na konferencii. Rozošli sa však účastníkom a na konferencii sa prednesú úvodom k jednotlivým podtémam reportážske zprávy, zahrňujúce problematiku jednotlivých referátov. Ťažiskom práce

konferencie bude diskusia o jednotlivých podtémach.

Nakoniec niekoľko slov o očakávanej účasti. Organizátori pozvali na 3. medzinárodnú konferenciu do Bratislavy oficiálne delegácie zo všetkých európskych socialistických krajín okrem Albánska, s ktorým nateraz nie sú medziakademické styky. Okrem toho počítajú organizátori s účasťou marxistických ekonómov z kapitalistických krajín, ktorí budú pozvaní prostredníctvom ústredných výborov komunistických strán, a prípadne

s účasťou niekoľkých pokrokových západných ekonómov nemarkxistov.

Podľa doterajších príprav a podľa očakávanej účasti možno predpokladať, že konferencia v Bratislave bude ďalším významným míľnikom na ceste rozvoja kritickej analýzy súčasných západných ekonomických teórií a že prispeje k ďalšiemu rozvoju marxistickej politickej ekonomie kapitalizmu i socializmu.

Ernest Freistadt

Zpráva zo seminára o teóriách rastu socialistickej ekonomiky

Pedagogické a vedecké kádre vysokých škôl majú okrem iného evidovať i prehodnocovať nové prúdy ekonomického myslenia. Je to potrebné pre argumentácie v ich vlastnej práci a pre školskú výučbu. Ústav Marxizmu-leninizmu pre vysoké školy v Bratislave v snahe pomôcť školám zvládnuť túto povinnosť a bližšie zoznámiť učiteľov katedier politickej ekonomie na slovenských vysokých školách so súčasnými otázkami teórií rastu socialistickej ekonomiky zorganizoval internátny seminár v dňoch 7.—12. 2. 1966 v Modre (Harmónia—Piesky). Seminára sa zúčastnilo okolo 30 učiteľov katedier politickej ekonomie skoro zo všetkých fakúlt slovenských vysokých škôl, ako aj niekoľko pracovníkov SAV.

Úvodné prednášky, ktoré odznali ako všeobecné teoretické charakteristiky teórií rastu, postupne rozvinuli a doplnili prednášatelia na úrovni ich praktického využitia pri vypracúvaní perspektívneho plánu rozvoja národného hospodárstva.

V prvej prednáške *Teórie rastu buržoáznej politickej ekonomie* rozobral postup skúmania a závery buržoázných ekonómov: Keynesa, Domara, Harroda a Kaldora. Uviedol, že každý zo spomenutých ekonómov rozvíja svoje myšlienky samostatne, no jednako u nich nájdeme značný počet spojovacích prvkov. Hlavnými, spoločnými a spojovacími prvkami buržoázných teórií rastu sú: Po prvé, postupy využívajúce vzťahy agregárnych veličín a kategórie, ako je národný dôchodok, spoloč-

enské investície, úspory, spotreba, zamestnanosť, kapitál a ďalej efektívnosť jeho využívania meraná ako účinnosť kapitálu alebo ako jeho recipročná hodnota — kapitálový koeficient, hraničný kapitálový koeficient a pod. Po druhé, vzájomné vzťahy rastu a ich transformácia v dlhodobom pôsobení, ktoré sa skúmajú z hľadiska aštruktúlnosti, t. j. bez odvetvového členenia. O preberaných otázkach sa veľmi výstižne konzultovalo aj v časopise *Politická ekonomie* (1965).

Ako prednášateľ na teórie rastu socialistickej ekonomiky bol ohlásený doc. Karel Kouba, CSC., ktorý sa však ospravedlnil. Jeho úlohu splnil ing. J. Kučera, CSC. (ČSAV Praha). V prednáške charakterizoval ekonómov, ktorí sa zaoberali socialistickými teóriami rastu, a to Feldmana, Bazarova, Kovalevského, potom rozvinul teóriu Akulenkovu, Strumilinovu, Voznesenského a záverom spomenul riešenie otázok krátkodobého rastu socialistickej ekonomiky u W. Brusa a formuloval dlhodobý rast podľa Laskieho, Sadovského, Pajestu a Kaleckého.

I keď sa v súčasnosti teórie rastu dostávajú do socialistických krajín po trase odozvy západného myslenia, nie je to dôkazom, že socialistické myslenie na tomto poli bolo vždy v závoze. Vlastne naopak. Socialistická spoločenská ekonomika sa týmito skutočnosťami začala zaoberať prvá, pretože objektívny vývoj si vyžadoval ich riešenie. Že dnes prichádzajú teórie rastu rozpracovanejšie a zmodernizo-

vanejšie zo Západu je tienistou stránkou histórie budovania socializmu. Zo zlomku histórie uvedieme pre lepšiu orientáciu tieto fakty:

Sovietsky ekonóm A. A. Feldman ako vôbec prvý ekonóm sa začína zaoberať cieľom socialistickej výroby veľmi konkrétne. Jej cieľ vidí vo vysokom a trvalom uspokojovaní spotrebiteľského dopytu v závislosti od štruktúry národného hospodárstva. Prostredníctvom Marxovej rozšírenej reprodukcie, ktorú rozširuje z hodnotových vzťahov na technicko-bilančné vzťahy, a prostredníctvom koeficientu reprodukcie (pomer dôchodku k fondom) navrhuje budovať také odvetvia výroby, ktoré sú rozhodujúce pre rýchly rast a dosahovanie vytýčeného cieľa socialistickej výroby. Ak sa táto požiadavka nebude rešpektovať, alebo v opačnom prípade bude rast sice možný, ale stále a trvale nižší. Jeho vlastná teória sa však nakoniec s politickými závermi využila proti nemu samotnému, ako aj proti ďalším sovietskym ekonómom, napr. Kovalevskému. Pripisovalo sa im totiž, že zdôvodnením dosahovania rovnakého až klesajúceho koeficientu reprodukcie (v prípade, že nebudú všestranne využité činitele rastu, predovšetkým produktivita práce, koeficient reprodukcie bude mať stále nižšie prírastky a utvorí tzv. hasnúcu krivku) chcú vlastne inštalovať bezperspektívnosť a každodennosť socialistickej ekonomiky a nakoniec jej prechod na pozície buržoáznej ekonómie.

Pretože agregátne veličiny moderných teórií a ich využívanie sa upravuje podľa cieľových pomerov, začínajú sa na rozdiel od pôvodných riešení upriamovať tendencie pozornosti zo samotných faktorov rastu na stupeň využívania agregátnej veličiny, predovšetkým na mieru produktivity práce. Rozbor rastu ekonomiky presunom skúmania z kvantitatívnych závislostí na kvalitatívne faktory (produktivita práce, odpisy, úspory, zásoby) už uskutočňuje vo svojom skúmaní poľský ekonóm Kaleckij.

Ing. J. Dančo, CSc. (Slovenská plánovacia komisia), prednášal na tému *Statické a dynamické modely*. Uviedol zaujímavé východisko týchto modelov, ktoré pri skúmaní makroekonomických javov používajú základnú rovnicu $Y = C + I$ [t. j. dôcho-

dok sa rovná spotreba plus investície), a ďalej, že modely spĺňajú požiadavku všeobecnej rovnováhy cien tovarov, t. j. že suma tovarov dopytu násobená ich cenou sa bude rovnáť sume ponúkaných tovarov násobených cenami rovnováhy.

Na takto uvedenom východisku bol rozvinutý hmotný plánový model rastu. Charakterizovalo sa použitie Coobovej—Douglasovej funkcie, lineárny dynamický model rastu pri použití danej miery investícií, počtu pracovných síl a úrovne spotreby, s návaznosťou na duálny model, ktorý berie do úvahy výšku spoločensky nevyhnutných nákladov.

Seminár na tému *O niektorých problémoch skúmania socialistickej etapy vývoja* viedol doc. Hába, CSc. (UK Bratislava). V prvej časti diskusie sa vychádzalo z predstavy klasikov o štruktúre fungovania socialistickej ekonomiky. Svoju predstavu o socializme teoreticky formulovali a predložili v 19. storočí. Predpokladali: 1. víťazstvo socializmu na celom svete, 2. neexistenciu tovarovej výroby, 3. neexistenciu vojen a vojenských výdavkov. Ako je známe, doteraz sa neuskutočnila ani jedna podmienka. Tento fakt núti hľadať odpovede na správne určenie logického vývoja dneška. Predovšetkým treba vysvetliť otázku spoločenského vlastníctva, zdôvodniť zákon rozdeľovania podľa práce a zdôvodniť spoločenské, kolektívne a individuálne záujmy.

V ďalšej časti sa diskutovalo o otázkach tovarovej výroby za socializmu a zdôvodňovaní tvorby a procesu realizácie hodnôt.

Docent ing. A. Klas, CSc. (VŠE Bratislava), prednášal na tému *Kybernetika a riadenie*. Po definovaní predmetu kybernetickej vedy, ktorá sa podľa jej zakladateľa Norberta Wienera zaoberá „prenášaním, spracovaním a uchovávaním správ v živých organizmoch a strojoch,“ načrtnol A. Klas jej historický vznik a uplatnenie v spoločnosti. Uviedol tiež, že zabrzdenie rozvoja kybernetiky v našich krajinách bolo zapríčinené argumentmi o jej nepotrebnosti pri socialistickej industrializácii.

V hlavnej časti prednášky podal A. Klas základné pojmy algoritmu, modelu, informácie, charakterizoval základy teórie in-

formácií, model spracovania informácií, objektívnu povahu informácií, model riadenia a regulácie. Uviedol aj príklady o možnostiach využitia entropie ako miery neurčitosti a poukázal na jej súvislosti s meraním neurčitosti v ekonomických rozhodnutiach. Nakoniec na blokovej schéme demonštroval s kybernetickými odlišnosťami reguláciu spoločenských procesov pomocou Marxovho typu rozšírenej reprodukcie.

Na tému *Ekonomické riadenie* prednášal doc. ing. H. Kočtúch, CSc. (VŠE Bratislava). Uviedol a charakterizoval doteraz uplatnený model administratívno-prikazovacieho riadenia a určil ekonomické páky a silu ich pôsobenia v ekonomickom modeli riadenia. Potom prešiel na požiadavky, ktoré sú potrebné pre zavedenie tohto modelu. Ide najmä o správnu jednotnú cenu výrobkov. V opačnom prípade sa naďalej udrží neistota v postavení podnikov, pretože podniky ako výrobcovia i ako dodávatelia nevedia merať (vzhľadom na nejednotnú úroveň VOC a MOC) množstvo spoločensky potrebnej práce na daný výrobok. Snaha dosahovať čo najvyšší hrubý dôchodok pri neobjektívnej cene môže orientovať výrobcov aj na takú výrobu, v ktorej sa napriek snahám po hospodárnosti bude mrhať so spoločenskou prácou. V otázkach investičnej činnosti sa za-

oberal H. Kočtúch meraním efektívnosti investícií. Uvedené vzťahy charakterizoval s modifikujúcimi faktormi a formuloval matematicky.

Posledný deň sústredenia prednášal doc. ing. J. Ferienc, CSc., (Slovenská plánovacia komisia), na tému *Problémy novej sústavy plánovania a riadenia národného hospodárstva*. Vyjadril sa k aktuálnej otázke — či je pre našu ekonomiku vhodný cieľový a dynamický model už dnes, alebo je správnejšie začať s budovaním statickej rovnováhy ako východiska pre dynamickú rovnováhu. Ukázalo sa, že dosiahnutie statickej rovnováhy by dlho mohlo pôsobiť ako brzda rozvoja ekonomiky; preto treba vývoj postupne upriamovať na cieľové riešenie. Pre budovanie statickej rovnováhy nie sú známe veličiny, ktoré ju majú vyjadriť, lebo nemáme správnu, jednotnú cenu a pretože dnešné problémy nie sú obsiahnuté v objemovej veličine ako v štruktúrálnej skladbe produkcie národného hospodárstva. Potom sa J. Ferienc zaoberal konkrétnymi úlohami, ktoré treba riešiť v prechode na dynamický model.

Seminár splnil svoj vytýčený cieľ a treba privítať, že Ústav marxizmu-leninizmu pre vysoké školy v Bratislave bude organizovať ďalšie podobné podujatia.

František Kosorin

Docent dr. Ch o r v á t h šesťdesiatročný

Doktor Július Chorváth, docent Katedry politickej ekonómie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, sa 22. mája dožil šesťdesiatych narodenín.

Po absolvovaní Právnickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe v roku 1932 pracoval na rôznych pracoviskách v peňažníctve. V období druhej svetovej vojny sa plne zapojil do ilegálnej práce proti fašizmu. Počas Slovenského národného povstania bol vedúcim legislatívy SNR a predsedom vojenského poľného súdu. Po oslobodení pracoval vo vedúcich hospodárskych funkciách a ako námestník povereníka SNR pre financie organizoval socialistickú prestavbu peňažníctva.

Od roku 1956 pôsobí pedagogicky pri výchove nových odborníkov na rôznych fakultách, predovšetkým na Právnickej fakulte Univerzity Komenského. Jeho vedecký záujem je zameraný na problémy štátneho rozpočtu a socialistických financií. V súčasnosti dokončil rozsiahlu monografiu o otázkach financií národných výborov.

Za zásluhy o rozvoj a socialistickú prestavbu národného hospodárstva a úspechy vo výchove nových odborníkov bol v máji 1966 vyznamenaný Radom práce.

Jubilantovi blahoželáme.

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

Мокры Владимир, Возможности использования показателя фондоемкости в народнохозяйственном планировании	465
Носек Ян, О возможностях интенсивного развития ремонтных цехов металлургических заводов в Остравской области	482
Грациани Аугусто, Новая политика развития южной Италии	497
Кин Олжих, Гейл Любош, Секерка Богумил, Качества двухканального типа цены	514

Дискуссия

Дискуссия о учебнике В. Павленду и кол.: „Политическая экономия социализма“	533
Павленда Виктор, Первый шаг ко второму	540

Консультации

Шибл Драгош, Общий рынок и присоединенные земли	551
---	-----

Рецензии

Е. А. Громов, О факторах повышения эффективности общественного производства — Р. Крч	565
Статистические источники с Дальнего Востока — М. Сенчак	568
Вьет Жан, Input—output. Essai de présentation documentaire du système de W. Leontief — П. Л.	570

Сообщения

Структуральные изменения и новые направления развития политической экономики в капитализме (Э. Фрейштадт)	571
---	-----

CONTENTS

Articles

Mokry Vladimír, Possible Applications of the Indicator of Fund Exigencies of Production in National Economy Planning	465
Nosek Jan, Considerations on Intensification of Maintenance in Steel Works of Ostrava Region	482
Graziani Augusto, A New Policy for the Development of Southern Italy	497
Kýn Oldřich, Hejl Luboš, Sekerka Bohumil, Characteristics of the Two-Channel Price Type	514

Discussion

Discussion on Pavlenda's Textbook „Political Economy of Socialism“	533
Pavlenda Viktor, First Step to the Second One	540

Consultations

Šibl Drahoš, EES and Associated Countries	551
---	-----

Book Reviews

E. A. Gromov, O faktorach povyšeniya effektivnosti obščestvennogo proizvodstva — R. Krč	565
Statistical Sources from the Far East — M. Senčák	568
Viet Jean, Input—output. Essai de présentation documentaire du système de W. Leontief — R. L.	570

News

Structural Changes and New Trends in the Development of Political Economy in Capitalism (E. Freistadt)	571
--	-----

Autori článkov tohto čísla: Vladimír Mokřý, inž., CSc., docent na Katedre základov plánovania VŠE v Bratislave – Jan Nosek, inž., pracovník Hutného projektu v Ostrave – Augusto Graziani, prof., vedúci na Katedre politickej ekonómie na Národnej akadémii v Neapoli – Oldřich Kýn, CSc., pracovník na Katedre politickej ekonómie Právnickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe – Luboš Hejl, CSc., vedecký pracovník Ekonomického ústavu ČSAV v Prahe – Bohumil Šekerka, pracovník Výskumného ústavu národohospodárskeho plánovania v Prahe – Viktor Pavlenda, zást. prof., inž., CSc., vedúci na Katedre politickej ekonómie VŠE v Bratislave – Drahoš Šíbl, pracovník na Katedre politickej ekonómie VŠE v Bratislave

EKONOMICKÝ ČASOPIS

ČSAV – Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník XIV, 1966, číslo 6 – Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. – Vedúci redaktor Ivan Okáli, tajomníčka redakčnej rady Katarína Rybanská. – Vytlačila Pravda, vydavateľstvo ÚV KSS, závod Bratislava. – Výmer PIO č. 9263/50-III/2. – Rozširuje poštová novinová služba. – Objednávky a predplatné prijíma PNS – ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. – Časopis možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. – Objednávky do zahraničia vybavuje PNS – ústredná expedícia tlače Gottwaldovo nám. 48, Bratislava – Celoročné predplatné Kčs 45,-, jednotlivé číslo Kčs 4,50 – © by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966, – K-09*61176